

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

DA

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

188 656

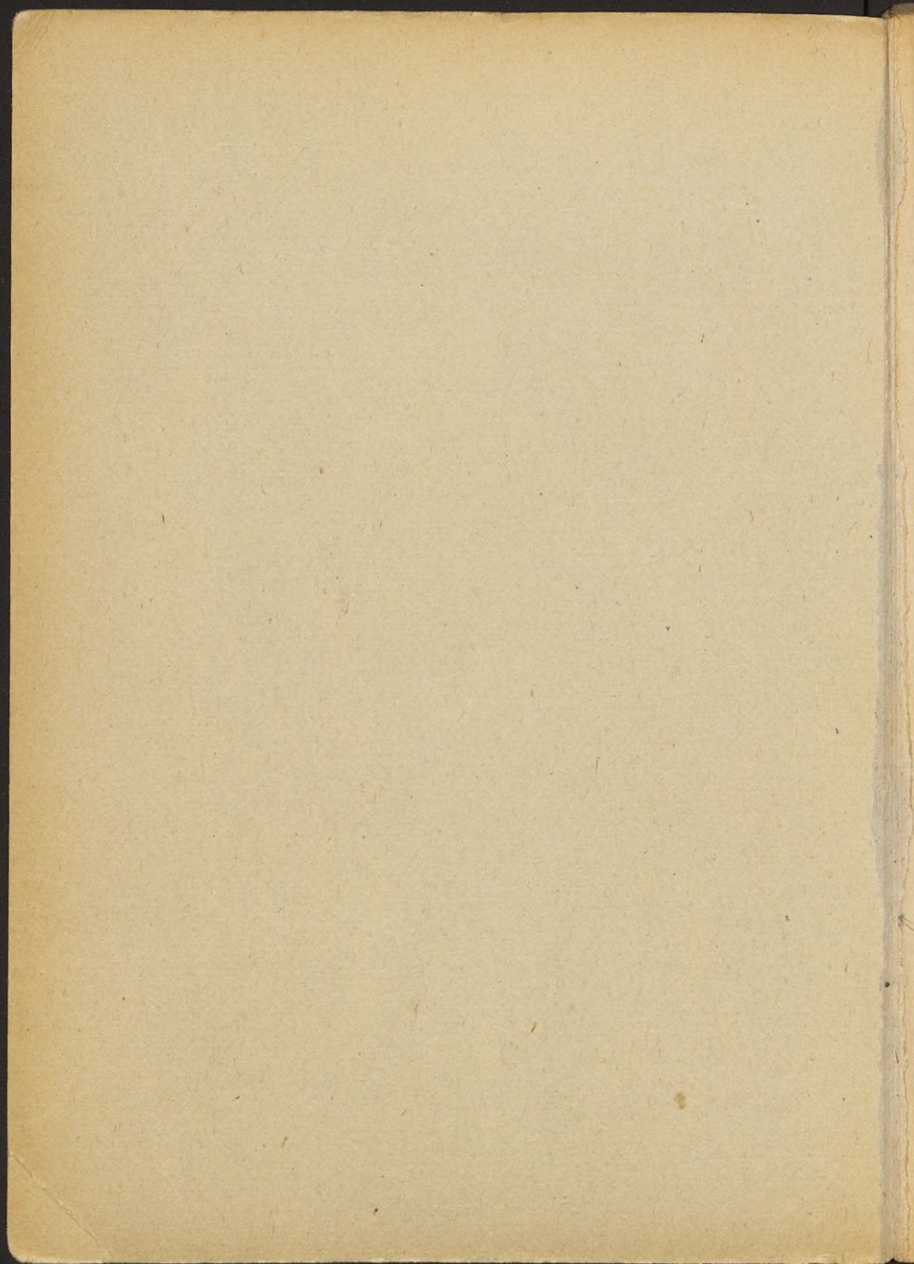
/6/16

COBISS O

oranc

n dan

۵۲

PREŽIHOV VORANC

TISOČ IN EN DAN

328881
Avtobiografski spisi

MLADINSKA KNJIGA

1969

+ 188656

188656

0 3815/1969

IZBRAL IN UREDIL STANKO KOTNIK

Moj oče je bil poljedelec. Lastne zemlje ni imel, zato jo je najemal od drugih. Na ta način smo menjali mnogo kmetij in te selitve so se vtisnile v mojo mladost z neprijetnimi spomini. Najnežnejša mladost me spominja na lep, prijazen kmetijski dom. Tisti pravljlični spomini rajsko sladkih časov mi ga predstavljajo nepopisno lepega, odetega v večno sončno luč. Vendar to ni bil moj rojstni dom. Ko sem bil že večji, sem zvedel, da me je mati rodila drugje in me potem kot dojenčka na rokah prinesla na ta dom. Kasneje enkrat sem šel z očetom po poslih mimo svojega rojstnega doma; bilo mi je takrat morda osem let.

»Poglej, tu si se rodil!« mi je rekel oče z glasom, kot bi mi narekoval oporoko.

Ozrl sem se in zazeblno me je pri srcu, mladega in šibkega. Moj rojstni dom je bil pravo nasprotje onega doma mojih prvih spominov. Ležal je v globeli med gozdovi in gorami; koča je bila črna in nizka, hlev ob njej ubog, viseč v breg. Vse je bilo silno razpadlo in zapuščeno, brez polja naokrog; skoraj tik do hišnih sten je segala šuma. Na dnu globeli, tesno ob koči je tekkel potok, ki je napolnjeval sotesko z enakomernim šumenjem vode. Prek vode je šla brv, trhla in brez ograje, tik nje ob stezi, ki je prišla iz šume in odšla v šumo, je stalo veliko, leseno razpelo, postavljeno na mahovito skalo. Na njem je visel velik, gol Kristus, glavo nagnjeno na stran in z veliko trnjevo krono na njej; njegovih suhih nog se je ovijalo siromašno zelenje žive trte. V soteski je bilo mrzlo in mračno in zdelo se je, kot bi je sonce nikdar ne osvetlilo. Isto sem čutil tudi vsakokrat pozneje, ko me je življenje dovedlo tod; vsakokrat sem bežal z neko čudno antipatijo od svojega rojstnega doma in vsakokrat me je spremljala misel: Mati! Zakaj nisi bežala pred porodom od tod? Usoda mojega življenja je neločljivo zvezana s podobo mojega rojstnega doma; večno hladen in mračen je, hladno in mračno je tudi moje življenje.

Kmalu smo zapustili oni prijazen dom na griču in se preselili drugam. Kako je prišlo, ne vem; zdi se mi, da se je oče z gospodarjem sprl. Takrat še nisem poj-

mil jasno teh stvari; spominjam se le, kako je stal oče na dvorišču tostran lese in nenavadno glasno govoril s človekom, ki je stal onstran na cesti in ki je bil mnogo večji in debelejši od mojega očeta. Oče se je tresel po vsem životu in bil ves rdeč v obraz, človek na cesti pa je mahal z rokama in krčil prste v pesti. Mati je stala na pragu in s plakajočim glasom zvala očeta stran; on pa se je delal, kakor da bi ne slišal. Jaz sem plakal od jeze; smilil se mi je oče in zaželel sem si moči, da bi šel in bi strl kosti onemu debelemu človeku. Tega prizora se spominjam čisto določno, dasi sem bil še čisto mlad tisti čas; spominjam se celo, da je bil tisti dan oblačen, hladen in pust, veter, ki je tožno vel mimo hiš, je stresal ovenelo listje z dreves; to je sploh prvi dan v mojem življenju, ki mi ga spomini kažejo brez sonca in katerih je moje življenje kasneje tako bogato. Potem se spominjam selitve. Takrat je spet sijalo sonce. Nekdo je vozil pred nami visoko naložen voz, zadaj je gnal oče na verigi kravo, čisto zadaj sva šla midva z materjo, ki je nosila na rokah dete v plenicah; bil je moj brat. Mati je imela objokane oči; večkrat se je ozrla nazaj proti domu, ki je zavil v sončno luč mogočno stal na vrhu med drevjem in poljem. Kadar je pogledal oče nazaj, je mati povesila oči in skušala zatajiti žalostno lice; na robu gozda, kjer je izginil dom za zelenjem, pa se ni mogla več zdržati in je zaihtela na glas. Takrat je dejal oče s hripavim glasom:

»Kaj bi se zmerom cmerila; enkrat se mora nehati! Živi se pa povsod.«

Takrat se mi je zdel očetov glas surov, očitajoč, toda danes vem, da je hotel tolažiti svojo obupano ženo in prikriti lastno malodušnost. Na novem domu ni bilo ničesar posebnega, vem le, da se mi ni priljubil; polje je bilo obrnjeno od sonca proč in dom sam je ležal za temnim gozdom. Spominjam se le, da je mati vedno tarnala zaradi prevelikega trpljenja in naganjala očeta k selitvi. Tam se je rodila tudi moja sestra. Končno smo se spet selili, to pot na posestvo grofa T. Novi dom je bil prijaznejši od prejšnjega; položen je bil na okroglem griču in krasna dolina je bila pod njim. Ko smo se selili, je bil oče vesel. Z materjo sta govorila, da je najbolje biti na grofovskih kmetijah, ker grof ne stavi pretiranih pogojev.

Še kot dete sem se najrajši držal očeta. Kadar sem le mogel, sem ga spremljal pri delu. Imel je navado, da je mnogo govoril sam s seboj. Jaz teh pogovorov sprva seveda še nisem razumel. Večkrat je obstal med delom, zaželel pesti in vzdihnil, ko je pozabil na mojo navzočnost:

»Ko bi imel človek lastno zemljo, bi delal z veseljem. Ali tako... Ko bi mogel kaj kupiti!«

Mnogokrat je govoril dolgo sam s seboj, ko pa se je zavedel mene, mu je postalo neprijetno. Na ta način sem že rano videl njegovo veliko trpljenje, čul sem pokanje njegovih kosti in videl, kako mu pod sončnimi žarki ali zaradi prevelikega napora teče vroči, umazani znoj, ki je lepil njegove košate brke okrog ust in močil obleko do gnilobe. Včasih je snel klobuk sredi dela in začel na glas moliti; takrat sem moral moliti tudi jaz. Posebno sem si zapomnil najino pot v mlin, ki je ležal daleč proč v globeli ob bistri, zeleni vodi, polni rib, kamor sem ga silno rad spremljal. Proti domu sva se vračala po strmem bregu skozi gozd. On je nosil naloženo vrečo moke na svojih orjaških plečih, jaz pa sem korakal za njim. Bil je čisto kriv in njegovo dihanje je bilo podobno hropenju. Počasi se je pomikal v klanec, čul sem, kako škripljejo njegove kosti, in videl, kako mu drgetajo noge. Bal sem se, da mu bodo skočile v bokih iz sklepov in da se bo razsul pod živinskim tovorom.

»Počijva, oče!« sem ga nagovarjal.

»Še ne! Še par korakov, tam gori do onega borovca. Tam bova počivala!«

Do tistega bora je bilo še gotovo petdeset korakov. Oče je napel skrajne moči in vztrajno lezel dalje; njegovi koraki so postajali kratki, negotovi in telo se mu je majalo kot pijancu. Debele žile na njegovih močnih rokah so zabrekle in skozi se je natanko videla valujoča kri. Vreča na njegovem hrbtu pa je lezla in polzela vedno niže dol po križu.

»Oče! Vreča bo smuknila na tla!« sem ga opominjal.

»Ne bo!« je zasopel oče; »še par korakov...«

Njegov hrbet se je zgrbil še bolj in roki sta obupno oklenili vrečo, pospešil je korak in par hipov pozneje se je sesedel z vrečo v breg ob boru.

»Aaa!« je dahnilo iz njegovih ust, potem se je brez moči naslonil na breg. Odložil je pokvečeni klobuk in si z golo roko brisal znoj, ki mu je polival čelo.

»Ravno polovico pota sva prehodila!« mi je rekel.

»Zakaj ne počivate pogosteje?« sem ga vprašal. Razumel sem že takrat, da trpi pod težko vrečo.

»Ne smem! Kdaj bi prišel domov, ko bi počival pri vsaki smreki?« mi je odgovoril.

Med odmorom si je včasih nabasal kratko pipico in kadil, zamišljeno zroč v temne smrekove vrhove. Njegove oči so takrat vselej zagorele v posebno živem ognju poželenja.

»Ko bi bile moje...« je zamrmral mnogokrat, nato pa mu je obraz zatemnel in molče je spet natovoril breme na pleča in nastopil težavno pot proti domu.

Zelo zgodaj me je pričel oče uporabljati pri delu. Ni čuda, sam je bil ž njim preobložen in ga je komaj zmagoval. Najprej sem moral goniti vole pri setvi, potem sem pričel s pašo; čisto majhen že sem moral vstajati s prvo zoro, kar je bilo zelo bridko, in goniti živino v gozd. In čim večji sem prihajal, tem težja dela sem opravljal. Odgojen v preranem trpljenju, sem postajal zakrknjen, mrk, malodušen in boječ, začel sem zgodaj sovražiti družbo ljudi in vse okoli sebe; vso mojo nrav pa je prevejal pohleven ogenj onemogle ambicioznosti, ki je rasla iz večne želje obogateti in na ta način pomagati roditeljem iz bede. Posebno sem sovražil oskrbnika, ki je bil zelo neprijetna prikazen na »našem« domu. Bil je oduren, kratkega debelega života in rjave kože. Oče ga je mrzil iz dna svoje proletarske duše in ga preklinjal v odsotnosti s »psom«; kadar pa se je pojavil pri nas, pa se mu je odkrival spoštljivo in ga imenoval »gospod oskrbnik«. Kmalu sem začel pojmiti, da je moj oče pravzaprav suženj na grofovi zemlji, orodje v rokah brezvestnega grajskega oskrbnika, v pravem pomenu besede brezpravna stvar; zavest, da sem sin sužnja, se me je pollašala vedno bolj in bolj in se slednjič kot bridek občutek naselila v srce. Ta zavest mi je živo zbujala razumevanje pogostnih očetovih vzdihov, katerih sem bil tolikokrat priča:

»Ah, ko bi bila zemlja, katero obdelujem, moja, bi delal s čisto drugačnim veseljem!«

Resnico teh vzdihov sem občutil posebno živo od trenutka, ko sem kot delavec prvokrat potočil znoj lastnega telesa zanjo. In čudno! Kljub neprijetnemu spoznanju se mi je zbudila ljubezen do te zemlje, s toplo ljubeznijo sem vzljubil te njive, te travnike, te črne skrivnostne gozdove, za katere se je oskrbnik tako strašno bal, in zaželel sem hrepeneče, da bi bilo vse to last mojih staršev.

Kasneje sem počel hoditi v šolo, ki je nisem vzljubil nikoli. Hitro sem opazil razliko med bogato in revno deco; učitelj je bil mnogo obzirnejši do prve in bogatejši so nas prezirali očitno in ponavljali besede, ki so jih čuli od roditeljev. Nosili so za kosilo s seboj razen kruha še razne potice, meso in med, mi revni pa edini črni kruh, zaradi katerega so nas zasmehovali. Običaj je bil, da so deca med sabo menjali kruh; nekoč v početku, ko sem šele vstopil in še nisem tako živo pojmoval vsega tega, sem hotel tudi jaz barantati. Želel sem si pogače, katero so trosili drugi po kloph in katero sem okusil doma le ob največjih praznikih, in nekoč — nesrečnež! — sem rekel dečku iz sosednje klopi:

»Ti, menjajva kruh!«

»Pokaži svojega!« je odvrnil in položil svoj ogromni kos pogači podobnega kruha predse na klop.

Boječe in s trepetajočima ročicama sem izvlekel kruh iz torbe in ga položil na klop. Kaka razlika! Njegov visok, bel, moj nizek, črn in drobeč, poln osja in plev.

»Nočem. Tvoj je pregrd!« je rekel moj sošolec prezirljivo čisto na glas in spravil svoj kruh. Neki drug razposajenec poleg mene pa je udaril z roko po kruhu, da se je razletel v drobtinah po tleh, drugi so se krohotali in skakali po njem. Meni so tekle solze od jeze in sramu, ko sem pobiral drobtine iz prahu. Odslej nisem nikdar več poskušal menjavati svojega kruha, in kadar sem ga jedel, sem se skrtil, da me ni videl nikdo izmed tovarišev.

Borba življenja na našem domu pa je trajala dalje. Oče in mati sta delala noč in dan, se črpala in se starala v večni borbi za kruh, ki je bila truda polna in grenka. Oskrbnik je prihajal še vedno in oče, sovražec ga iz dna duše, se ga je bal in se ga ogibal; kadar pa sta se sešla, je redno snel klobuk pred njim, ogovarjal ga in se mu prilizoval.

Po grofovih gozdovih se stelja ni smela klestiti, kakor to delajo kmetje; smeli smo samo grabiti listje in čistiti grmovje, kar pa daleč ni zadostovalo za živino, ki jo je redil oče, in za gnoj, ki bi ga moral nameriti za obširne njive. In zato jo je »kradel«. Navadno zgodaj v jutro, ko je po njegovem mnenju gospoda še v postelji, ali zvečer v mraku ali pa tudi ponoči v mesečini je zlezal na kako silno košato smreko in ji sekal tu in tam veje, da se s tal ni poznalo. Na tla padajoče veje sem moral ravnati v plasti in po očetovem naročilu paziti, ako bi slučajno od kod zapazil oskrbnika. Oče je klestil, dokler ni bilo stelje za cel voz, potem je napregel voli in jo brzo odpeljal domov. Večkrat sva delala na ta način pozno v noč; oče je bil čisto gnil od znoja in razburjenosti in je pri tem pozabljal na glad, ki je mene že opominjal. Ko sva srečno pripeljala domov, je spravil mene spat, sam pa je, namesto spat, odšel sekati steljo in ni odnehal prej, dokler ni dovršil. Na ta način je včasih delal do zore. Vselej takrat je bil naslednji dan silno izmučen, ali tarnal ni. Mati se je temu vedno upirala in je odsvetovala očetu, naj ne dela tega. Kaj bo, ako nas zaloti oskrbnik? Toda oče je bil samovoljen, drugič je bilo tudi treba in se ni dal odvrniti. Jaz sem ga nekoč vprašal — čisto majhen še — jeli je greh pred Bogom, kar delamo? Očetu je bilo to vprašanje zelo neprijetno, ker me je vedno učil sedme božje zapovedi: Ne kradi!

»V tem primeru ni greh!« mi je rekel premišljeno. »Tu je potreba; jaz moram imeti gnoj, da morem pridelati potem kruh za družino, grofu se pa ne pozna, ker je silno bogat. Ako si v sili, bogatino lahko vzameš; Bog ti bo odpustil!« Tako me je učil in mi tolmačil svoje mnenje in jaz sem si vse verno zapomnil.

Nekoč naju pa je oskrbnik le zalotil; takrat je bil navzoč tudi mlajši brat. Zvečer je bilo, čisto pred temo, oče je klestil v vrhovih, jaz sem delal na tleh plasti, ko naenkrat začujem za seboj lomastiti, in ko se ozrem, vidim nemalo začudeni obraz oskrbnikov. Gotovo je hodil v tem času kje po gozdu in je slišal sekanje. V hipu je uganil, kaj se godi.

»Kaj je to?« je zavpil kvišku, od koder se je ravno valila plast stelje. Barve na njem so se spremenile, postal je rdeč, zelen, žolt in bled. Bilo je mučno; jaz si skoraj nisem upal dihati, tam na robu gozda je zajokal mlajši brat. Takrat je završalo gori v vejevju in po deblu se je spustil moj oče in obstal tik pred oskrbnikom, kot bi hotel reči: Evo me, grešnika!

Oskrbnik je prvi hip osupnil, potem je začel psovati očeta in mu nazadnje odpovedal najem tekom enega meseca. Potem je razljučen odšel, ponavljajoč še v mrak svojo odpoved. Oče ga je poslušal ves bled, zavedajoč se svoje krivde in oskrbnikove odpovedi. Potrti smo krenili domov in med potjo nama je oče zabičeval, da ne smeva ničesar povedati materi; toda mati, ki je vedela, kje smo bili, in je zmerom slutila nesrečo, je z očetovega potrtega obraza in najinih prestrašenih lic takoj uganila vso stvar. In nehote ji je oče razodel že pri mizi, kako je bilo. In ponoči, ko nisem mogel spati, sem čul, da mati v sosednji sobi, kjer sta spala z očetom, pritajeno ihti.

»Ne joči, ti pravim, se bo že nekako naredilo!« sem čul nato očeta, ki jo je tolažil.

»Iti moramo!« je rekla mati.

»Rad, ako bi človek imel kam, najrajši bi šel pa kupil kaj, samo da bi imel svojo streho. Ali zdaj je težko, dela je toliko, sam sem, otavo je treba kositi, oves žeti.«

Mati je vzdihnila.

»Navsezadnje me nagnati ne more kar tako, kljub svoji odpovedi. Toda to grdo gledanje! Če javi grofu, me bo kaznoval še on. Najbolje bi bilo prositi ga, gotovo bi se omečil! — Kaj, ko bi šla ti?«

»Jaz!« je vzdihnila mati.

»Da! Ti! Na tebe ni hud, in kot sem čul, te pomiluje, ker baje trpiš poleg mene. Tebe bi gotovo uslišal. Ti bi še govorila prej z njegovo gospo, kaj?«

»Sitna pot!« je menila mati.

»Seveda sitna, ali da bi bila le uspešna! Jaz bi šel, toda na mene je gotovo zelo hud. Mi siromaki moramo požreti marsikaj, kar drugim ni treba!«

»Vzela bom s seboj par petelinčkov za njegovo gospo!« je šepetala mati, ki se je že odločila.

»Petelinčkov? Dragi so sicer in škoda kar tja vreči denar, toda drugače ne bo šlo. Le vzemi in nesi!«

Tako sta se ponoči domenila, da bo vstala mati zjutraj pred zoro in odšla s petelinčki na grad, oče bo medtem kosil otavo, ko se vrne, gresta žet oves. Ko sem drugo jutro vstal, je že ni bilo doma, ko pa se je vrnila, je imel njen obraz radosten, zadovoljen sijaj. Vedel sem takoj, da je šlo po sreči.

»Izpočetka se je branil,« je pripovedovala očetu; »potem je postal mehkejši in je rekel, da njemu tako ni nič, ampak zavoljo grofa, ker ima zapoved. Naj ostanemo, je rekel, in spravimo tisto steljo in nikoli več kaj sličnega ne počenjamo. — Petelinčkov je bil zelo vesel.«

Bili smo veseli vsi, najbolj pa oče.

»Samo, da me pusti to leto pri miru, da spravim pridelek, potem ga ne bom več moledoval za nič. To jesen moram kupiti kaj lastnega!« je rekel.

Moj oče je bil čisto kmet, njegovo lice je bilo kot njegova duša, poteze, smeh, značaj; vse široko in prostodušno kot kmetska narava, ki se neha s horizontom očesnega vida. Imel je silne roke in njim je neomejeno zaupal, v pridelek svojih rok je veroval in ga ljubil strastno. Kot siromak, ki je črpal svoj obstanek iz obdelovanja zemlje in njenega pridelka, je bil popolnoma odvisen od narave, trepetal v hudih urah in se veselil, kadar je nevarnost minila.

Poleti, ob času neviht, je motril oče vsako meglo. Že zjutraj, ko je sonce vzhajalo, je sklepal, kak dan bo, in zvečer ob zapadu je prerokoval prihodnji dan. Čez dan je redno sledil oblakom po nebu; na obzorju je imel neki hrib, ki se je menda po posestniku imenoval: Macigojev hrib; ako se je tega ovila megla, potem je bila nevihta gotovo v najkrajšem času. Spominjam se, kako smo včasih spravljali seno na travniku. Na obnebju so se gibali razni oblaki — nič sumljivega. Naenkrat so se začeli širiti — oče je postajal nemiren, bal se je, da se bodo raztegnili na Macigojev hrib. Takrat sta začela delati oba, oče in mati, s podvojeno silo. Grabila sta in tovorila na voz, da jima je znoj curkoma lil po obrazih. Večkrat je oče slekel srajco ter izžl iz nje vodo, ki se je iztekala curkoma. Medtem je obračal poglede proti Macigojevemu hribu.

»Oh, da bi le še eno uro bilo lepo — pa smo dobri. Ako nas zaloti dež, imamo gnoj! Le še eno uro — Bog, ti še daj!« je vzdihoval, tekajoč med senom sem in tja in nas priganjal.

Toda oblaki so se vedno bolj grozeče bližali obzorju in naenkrat se je začul očetov obupni klic:

»O, hudič! Je že v Macigojevem!«

Mi smo delali s podvojenimi silami, da rešimo, kar se rešiti da. Nenavadno hitro je bil usode polni hrib pokrit do tal in kmalu se je pokadila od njega lahka megla proti nam.

»Že gre, že gre! Brž vole v voz in gremo!« je veleval oče. Ko se je voz že premikal, je še v zadnjih hipih vrgel oče par vil na vrh in potem, z žalostnim pogledom na zaostalo seno, hitel z vozom proti domu.

Nebo je bilo medtem že čisto črno in nizko nad zemljo poveznjeno, po ozračju je zavel hladen veter, pod katerim je vejevje dreves zašumelo z žalostnim šumom, ptice so obmolknile in begale v strahopetnih poletih nizko nad nami, vse je dihala težak, napet mir strahu in groze. V daljavi je potegnil blisk, potem je zabobnel grom. Prve redke kaplje so padle...

»V hišo vsi, pa blagoslovljenega lesa na ogenj in z vodo škropit!« je velel oče in mati je zakurila ogenj in poškropila z vodo okrog oglov.

Mi deca smo čepeli v hiši v pričakovanju in strahu pred nevihto.

»Molit!« se je zadril oče nad nami in vsi smo popadali na kolena in začeli moliti na glas. Pri vsakem blisku smo prekinili za hip in se prekrižali. Kadar je posebno močan tresk stresel hišo, smo prestali strahu, dokler ni spet oče zavpil:

»Molite!«

In mi smo spet pričeli moliti, prisluškujoč prvim gostejšim in težjim kapljicam, ki so jele udarjati po strehi in so tako čudno odmevale v naših mladih, groze polnih dušah.

Oče sam pa je stal pri oknu in gledal ven.

»O, hudič! Toča, toča!« je zavpil bolestno.

Na dvorišču je pričela odskakovati toča, redka, tu in tam kako zrno. Oče je bil prepaden na smrt; včasih je ostalo pri par zrnih, zgodilo se je pa, da se je usula in v par minutah uničila del pridelka. Takrat oče več ni mogel krotiti bolesti.

»Toča, toča!« je tarnal. »Moja pšenica, moja pšenica, ki je tako lepa. — Kaj bomo jedli? In sadje! Poglejte, kako gre! Vse bo uničeno. O ti hudič, ti neusmiljeni! O za boga!«

Ista borba, trda, ubijajoča um in živce, večna, brezupna, skoraj podobna gradnji hiše v pravljici, v kateri so ptice v kljunih donašale gradivo, je trajala dalje leta in leta. Oče jo je vodil vztrajno in žilavo pod geslom:

»Kupil bom zemljo in hišo, da bom vsaj na svojem umrl!«

In res! Po dolgih letih se je to zgodilo. Čisto blizu v sosesčini je kupil zemljo s hišo in gozdom, vse skupaj majhno in siromašno, da smo mogli le par glav govedi rediti, a njemu, očetu, se je zdelo vse zelo sijajno.

»Dočakal sem, da sem sam svoj gospod!« je rekel zadovoljen.

In ko je prvič zasadil plug v lastno zemljo in stopal star in sključen, poln brazgotin, po brazdi, se mi je zdel kakor človek, ki je po dolgi, utrujeni poti našel svoj mir.

Doma smo bili siromaki. Radi smo pili kavo, a denarja zanjo ni bilo. Zato je oče naročil pravo Vydrovo žitno kavo iz Prage, ki je prihajala v zavojčkih po pet kil k hiši. Kdor je bil naročnik Vydrove kave, je prejemal zastonj mesečnik »Domači prijatelj«. Ta mesečnik je urejevala slovenska pisateljica Zofka Kvedrova. Prinašal je prispevke pisateljev začetnikov. Več kakor deset let je ta družinski list izhajal in vzgajal mlade talente. Iz te šole je izšla cela vrsta slovenskih književnikov, ki so zaslužni za našo kulturo.

Ta »Domači prijatelj« je prihajal k hiši, ko sem bil še čisto mlad, tako mlad, da ga še nisem znal brati. Takrat, se spominjam, ga je prebirala moja mati ob nedeljskih popoldnevih, in če je utegnila, je prebrala tudi pesmi, ki so bile objavljene. Potem je preprosta in uboga najemnica pripovedovala nam otrokom, kaj je brala, kaj je bilo tam dobro in kaj je bilo slabo, kaj ji ni ugajalo. Spominjam se dobro, da ji niso ugajale črtice Ivana Laha, da pa je zelo rada brala prispevke urednice Zofke Kvedrove.

Urednica Kvedrova je mnogo pisala o ženah in materah, o svojih dveh hčerkah, o družinskem življenju in take stvari. Mati je take reči zelo ljubila. Najbrž je našla v črticah Zofke Kvedrove podobe iz svojega življenja in trpljenja. Shranjevala je posamezne številke »Domačega prijatelja«, da smo imeli pri hiši cele letnike. Oče tega mesečnika nikoli ni bral. Zdelo se mu je preetročje. Imel je naročen svoj tednik in tega je bral ob nedeljah; v njem je našel duševne hrane. Ta tednik je bil »Mir« iz Celovca, politično in gospodarsko glasilo koroških Slovencev. Oče je bil hud pristaš koroške slovenske stranke.

Pozneje sem začel tudi jaz stikati po »Domačem prijatelju«. Počasi so me začele mikati razne črtice, medtem ko me pesmi niso nikoli prav zanimale. Takrat sem imel morda kakih deset, enajst let. Z leti je raslo veselje do branja in vsakokrat sem težko čakal nove številke »Domačega prijatelja«. Bral sem veliko,

na paši, skrivaj med delom, ker je bil oče hud, in zvečer pri luči, včasih ob treskah, ker je oče varčeval petrolej. Bral sem »Mir«, posebno pa Mohorjeve knjige; teh je imel oče cele predate, ker je bil že od mladosti ud Mohorjeve družbe. Posebno me je vlekle leposlovje, Jurčičeve povesti in tako dalje. Dalje sem se iz imenika članov v Koledarju, razdeljenega po farah in dekanijah, učil tudi zemljepisa slovenske zemlje.

V »Domačem prijatelju« je bil tudi stalen predelek »Listnica uredništva«; v njem je urednica ocenjevala tiste prispevke, ki jih ni priobčevala v mesečniku. Kmalu me je ta rubrika začela silno zanimati, ker je tamkaj brezobzirno govorila tistim, ki so ji pošiljali prispevke. Nekatere je hvalila, jim dajala poguma, druge je grajala ali pa jih naravnost odklanjala. Z zanimanjem sem prebiral to rubriko, saj je zelo vzgojno vplivala name. Sčasoma me je tako pritegnila, da sem jo v vsaki novi številki najprej prebral.

Še sem hodil v osnovno šolo in sem si že mislil, kaj bi bilo, če bi tudi jaz kaj poslal tej zanimivi urednici Zofki Kvedrovi. Na natis kakega svojega prispevka si seveda nisem upal misliti, ali upal sem, da mi bo odgovorila v listnici uredništva. Nekoč sem se res odločil in začel pisati neko podobo, ki bi po mojem mnenju ustrezala vsebini »Domačega prijatelja«. Črtico sem pisal ves teden in naskrivaj, ker sem moral za to krasti čas med delom. Moj oče je bil na branje in pisarjenje zelo hud. Moral sem na primer sekati steljo in rezati na šljajdrovec krmo za živino. Če je bil opoldne ali zvečer kup premajhen, je oče koj vedel, da sem kradel čas za kako pisanje. Potem je vpil nad menoj:

»Kakega vraga pa kracljaš! S čim si boš pa kruh služil? S kracljanjem si ga ne boš. Ob delavnikih bomo delali za kruh! To ti bom že iz glave izbil, zapomni si!«

Včasih sem jo komaj odnesel, da je nisem izkupil.

Tako sem potreboval ves teden, da sem napisal črtico. V nedeljo zjutraj, k maši grede, sem jo hotel odnesti na pošto. Vstal sem zelo zgodaj in še spravil k stari skrinji na parni, kjer sem imel skrivno pisarno. Hotel sem zložiti napisano črtico v ovoj in napisati še kratko spremno pismo za urednico. Moj tedenski izdelek na kakih šestih, sedmih straneh je bil razgrnjen po črnem pokrovu. Strahoma sem še enkrat prebral stvar, če bi bilo treba še kaj popraviti, preden jo vložim v ovoj.

In takrat, ojoj! Ko sem bil ravno nagnjen čez prvo, lepo napisano stran, se mi je iz nosa naenkrat ulila kri. V tisti dobi moje mladosti mi je zelo rada tekla kri iz nosa, včasih sem jo izgubil kar cel liter.

To je bil strašanski poraz. Lepo napisana črtica je bila uničena, polovica prve strani je bila krvavo popackana, nekaj curkov je brizgnilo tudi po drugi strani. Črtica je bila zanič, kajti take krvave reči vendar nisem smel poslati strogi urednici. Ne spominjam se več natanko, kako je bilo, ali to vem, da so se mi od bridkosti ulile solze in da je še teh nekaj kapelj padlo na popisani in okrvavljeni papir. Žalost in jeza sta me tako hudo prijeli, da sem zgrabil tistih šest ali sedem strani papirja, jih zmečkal ter zagnal po tleh. Plod celotedenskega dela je bil na mah uničen. Ves skrušen sem obsedel pred skrinjo.

Bilo je še zgodaj in do odhoda k fari je bilo še dobri dve uri časa. Vsa moja notranjost se je uprla nesreči. Kar sem se domislil, da bi ta čas izkoristil in v naglici napisal drugo črtico. Sklenjeno, storjeno. V eni uri sem tistega nedeljskega jutra, ki je kukalo skozi špranje v prašno in temačno parno, napisal kratko črtico, ki je bila za polovico krajša kakor prejšnja in ki tudi ni bila tako vestno in lepo napisana. Hitel sem, samo da jo napišem in da nekaj pošljem. Opisal sem smrt nekega pijanca in črtico tudi naslovil: *Smrt pijanca*.

Ko je bila stvar končana, sem jo urno zmašil v ovoj, ne da bi jo še prebiral in popravljal. S stvarjo sam nisem imel nobenega veselja, moral pa sem dati duška svojemu notranjemu nagonu, ki mi sicer ne bi dal miru.

Potem sem se moral lotiti spremnega pisma. Brez podpisa stvari nisem smel odposlati, ker urednica v svoji listnici uredništva na nepodpisane pošiljke ni odgovarjala. Medtem ko sem se na spremnem pismu pokvarjene črtice podpisal s pravim imenom, sem pri drugi črtici omahoval, ali naj to stōrim ali ne. Bil sem prepričan, da je črtica slaba in da me bo urednica potem v listnici uredništva oštela. Tega bi me bilo sram, kajti v naši soseski je bilo gotovo cel ducat »Domaćih prijateljev« po hišah. Ljudje bi to brali in bi se mi gotovo škodoželjno režali. Nisem imel poguma prenesti tako očitno sramoto. V naglici sem namesto sebe podpisal sosedovega sina, svojega sošolca enake starosti, ki se je pisal Ivan Vastl in je bil tudi iz Kotelji doma.

Ko je bilo ime na papirju, sem pismo hlastno zmašil v ovoj k črtici in ga zalepil. Utripajočega srca sem vzel pismo in ga nesel v vas, kjer sem ga skrivaj stlačil v poštni nabiralnik. Sam sebi sem se zdel kot tat ali človek, ki dela nekaj nepoštenega. Na nesrečo je bila čeljust v nabiralniku za moje pismo preozka in moral sem ovoj grdo zganiti in zmečkati, preden sem ga stlačil skozi odprtino. Zato sem še bolj črno gledal na svojo črtico. Kaj si bo neki mislila urednica, ko bo prejela tako grdo, zmečkano pismo? Že s tem bom pri njej ob vso veljavo.

Črtica, moja prva črtica, je bila torej odposlana in zdaj se je začelo duševno trpljenje. Seveda nisem nikomur zaupal, da sem črtico odposlal, in še manj, da sem za pisca podpisal svojega sošolca. Pri mukah, ki sem jih prenašal, me je še najmanj skrbelo, kaj bo ta rekel. Ta negotovost, to težko pričakovanje je trajalo cel mesec, dokler ni prišla nova številka mesečnika v hišo... Uredil sem tako, da sem sam dvignil list na pošti. Ko sem bil že na samem zunaj vasi, sem strahoma odprl najprej zadnjo stran, kjer je bila navadno objavljena listnica uredništva. Bil sem prepričan, da bo moj prispevek omenjen na tem mestu.

Toda če sem še tako napenjal oči, moja črtica tam ni bila omenjena. Roke so mi odrevenele in skoraj mi je list padel iz rok. Kaj neki je, ali črtica sploh ni prispela do Zagreba? Ali pa je mogoče zadeva še hujša. Mogoče je bila stvar tako slaba, da se urednici ni zdelo vredno, da bi jo omenila. Črtica seveda tudi ni bila objavljena. Abotna misel, kako naj bi bila objavljena! Saj je vendar smešno! Jaz, kmečki fantiček, ki odkidava gnoj izpod krav in je do kolen obrozgan od gnojnice, pa pisatelj.

Zdelo se mi je, da se me loteva huda omotica. Postalo me je samega sebe sram. Trdno sem sklenil, da ne bom nikoli več poskušal pisateljvati in da bom ostal rajši pri delu, ki mi ga je odmerila usoda, na našem polju, v našem temnem hlevu, kar vse skupaj ni bilo naše, ker smo tam živeli kot najemniki. Vse to se mi je zdaj ob porazu zdelo še bridkejše. Toda kaj si hočemo, siromaki, kakršni smo. V višje šole ne morem in tako ostanem, kar sem.

Poln takih temnih misli sem se opotekal proti domu. Doma sem se skrtil v hlev, kjer sem bil sam z živino, ki ni o vseh mojih težavah nič vedela in pred katero se mi ni bilo treba sramovati. Potem je prešel spet mesec dela, med katerim sem počasi pozabil na neprijetno zadevo ter se vdal v usodo. Ko je prišla spet nova številka »Domačega prijatelja«, me stvar že ni bolj zanimala kakor navadnega bralca. Prejšnja številka me je trdno prepričala, da moj prispevek res ni bil omembe vreden niti v listnici uredništva.

Tem strašnejše pa je bilo zdaj moje presenečenje, ko sem odprl novo številko lista in zagledal na prvi strani natisnjeno svojo črtico »Smrt pijanca« pod imenom Ivana Vastla. Vsa kri mi je šinila v glavo. Res, moja črtica je bila natisnjena, natisnjena na prvi strani v celoti, taka, kot sem jo napisal. Menda se mi je zameglilo pred očmi od same prevelike sreče. Vse se mi je postavilo na glavo. Moj bog, ali je to res. Seveda je, saj je tu natisnjeno, saj berem. Hlastno sem preletel stvarco, ki ni bila niti dve strani dolga. Videl sem, da ni bila skoraj nič poprav-

ljena. Moj ponos se je začel dvigati in bil sem ves prevzet od notranje sreče, od doseženega uspeha. Pri tem sem čisto pozabil, da je za pisca podpisan moj prijatelj Ivan Vastl in ne jaz. Na kake druge posledice pri tem seveda nisem mislil.

Mati je brala mojo črtico in rekla:

»Glej, glej, ta pisatelj se pa ravno tako piše kakor sosedov Anzej. Ali ni to čudno?«

Meni je zastajala sapa. Po ovinkih sem jo vprašal, kako se ji zdi stvar napisana.

Njena sodba pa ni bila odločna. Rekla je:

»Hm, je pač taka stvar.«

Torej je ni zavrgla in je tudi ni potrdila. Danes bi rekel, da ni napravila nanjo nobenega vtisa. Na materino sodbo sem veliko dal, zato me je njena mlačnost nekoliko poparila. Moja mati je bila prva ocenjevalka mojega prvega dela.

Sedaj pa je sledilo nekaj, na kar pri vsej stvari niti najmanj nisem mislil. Prihodnjo nedeljo sva šla s prijateljem Ivanom Vastlom od maše skupaj na pošto. Če za našo hišo ni bilo drugega, je bil pač tednik »Mir«. Moj prijatelj Vastl je šel z menoj kar tako iz navade. Za njihovo hišo je bila redkokdaj pošta, ker pri njih časniki niso brali. Do zdaj sem mu lepo zamolčal, kako sem zlorabil njegovo ime. Ko smo čakali v gruči pred oknom, pa ga poštarica naenkrat pokliče:

»Ti imaš tukaj denarno nakaznico!«

Sosedov Anzej ali Ivan Vastl je imel na pošti denarno nakaznico — sedem zlatih kron. Fant je debelo gledal, naposled okorno podpisal tisti papir in prinesel s pošte odrezek in sedem kron. Na odrezku je bilo napisano: »Tu vam pošiljamo honorar za vašo črtico v zadnji številki »Domačega prijatelja«. Se priporočamo. Uredništvo.«

Honorar mi je popolnoma zmešal glavo. Na kak denar pri vsej stvari nisem mislil. K pisanju me je vlekla neka druga, notranja sila... Menda niti vedel nisem, da tako pisanje sploh plačujejo. Zame je bilo že velikansko zadoščanje, da sem videl svojo pisano besedo natisnjeno na papirju. Najdrznejše sanje so se mi zdele uresničene. Pred menoj je rastel ves drugačen, pravljичen svet, veliko lepši, kakor pa je bil svet okoli mene. In zdaj še ta denar. Potem je bilo na odrezku še napisano: »Se priporočamo!« Torej uredništvo želi, da jim še kaj pošljem.

Vsi ti občutki so me tako prevzeli, da sem šele čez nekaj časa začel misliti na to, da denarja za črtico nimam jaz v žepu, ampak moj prijatelj Ivan Vastl. Sedem kron je bilo takrat za petnajstletnega dninarskega fantina lep denar. Pri naši

hiši je bil denar zelo zelo drag. Na gruntu se ni pridelalo toliko, da bi zadostovalo za vse potrebe pri hiši. Če smo hoteli biti oblečeni, smo morali iskati denarja drugod! Največkrat pa še za najemnino ni bilo iz kmetije dovolj dohodkov. Oče si je nekaj zaslužil z dninami, največ pa s tem, da je tesačil v bližnjih gozdovih. Pri tem sem mu pomagal tudi jaz. Ko sem hodil še v šolo, sem lupil smreke. Če sem zaslužil od smreke deset krajcarjev in če sem jih na dan izdelal recimo deset, sem imel goldinar. Ali treba je bilo nategniti roke in delati od zore do mraka. Povrhu pa je zaslužek šel v skupno, domačo blagajno in ga nisem dobil jaz. Sedaj pa je naenkrat padlo z neba sedem zlatih kron. Kaj bi rekli k temu doma?

Ko so se polegli vsi drugi občutki, je stopila na plan skrb za denar. Kako sedaj dobiti denar od prijatelja? Ko sem gledal njegov obraz, nisem mogel v njem odkriti nobene zareze, ki bi mi razodevala način, kako mu denar izpuliti. Še roke ni izpustil iz tistega žepa, kjer ga je stiskal. Pri sosedovih so bili še večji siromaki ko pa pri nas.

Po dolgem omahovanju sem mu le razodel, kako je s tistimi sedmimi kronami. Fant je gledal zatelebano vame; o pisanju in takih rečeh ni razumel ničesar, toda ko sem mu naposled pojasnil, da je torej tisti denar pravzaprav moj, se mu je obraz uporno nakremžil. Moral sem uporabiti vso svojo zgovornost, moral sem barantati, preden je pristal na to, da mi je odstopil polovico honorarja.

Odtihmal sem stalno sodeloval pri »Domačem prijatelju«, vse do prve svetovne vojske 1914. leta. V tem mesečniku sem objavil gotovo nad dvajset črtic in podob iz domačega življenja. Pri prvih črticah sem še uporabljal psevdonim Ivan Vastl, le denar sem si dal pošiljati na svoj naslov. Doma sem menda tudi šele po drugi ali tretji črtici razkril, da pišem in da prejemam nekaj denar za to. S tem sem napravil zase veliko neumnost, ker sem odtihmal moral dajati honorarje večinoma očetu — v skupno blagajno.

Z urednico Zofko Kvedrovo sva se tesneje povezala. Nekaj mojih črtic je že takrat prevedla v nemščino in hrvaščino in jih objavljala v zagrebškem »Morgenblattu« in v listu »Hrvatsko radište«. Meni je pisala nekaj lepih, izpodbudnih pisem, ki so mi dala novega poguma.

Ko sem prvič videl Gosposvetsko polje ali Svatne, kakor temu staremu kraju pravimo mi Korošci, mi še ni bilo dvajset let. Tedaj sem prvič zapustil dom in odšel v tujino za kruhom, za delom, ali še resničneje povedano — za srečo. Dotihmal sem živel doma na bajti; kadar ni bilo dela, sem taberkoval po soseski, ali pa sem očetu pomagal tesačiti po lesovih. Kajti ob izstopu iz ljudske šole sem za stricem podédoval tesaško orodje, cimrako, pontako, cepin, klanfo ter kranjca.

Kmalu pa mi je tako življenje postajalo predolgohrbno. Domači kraj se mi je zazdel pretesen, domače življenje pa pretrdo in preskopo. Zaželel sem si spremembe in sreče. Sanjaril sem podnevi in ponoči, da mora biti sreča tam zunaj nekje v širnem svetu. Potrebno je samo napotiti se v svet, tja za goré in za obzorje, pa bom našel srečo. Doma pri nas je manjkalo marsikaj, manjkalo je predvsem denarja, čeravno smo se vsi odrasli in otroci pehali za njim. A zunaj v svetu je moralo gotovo biti tudi denarja dovolj.

Ali ni bilo to prečudno? Že od moje zgodnje mladosti me je neka sila vlekla proti jugu in proti zahodu. Južno stran naše soseske je zastirala visoka in široka gora. Tam za njo sem slutil neznañ svet, ki me je mikal. Na zahodu, kjer je ob jasnih dnevih sonce tako čudovito zagarjalo, sem slutil srečo in boljše življenje. Moje sanje in želje me niso nikdar vleklo proti vzhodu ali pa proti severu, čeprav je bil svet na te dve strani široko odprt.

Mi smo bili kmetovalci že kdo ve koliko rodov. Starši so si želeli le zemlje, tovarno in rudnike in trge in mesta so gledali po strani. Tega duha sem se navzel tudi jaz. Tovarna, ki je vsa črna in sajasta ležala severno od nas in ki je cele dneve in cele noči tako bolestno, tako tuje hropela, ni vzbudila nobenih sanj, nobenih lepih slutenj. Zato me tudi ni mogla pritegniti tista stran, od koder mi je hropelo nãsprti tuje življenje.

Bil je tudi še nekdo drug, ki je pripomogel k taki moji mladostni usmeritvi. To je bil moj učitelj Pinter, star avstrijakant, zagrizen nemčur in strahovit pijanec, toda navzlic temu šolnik naprecenljive vrednosti in sposobnosti. Zmerom in zmerom je govoril le o Celovcu, a nikdar o Ljubljani. Tako mi je Celovec zelo omilil.

In nekega zimskega dne sem se znašel v Celovcu. Primahal sem jo tja iz Trsta čez Gorico. Jeseni sem odšel v svet, misleč, da bom v krajih svojih mladostnih sanj našel srečo. Te sreče pa ni bilo niti v Trstu, niti je ni bilo v Gorici, kjer sem v papirnici v Podgori kot baraba za 80 krajcarjev na dan več mesecev prevažal gramoz iz soške struge v tovarno. Sreče tam ni bilo niti toliko, da bi si mogel plačati voznino do doma, ampak sem moral izstopiti v Celovcu z eno samo krono v žepu.

Ves pobit in malodušen sem se znašel na Novem trgu pred lintverskim spomenikom. Pri pogledu na črno, zvito pošast, katero so celovski stanovi kdo ve zakaj pred stoletji ovekovečili z ogromnim kamnitim spomenikom, me je postalo skoraj strah. Dan je bil zimski, meglen in neprijazen. Od Gosposvetskega polja sem je bril mrzel sever in ostro zavijal po pustih ulicah. V želodcu mi je pošteno krulilo. Na rokavih mojega kratkega suknjiča so se poznali držaji papirniške samokolnice, na kolenih mojih oguljenih hlač pa topori krampa in lopate.

Ni pa me morilo le stanje, v katerem sem bil, še huje me je moril strah pred vrnitvijo domov, katerega sem pred meseci zapustil navdušen in poln upanja. Kaj mi bodo rekli doma, ko me bodo zagledali tako siromašnega in potrtega? Mogoče pa najdem tukaj v Celovcu to, česar nisem našel ob morju. Rahlo upanje me je pognalo po mestu.

Vedel sem, da je nekje v mestu slovenski hotel Trabesinger, središče celovškega slovenskega življa. Nekaj mi je na tihem dopovedovalo, da bi tam utegnil najti kak izhod. In res, ko sem naposled hotel zagledal, mi je srce začelo močneje utripati. Vstopil sem, ko da bi stopil v domačo hišo. V gostilniški sobi me je prevzelo blaženo čustvo, ker sem od povsod začul domačo govorico. Mize so bile skoraj vse zasedene, povsod so jedli, pili, kadili. Naročil sem čašo piva; jedi si nisem upal naročiti, boječ se, da bi za tako ceho moj denar ne zadostoval. Mikalo me je, da bi pristopil h kaki mizi in povedal gostom, da sem tudi jaz Slovenec, in jim zaupal svojo smolo. Tega pa nisem storil, ker me je davila čudna zadrega.

Poparjen in nezadovoljen sam-s seboj in s svojo zadrego sem zapustil hotel. Nisem se mogel jeziti na koga drugega kakor sam nase. Zunaj pa me je sprejela pusta, mrzla ulica tujega, neprijaznega mesta.

Imel sem še eno upanje. In to upanje mi je bilo Mohorjeva družba. V našo družino so knjige te družbe zahajale že od njene ustanovitve in naš rod se je iz njih učil brati in pisati. Mohorjeve knjige so bile tudi meni prve in najboljše prijateljice na paši in ob dolgih zimskih večerih. Ravno pri branju teh knjig sem že zelo zgodaj začutil potrebo, da bi tudi sam kaj napisal. In res sem pred dobrim časom poslal družbi kratko povest ter dolgo nestrpno čakal odgovora. Tega pa ni bilo od nikoder. Začelo me je postajati strah in samega sebe sram. Dovedoval sem si, da sem storil nekaj, kar bi tak navaden človek, tak najemniški sin, kakor sem bil jaz, pač ne smel storiti. Pozneje, ko sem po tujini iskal sreče, sem na vse to pozabil. Zdaj pa, ko sem začutil bližino sedeža Mohorjeve družbe, mi je spomin na mojo povest znova oživel. Morda pa stvar le ni taka, kakor sem si domišljeval, morda so mi pozabili odgovoriti? In če že iz vsega nič ne bo, je ta stvar zame vendarle prilika, da tem ljudem razložim svoje stanje in da morda dobim kako podporo, ki mi bo pomagala do doma.

Mohorjevo hišo sem kmalu našel, in ko sem stal pred veliko, lepo palačo, se mi je srce napelo od čudnega, notranjega ponosa. Ves otrpel sem stal pred njo kakor pred kakim svetiščem. Za trenutek sem popolnoma pozabil na svoj položaj, na svoje siromaštvo, tako sem se čutil zvezanega s to veliko hišo. Šele ko sem stopil vanjo, se mi je srcé pričelo krčiti in z bojazljivimi koraki sem prišel do tajniških prostorov.

Sprejel me je lepo opravljen duhovni gospod z dokaj strogim obrazom. Mnogo pozneje sem zvedel, da je bil ta gospod takratni tajnik Mohorjeve družbe, monsignor Podgorc. Pred njim me je spet popadel čuden strah; prepoln čustva kajžarske manjvrednosti sem mu izjecljal, po kaj sem prišel.

Ko je čul, za kaj gre, je napravil tajnik precēj prijaznejši obraz, toda ostal je hladen, ko mi je dejal:

»Fant, stvar, katero si poslal, ni za nobeno rabo, zato ti tudi nisem odpisal in vrnil rokopisa.«

Moj nastop in moja zunanost sta ga seveda takoj poučila, koga ima pred seboj, zato me je tudi kar tikal. Gledal me je s čudnim smehljajem in me meril od pete do glave, ko da bi hotel reči: »Fant, ali se ti je zmešalo, da se vtikaš v stvari, ki niso zate.« Nato je stopil še bliže k meni.

»Ali nisi ti iz Kuharjevega rodu? — Seveda si, saj vem za tvojega očeta in za tvoje strice. To so naši trdni kmetje, naši stebri tam doli. Pozna se ti, da si zdrav kmečki fant. Kaj bi ti rekel? Ostani to, kar je tvoj oče, ostani pri zemlji in ne sanjari o stvareh, ki niso zate. To bi te lahko samo odtujilo, pokvarilo...«

In že mi je molil svojo roko za odhod. Bil sem poražen, uničen. V glavi se mi je pričelo vrteti, da sam nisem vedel, kako sem zapustil hišo, v katero sem še malo prej vstopil s tolikim zaupanjem. Razumljivo je, da sem pri tem tudi popolnoma pozabil na ono drugo reč, ki me je prignala sem, na prošnjo za kako majhno podporo.

Bil sem spet na ulici. Na mesto je že pričel legati zgodnji zimski mrak in po cestah so zagorele prve svetilke. Puščoba okrog mene je postala še obupnejša. Ljudje, ki so begali mimo mene, so mi bili neznansko tuji. Stal sem pred hišo, ne vedoč ne kod ne kam. Misli so mi popolnoma odpovedale. Mogoče bi bil tako stal ne vem koliko časa, ako bi me tedaj ne bil po domače ogovoril postaren možki:

»Kaj pa oprezaš tod okoli? V tej hiši ni nič...«

In da bi svojim besedam dal še krepkejši poudarek, je napravil z roko kretnjo, iz katere sem mogel povzeti, da nima smisla prosjačiti v tej hiši, iz katere sem ravnokar prišel. Debelo sem ga pogledal, preden pa sem mu utegnili odgovoriti, me je že pobaral:

»Kam pa si namenjen, prijatelj?«

Mož, ki je silil vame, je bil še slabše opravljen kakor jaz; rokavi njegovega jopiča so bili na komolcih strgani, hlače ob robih razcefrane, njegov obraz je bil neumit in neobrit. Podobnih ljudi sem na svojem potovanju za srečo že veliko srečal. Ker mu spet nisem odgovoril, me je možakar predirno pogledal, kakor da bi uganil, s kom ima opravka, zamahnil z roko in malomarno dejal:

»A tako...! Če je taka s teboj, pa pojdi z mano!«

Tujčeva zunanost sicer ni bila taka, da bi vzbujala moje zaupanje, toda njegove kretnje, predvsem pa njegov glas je bil tako vabljev in tako domač, da sem takoj molčé odšel z njim. Prehodila sva že nekoliko ulic, ko me je mož šele pobaral:

»Od kod pa si doma?«

Komaj sem mu povedal ime svoje soseske, je vzkliknil:

»Zlomek, nisi iz napačnega kraja doma! Kruha in mošta pri vas ni treba stradati, le za denar je bolj trda.«

Naštel mi je imena nekaj kmetov, pri katerih je bojda že prenočeval na svojih rajžah iz ene dežele v drugo. To je še povečalo moje zaupanje vanj. Potem sva spet molčala, dokler nisva prišla v neko ulico blizu kolodvora, kjer je mož ob stal pred dolgo, enonadstropno hišo in dejal:

»Tukaj sva. Zapomni si ulico in hišo, ker ti bo to prav prišlo.«

Nad nizkim hišnim vhodom sem videl zeleno tablo z napisom v nemščini:

»Grelnica.«

Iz veže sva prišla v nizko, prostorno sobo, ki je bila tako zakajena od dima in prahu, da v prvem hipu ni bilo mogoče ničesar razločiti. Luč pod stropom je v tej gosti gmoti komaj žmirila. Ko so se oči navadile, sem videl, da je v sobi vse polno miz in da so skoraj vse zasedene s samimi moškimi. Gostje so bili kaj čudni, stari in mladi, nekateri še slabše oblečeni kakor moj tovariš, medtem ko so bili drugi oblečeni gosposko. Videl sem celo nekaj polcilindrov. Pri nekaterih mizah so kvartali, nekateri gostje so nekaj srebaliz iz glinastih skledic, drugi pa so nemo ždeli na svojih sedežih ali pa se sklanjali nad mize in menda spali. Prvi vtis te slike zame ni bil kaj prijeten — toda ta občutek se je takoj umaknil drugemu, kar blaženemu občutku, ki me je objel: v sobi je namreč bilo prijetno toplo.

Preden sva se s tovarišem usedla, mi je ta napravil kratek govor:

»Vidiš, tovariš, tukaj si zdaj doma. To je celovška grelnica. Vsak dan od devetih zjutraj do sedmih zvečer lahko presediš tukaj in se greješ. V tej hiši te ne bo nihče vznemirjal. Razen tega tukaj tudi lahko ješ. Jedilni list sicer ni podoben onemu pri *Avstrijskem cesarju* (znan celovški hotel), toda za take, kakor smo mi, je kar pravšen. Prežganka velja en krajcar, bela kava dva krajcarja, kos kruha pa je po krajcarju.«

Bila sva torej v celovški grelnici, v eni izmed tistih redkih ustanov, s katerimi so v Avstriji pred kakimi štiridesetimi leti v nekaterih večjih mestih pričeli reševati socialno vprašanje na podlagi dobrotelčnosti. Takrat še nismo poznali velikih gospodarskih kriz z milijonskimi množicami brezposelnih, toda revščina je vendar z vsakim letom občutneje naraščala in posebno v mestih postajala prava družabna spotika. Zoper to spotiko so tudi v Celovcu pozimi odprli tako ustanovo. Celovška meščanska družba je veljala za napredno. Razni bogataši in ugledne dame so se zavedele socialnega čuta. Javno delovanje kjer koli, četudi na socialnem polju, je bilo za ugled potrebno. Tako so celovški siromaki in večni posvetnjaki prišli do grelnice.

Bila je že noč, a jaz sem bil brez kosila in brez večerje. Blagodejnost toplote mi je kmalu zbudila silen glad. Tovariš mi je to najbrž bral z obraza.

»Ali imaš kaj denarja?« se je čez nekaj časa obrnil k meni.

»Imam!« sem odvrnil z mladostno, kmetiško bahavostjo, ko da bi imel pri sebi cel stotak, ne pa le štirideset krajcarjev.

Tovariš je nad tem nekoliko osupnil.

»Saj sem le kar tako vprašal. Če bi ne imel denarja, bi te tudi brez njega nakrmili. Tukaj moramo drug drugemu pomagati. Kaj boš pa jedel?«

»Kar je,« sem odgovoril že nekoliko pohlevneje. Dal sem mu zeksar, s katerim je stopil v kuhinjo, ki se je držala sobe, in se vrnil s skledo bele kave in z velikim kosom kruha. Vse to je, kakor bi trenil, izginilo vame.

»Ali bi še?« Tovariš me je zadovoljno opazoval.

»Še.«

Pospravil sem še eno porcijo kave in kruha ter ves zadovoljen obsedl na klopi. Za šest krajcarjev sem bil za silo sit. Tedaj sem šele občutil, kako presneto lačen sem bil. Vsa okolica se je za moje oči na mah spremenila; prostor je postal svetlejši in prijaznejši, ljudje v grelnici pa bolj živi in bližji. Strah pred življenjem, ki me je še malo prej tako hudo stiskal, me je zapuščal.

Svetá, med katerimi sem bil, dotihmal pravzaprav še nisem poznal. S kmetov sem pač poznal razne betežne berače in nekaj takih ljudi, ki so jih doma imenovali posvetnjake in ki so pri ljudstvu veljali za delomrzneže ter poklicne postopače. Nekaj več tega sveta sem srečal na svojem potovanju za srečo. Sedaj pa sem naenkrat bil med samimi takimi.

Gostje se zame sprva sploh niso brigali. Gotovo so bili vajeni novih ljudi, ki so prihajali sem ter spet odhajali. Naenkrat pa sem opazil, da me od sosedne mize neki močan, mlad človek čudno gleda. Skraja me to ni motilo, kmalu pa sem se prepričal, da njegove oči strme na moje prsi. Preden sem se zavedel, da opazuje veliko, srebrno verižico, ki sem jo imel pripeto na telovniku, je mož že vstal, pokazal s prstom na moje prsi in rekel z neprijaznim, skoraj malo izzivalnim glasom:

»Kaj pa ta tukaj dela?«

Postalo mi je vroče. Verižica z uro, ki sem jo nosil pri sebi, je bila poleg tesaškega orodja dediščina mojega strica in mi je bila dragocen spomin. Bil sem edini s tako rečjo v sobi. Izzivača je pogled na to moje bahavo bogastvo izzival. Ker sem bil pa sit, sem se nevedoma morda še bolj bahavo napenjal za mizo.

Tedaj pa je vstal moj tovariš, ki me je pripeljal sem, in dejal z odločnim, pokroviteljskim glasom:

»Tiho bodi, kaj te to briga. Moj tovariš je naš, kakor si ti...«

Njegov nastop je pri onem brž povzročil veliko spremembo. Takoj se je spet spustil na sedež, njegove oči niso bile več sovražne, njegovo lice je postalo po-

mirljivejše. Tovarišev nastop me je znova opogumil; zavedel sem se, da imam v njem močnega, zelo veljavnega zaščitnika.

Kmalu pa se je tudi v meni pričelo nekaj spreminjati. To je povzročila moja sitost. Prvotno na to nisem utegnil misliti, ker je vsa moja bit težila k enemu samemu cilju: nasititi se in dobiti streho nad glavo. Zdaj pa, ko sem vse to dosegel, se je začel oglašati rahel odpor proti moji družbi. Začel sem si domišljati, da ne spadam vanjo, da sem boljši kakor ti gostje okrog mene. Naposled le lahko grem domov, čeprav je ta dom tudi trd in siromašen. Ta zavest mi je šla tako v glavo, da sem začutil do svojih tovarišev neko vzvišeno pomilovanje. Ko pa sem se obenem spomnil svojih zeksarjev v žepu, mi je postalo grenko pri srcu...

Ker sem s svojim imetjem bil čisto pri koncu, sem napel vse sile, da bi našel kako delo. Tekal sem po mestu od zgodnjega jutra in spet obletal vse tovarne in delavnice. Toda nikjer me niso sprejeli. V industriji je bila nekaka mrtva doba. Marsikje sem se ponujal za hlapca, vendar brez uspeha.

Ko sem bil že čisto obupan, se mi je nenadoma vendar prikazala sreča. Prišel sem do celovške klavnice in si ogledoval snažno, moderno poslopje. Pred vhodom se je sprehajal vratar s kapo na glavi ter me po strani opazoval. Naenkrat je pristopil k meni ter me vprašal:

»Ali nimaš dela?«

»Pravkar ga iščem, gospod,« sem hlastno odgovoril.

Vratar je nekaj zamrmral in me še meril z očmi.

»Hm, ali znaš ravnati z živino?«

»Znam, doma sem bil pri živini.«

»Ali znaš kidati gnoj?«

»Znam...«

Njegov glas se mi je zdel malo prezirljiv in me je osupnil.

»Daj knjigo!«

Prelistal je mojo še skoraj popolnoma novo delavsko knjižico, si prikimal, potem pa rekel:

»Pojdi z menoj!«

Odgnal me je v pisarno. Predstavil me je nekemu razmeroma še mlademu gospodu z besedami:

»To bi bilo nekaj za nas.«

Z uradnikom sva ostala sama. Pisarna je bila svetla in prijazna ter je že sama po sebi vzbujala upanje. Uradnik je listal po moji knjižici; ko je to končal, se je z nekako zagonetnim obrazom obrnil k meni.

»Od kod pa si?« Govorila sva nemški.

»Iz Kotelj,« sem odgovoril strahoma.

»To vem,« se je zganil gospod. »Mislim namreč, kaj si...?«

»Kaj... kmečki sin, pravzaprav kajžarski...«

»Tudi to se vidi v knjižici. Kar bi rad vedel, je: ali si Slovenec ali Nemec...?« Strmel je vame z bodečimi očmi.

Vprašanje mi je sprva zaprlo sapo; nikoli se mi še sanjalo ni, da me bo kdo pri iskanju dela kaj takega spraševal. Ko sem se spet znašel, sem odločno odgovoril:

»Slovenec sem, saj še kaj prida nemški ne znam...«

Bil sem prepričan, da bo moj odgovor uradniku zadostoval, vendar sem se korenito motil. Mož je spet nekaj časa obračal knjižico, preden se je znova obrnil k meni.

»Slovenec si — ali nisi nemara Vindišer? V tvojem okraju živijo Vindišerji...«

Brez premisleka sem s trdim glasom rekel:

»Jaz nisem Vindišer, temveč Slovenec. Pri nas živimo Slovenci...«

»A tako! Potem pa zate tukaj nimamo dela. Mi smo mestno podjetje.«

Njegov glas je bil zloben, odkrito sovražen, ko mi je vračal knjižico. Potem me ni več pogledal. Zapustil sem pisarno, ko da bi se bil v njej napil žganja. Bil sem tako zmešan, da nisem mogel zbrati svojih misli. V glavi mi je vrelo, po meni je gomazelo neko pekoče, nevarno razburjenje, ki mi je slepilo oči. Niti opazil nisem, da stojim že pri vratarju. Naenkrat zaslišim dobrohoten glas:

»No, kaj je, ali si sprejet?«

»Nisem...«

»Zakaj pa ne...?« Glas je bil začuden.

»Zato ne, ker sem Slovenec...«

Iz mene je krčevito bruhnilo. Vrtar je tlesknil z dlanmi in se mi zakrohotal.

»Človek neumni, zakaj pa nisi rekel, da si Nemec.«

Zapustil sem ta nesrečni, sovražni kraj, ne da bi se bil ozrl, in izginil po cesti. Bil sem bolj razburjen in užaljen kakor jezen, bilo me je sram. Delo, ki sem ga že imel v rokah, se mi je na tak čuden način naenkrat izmuznilo iz njih. Sram

me je bilo ne zavoljo mene, temveč zaradi tistih, ki so me vrgli na cesto. Ker sem bil Slovenec, torej nisem bil niti vreden, da bi kidal gnoj v mestnih hlevih, opravljaj najnižje delo! Vsega tega nisem mogel prav verjeti. Sam sebi sem se zdel neznanško smešen in neboljen.

Ponižanje me je gnalo iz mesta. Vse ceste so mi postale pretesne, prekratke. Zdelo se mi je, da mi ljudje z obraza berejo, kaj se mi je zgodilo. Moral sem ven, v široko naravo, da bi mi prsi ne počile. Dan je bil lep, od sonca že ves prežarjen in pregret. Zrak je bil miren, pravi sušev zrak. Bregovi na severni strani mesta so že na lahno zeleneli, svet na južni strani mesta pa je bil še truden in dremoten. Nad širnimi celovškimi poljem, ki se je na vzhodu stapljalo s široko Podjuno, se je na lahno zbirala prosojna barva, v kateri se je slikala vedrina koroškega neba. V to širino so praznično strmeli Obir, Košuta, Baka, Stol na jugu, Svinja na vzhodu in Dobrač na zahodu ter še drugi gorski orjaki.

Brez premisleka sem šel dalje po cesti. Ni me zanimalo, kam pravzaprav grem, le iz mestne tesnobe me je gnalo. Naposled je mestni šum ostal daleč za menoj. Pred menoj se je med položnimi griči vila cesta dalje proti severu. Tu sem bil samotni popotnik in postalo mi je, laže. Začel sem prosteje dihati. Dokler sem bil še v mestu, so se mi kljub razburjenosti sem in tja še prav na rahlo vrivale v možgane besede klavniškega vratarja: »Bedak, zakaj pa nisi rekel, da si Nemec...« Imel bi stalno službo, majhno sicer, a tako, ki bi ti odprla trdno pot navzgor, k napredovanju. Ta strupena misel me pa ni mogla obvladati, ker sem jo vselej hitro potlačil. Tu zunaj sem se spet začutil močnega in samozavestnega. Zdelo se mi je neskončno prav, da se nisem uklonil, da se nisem hotel prodati za tako nesramno ceno, s katero bi sam sebe zatajil. Bil sem tako zadovoljen sam s seboj, da sem pri tem pozabil na vse drugo, tudi na svoj obupni položaj.

Tako sem hodil morda uro, morda dve, ko sem naenkrat zagledal na desni strani nad cesto veliko cerkev z vasjo. Videl sem to podobo prvič v življenju, a sem takoj spoznal, da so to Svatne (Gospa sveta). Zdrzil sem se. O Svatnah sem že bral v naših domačih knjigah, a tudi iz pripovedovanja starih ljudi, ki so včasih romali sem, so mi bile znane.

Sedaj sem stal tu pred njimi, samotni popotnik sredi ceste, ki ga brez cilja žene dalje. Veličastna podoba »Svaten« me je vsega prevzela in me prikovala prednje. Pred menoj se je odpiralo lepo Gosposvetsko polje. Zgodovina tega kraja, kolikor sem jo poznal, je vstala pred menoj v vsej svoji živosti. Tukaj so si nekdanji naši predniki volili svoje voditelje. Takrat še ni bilo ne grelnic ne mest-

nih klavnic, ne tega, kar je že tako zgodaj pričelo tlačiti mojo zavest človeške enakovrednosti. Vse to pa sem bolj slutil kakor razumel.

Sredi Svaten sem postajal spet močan. Pred nekaj urami sem prebil veliko preizkušnjo tako dobro, da me zdaj ni bilo treba biti sram pred zgodovinsko podobo Svaten. V meni je rasel ponos. Govoril sem z ljudmi, ki so se sami ali pa že njih predniki prodajali celovski gospodi za kidovne vile, za dobre službe, za hiše in posestva, za ugodje in blaginjo tega sveta. Ali to me ni bolelo, čutil sem se vzvišenega nad njimi, sluteč, da bo prišel čas, ko bodo za svoj oportunistem dajali obračun.

Tu na tem polju sem premler vse svoje mladostne občutke, vse, kar sem doživel zadnje tedne. Pritrdil sem si, da me je razočaral hotel Trabesinger, da me je razočarala tudi tista velika palača v Vetrinjskem obmestju s svetim Mohorjem na pročelju. Le grelnica se mi je omilila, kolikor sem v njej našel človeškega čuta. In da me ni povsem osvojila, sem si ves presrečen priznal ravno tukaj. Odšel bi bil s Falaričem in bi bil morda izgubljen. Nisem spadal ne sem in ne tja. Slutil sem drugo pot. Kar na hitro sem se odločil:

»Domov...«

Nikamor drugam kakor domov. Pomisleki, da se vračam opeharjen za srečo, o kateri sem sanjal, da se bom vrnil osramočen, so splahneli. Domov se moram vrniti, še nocoj, takoj, dve kroni imam še pri sebi, ki me spet pripeljeta na trdna tla. To je rešitev. Doma bom delal, doma bom rasel, doma se bom boril proti krivicam, proti temu zasovraženemu mestu... In ne meneč se za glad in za utrujenost, sem jo ves prerojen mahnil nazaj v Celovec.

Takrat sem prvič v življenju videl Gosposvetsko polje.

Drugič sem ga videl ravno dvajset let pozneje...

Bilo je na božični večer leta dvaintridesetega. Od severa je drdral vlak proti Celovcu. V njem je sedel samotni popotnik, tisti popotnik, ki je skoraj pred tremi leti na Strojni preskočil versajski plot med Jugoslavijo in Avstrijo. Medtem je videl mnogo evropskih dežel, mnogo mest in gorá, spoznal je mnogo narodov. Zdaj pa se je vozil proti deželi tistih krajev, tistih mest in tistih gorá, mimo vsega tistega, kar je bilo zanj vedno najlepše in najmilejše. Hrepeneče je štel kilometre, ure in minute, kdaj se bodo njegovim očem prikazali obrisi Karavank. Ta popotnik sem bil jaz...

Božični večer se je bližal tudi skromni, leseni bajti pod Uršljo goro. Dežela pod njo je bila vsa zasnežena in tiha. Sredi bele kotline je dremala zapuščena

vasica. Cesta, ki je peljala izpod gore mimo bajte v svet, je bila prazna, le sem in tja je bilo na njej videti kmeta ali drvarja s cekarjem na rami, hitečega v bližnji trg po meso za božične praznike. Tihoto globače je oživljalo le šumenje potoka, spremljajočega samotno cesto.

V zasneženi bajti pa je plalo življenje, polno nestrpnosti in pričakovanja. Mlada žena in dvoje majčkenih deklic se je pripravljalo na odhod. Vsak hip je morala priti vprega, ki jih bo odpeljala v Črno pod goro Peco. Mati je nemirno strmela skozi zasneženo okence, in ko je videla globačo vso pokrito z debelim snegom, jo je stisnil neznan strah. Spet jo je zgrabila negotovost. Kje je še Črna, kje še Peca, kje Koprivna in kje Železna Kapla? In kje daleč je potem še Celovec... In spet je potegnila iz skrivališča zmečkano pismo ter brala.

»Pridi na vsak način. Pridi z deklicama. Skoraj tri leta vas že nisem videl in zdaj se moramo sniti. Predvsem poskusi dobiti potni list. Saj ti nisi nič naredila in imaš pravico iti s svojim možem. Če bi ti pa potnega lista ne dali, pojdi naskrivaj čez mejo. Čakal te bom v Celovcu že na božični dan. Prinesel bom s seboj tudi denar za vas...«

Čeravno je vsako besedo pisma znala na pamet, ga je še enkrat prebrala. Od pisma so ji oči spet ušle skozi okno v mrzlo, belo zimo. Dogodki zadnjih dni so ji znova bridko stopili pred oči. Trikrat je bila na okrajnem glavarstvu in prosila za potni list, za visoko kolkovino je pobrala zadnje denarje. Tam je vsakikrat prečakala cele ure; prvič so ga ji skorajda obljubili, rekoč ji, da naj se oglasi čez nekaj dni. Ko je prišla tja drugič, so jo gospodje vzeli v klešče. Hoteli so vedeti, kje živi njen mož, kje se namerava sniti z njim in podobne reči. Ker navzlic vsem vabam niso zvedeli tega, kar bi bili radi, so kar naenkrat postali sladki in usmiljeni.

»Mož, kakršen je vaš, ki zapusti ženo in otroke brez sredstev in gre po svetu, ni vreden vaše ljubezni, vašega žrtvovanja, tak mož ni nič vreden. Kaj bi torej hodili za njim!«

Ona pa je odgovorila:

»Vse, kar imate proti njemu, mene nič ne briga, vem le, da je moj mož in da imam kot žena pravico iti za njim. Zato vas prosim za potni list...«

Odslovili so jo, rekoč, da naj čez nekaj dni spet pride. In ko je že tretjič peš pregazila dolgo pot na okrajno glavarstvo, so jo po neskončno dolgem čakanju na nezakurjenem hodniku naposled nahrulili.

»Kaj stojite vedno tukaj? Potnega lista ne dobite. Žena takega moža, ki je že deset let delal proti državi in še zdaj v tujini ruje proti nam, nima pravice do potnega lista...«

Takrat je na naših okrajnih glavarstvih vladal šesti januar...

Nato se je odločila za skriven prestop meje. Čas odhoda je napočil. Ko pa je strmela v zasneženo globačo pred bajto, ji je groza znova stisnila srce; sama bi šla brez premisleka, toda kaj bo z otrokoma sredi take zime, v takih strašnih, samotnih gorah, ki jih je treba prekoračiti. Sredi tega malodušnega premišljevanja jo je naenkrat vzdramil razposajeni vzklik deklic:

»Mati, jutri bomo videli očeta...!«

Žena se je zganila in odločila: vsi skupaj bomo šli, morajo iti, pa naj se zgodi, kar hoče. Nekoč se bo vendar tudi nji nasmehnila sreča...

Mrak božičnega večera je že legal na Črno pod Peco, ko so skozi vas drsele tihe kmečke sani. Ceste so bile popolnoma prazne, okna hiš pa razkošno razsvetljena, izza njih je odmevalo praznično življenje božičnega večera. Tu in tam je izza kakega okna zabliskala podoba okrašenega božičnega drevesca, obdanega z razžarjenimi, svetlimi obrazi zbranih družin. Družinica na saneh je bila vsa okorela od dolge zimske vožnje, ob pogledu na ta razsvetljena, praznična okna sredi snežnega miru pa so se ji hipno zaiskrile oči in nova moč ji je šinila po zmrzlih udih. Pred njo je zažarela podoba velikega praznika, ki jih čaka jutri, ko se bo temna noč spet umaknila svetlemu dnevju, tistega praznika, proti kateremu jih nocoj vodi ta huda in trda pot.

Na dnu temnega korita daleč za Črno je mati z deklicama zapustila sani. Voznik se je vrnil. Noč je bila oblačna, na nebu ni niti ene zvezdice, ki bi gledala na samotne popotnike in jih spremljala. Zapuščena globača je bila obdana s črnimi stenami visokih gozdov, segajočih od njenega dna pa gori do oblačnega neba. Tu je vladala mrtvaška tihota, le potok, ki je tekkel na dnu stisnjene zimskega korita, je bil edina enolično šumeča živa stvar. Ob njem se je izgubljal ozki, beli saninec, po katerem se je zdaj napotila mati z obema deklicama.

Pred njimi je bila dolga pot. Mati je še nikdar ni prehodila, toda vedela je, da je od Črne do cilja, do Železne Kaple za krepkega, odraslega popotnika dobrih šest ur hodá. Zavoljo snega bo morda treba hoditi osem ur, morda deset, morda še več...

Smer matere ni preveč skrbela, ker je vedela, da je pred njo en sam saninec, s katerega ni mogoče zaiti. Obrnila se je k najmlajši, šestletni deklici, ki se je od samote prestrašeno stiskala k njej, ter jo pobarala:

»Micej, ali boš mogla hoditi?«

Otrok je bil zavil v debelo volneno ruto, ki mu jo je dala na pot njegova babica, da je bil podoben nizkemu, okroglemu košu. Otrokovih nog skoraj ni bilo videti. In ta koš je odgovoril:

»Bom, mati...«

In družina je šla dalje, prodirala zmerom globlje v globačo mimo črnih gozdnatih sten, segajočih prav do saninca. Pod nogami je vztrajno škripal sneg. Vedno ožja struga potoka je postajala tišja, zakaj sneg se je od obeh bregov sklanjal zmerom niže nad vodo.

Mati je znova vprašala:

»Ali vaju kaj zebe?«

»Nak!« sta odgovorili deklici in migali dalje.

Mraz je bil hud, a naporna hoja jih je razgrevala, da so jim gorela lica v zimski ostrini. Čez nekoliko časa se je v bregu nad potokom prikazala samotna lučka. Deklici sta radostno vzkliknili:

»Mati, hiša, hiša...!«

V tej zimski temačni samoti je bila lučka neskončno vabljiva in topla; samotne popotnike je mikalo, da bi zavili k njej in jo objeli. Mati se je ozrla v mežikajočo svetlobo in rekla:

»Da, hiša...«

Ko je lučka izginila in so bili popotniki spet sredi zapuščene globače, je mlajša deklica naenkrat obstala sredi saninca in vsa zasopla vprašala:

»Mati, zakaj pa oče ni prišel k nam nocoj, ko je božični večer...?«

Preden je mati utegnila odgovoriti, se je oglasila starejša deklica s pametnim, skoraj nevoljnim glasom:

»Neumnica ti, ali ne veš, da ne more priti, ker ga žandarji iščejo...«

Mali koš sredi ceste pa se s tem odgovorom ni zadovoljil. Uprl je svoje velike, modre oči v mater in ponovil tisto vprašanje, ki ga ji je zadnja leta že nešteto krat ponavljal:

»Mati, zakaj pa ga žandarji hočejo imeti...?«

Zdaj je obstala tudi mati, tri temne postave so se strnile v en sam črn klobčič, ki se nekaj hipov ni premaknil. Potem se je materina postava sklonila k črnemu košku, ga z ljubeznijo pobožala po zmrzlih licih in dejala:

»Zato ga iščejo žandarji, ker te ima rad, ker nas ima vse tri rad...«

Dva prezebla obrazka sta začudeno strmela v mater, ne vedoč, kaj vse to pomeni. Mati se je ob pogledu nanja bridko zganila.

»Dekliča moja, kar hitro stopimo, da bomo čimprej tam, kjer nas oče čaka...«

In družina je spet pogumno nadaljevala pot. Stene ob globači so bile vedno bolj navpične in temota v njej je bila z vsakim korakom bolj gluha in zoprna, saninec se je ožil in se vedno globlje pogrezal v debelo snežno plast. Sneg pod nogami je škripal vztrajno in rezko. Mati bi bila rada šla hitreje, toda zadrževala je korake zaradi otrok, ki je s svojimi kratkimi nogami nista mogla dohajati. Vendar so se še precej hitro pomikali dalje. Pot se je počasi, komaj vidno dvigala. Spet je iz teme zamežikala luč, a zdaj na levi strani ceste. Pozneje so šli mimo velike obcestne hiše z velikimi razsvetljenimi okni. Veliki, svetli dom je bil tih, še psa ni bilo za kakim oglom, ki bi bil zalajal nad samotnimi popotniki. Pred hišo je mater obšla huda skušnjava, da bi potrkala na vrata in poprosila za topel požirek mleka ali kave. Toda koj jo je premagala, boječ se, da bi jo v hiši pričeli izpraševati, kam neki hodi s tako majhnima otrokoma na sam sveti večer. V hiši bi utegnili biti tudi kaki financarji, ker je državna meja že gori na vrhovih soteske. Šli so dalje. Pot se je še zmerom vlekla na dnu korita. Hodili so morda dve, morda že tri ure, mati tega ni vedela, ker ni imela ure, zdelo pa se ji je, da se vleče pot že celo večnost. Deklici sta korakali z neverjetno vztrajnostjo. Oblečeni sta bili toplo, obe zaviti v debele volnene rute, obuti v tople nogavice, njune ročice so tičale v debelih rokavicah. Odpornost otrok je navdajala mater z velikim pogumom. Vedela je, da ju kakor njo žene po snegu veliko svetlo pričakovanje. Naenkrat pa je mala deklica vprašala:

»Mati, ali je še daleč do Celovca...?«

To je bil prvi znak deklíčje utrujenosti.

»Ne, ni več tako daleč. Onstran te gore je...« jo je potolažila mati.

»Ali je ta gora visoka?« je vprašala starejša deklica in s strahom uprla oči v črno steno globače pred seboj.

»Ni tako visoka, naenkrat bomo čez njo...«

Družina je spet pogumno nadaljevala pot. Mati je otrokom trdila nekaj, česar se je sama sebi bala priznati. Po opisu poti, ki ga je dobila s seboj, je dobro vedela, da je treba prekoračiti visoki greben, tisti greben razvodja med Peco in Olševo, po katerem teče državna meja. Te poti pa se je sama bala, ne toliko zato, ker bi je ne poznala, temveč zaradi snežnih zametov, ki so gotovo tam gori. Dosihmal pa je saninec šel še vedno po ravnini, po globačah, iz enega korita v drugo. Na tihem jo je skrbelo, kako bo z otrokoma premagala noč in sneg; sem in tja se je skoraj kesala, da se je odpravila na pot z deklíčema. Kakor hitro pa se

je domislila cilja, daljnega Celovca in trpljenja, prezira zadnjih let, se je sleherni pomislek spet umaknil novemu pogumu.

Naposled pa je saninec le zavil iz soteske v breg. Odsihmal je šlo navkreber. Bila je globoko izvožena, gladka pot, po kateri so vlačili v dolino les. Hoja je bila zdaj mnogo utrudljivejša kakor prej na ravnini. Ne ona ne otroka kmalu niso več čutili hudega mraza. Držeč deklici za roke, se je mati počasi vzpenjala v góro. Na gladkem sanincu je drselo in deklici sta se trdno oklepali njenih rok.

»Micej, ali naj te nesem?« je pobarala mati mlajšo deklico, čuteč, s kakim naporom se je otrok drži.

»Ne, mati, bom že sama šla.«

Saninec jih je imel pripeljati k samotni kmetiji v gorah, od koder do meje ni bilo več daleč. Toda kmetije ni hotelo biti. Hodili so čez gole poseke, skozi gozdove in bele prelihe. Kadar jih je obdajal gozd, sta se deklici tesno stiskali k materi. Pot je bila tako temačna, da so saninec pod nogami bolj čutile kakor videle. Gozd se je pogrezal v strahoten, mrtvaški mir. Otroka sta mižé stopala ob materi, ker se jima je zdelo, da iz gozdne globočine od vseh strani zrejo nanju oči nočnih strahov. In ko črnega lesa le ni hotelo biti konec, je starejša deklica šepetaje vzdihnila:

»Mati, mene je strah...«

Za njo je vzdihnila mlajša deklica:

»Mati, mene je tudi...«

Žena pa je deklici še krepkeje stisnila k sebi in ju potolažila:

»Ne sme vaju biti strah, saj sem jaz pri vama. Kmalu bo svetlejšje...«

»Ali res...?«

»Res, res, poglejta, tam na koncu se že svetlika...«

»In potem ne bo več gozda...?«

»Ne, potem bo pot svetla...«

Otroka sta potolažena in navdana z novim pogumom korakala dalje, strmeč tja, kjer je mati napovedovala konec temnega gozda. Lesovje pa se je trdovratno vleklo dalje, za svetlimi jasami je prihajal zopet gozd. Ženo je postalo strah, če morda niso zašli, ker poti ni hotelo biti konec. Pomirila pa jo je misel, da saninec pač mora voditi h kaki hiši.

In korakali so dalje. Spet je vprašalo dekle:

»Mati, ali je še daleč do Celovca?«

In spet je odgovorila mati: »Ni tako daleč, kmalu bomo tam.«

Naenkrat pa je mlajši deklíč vzdihnil :

»Mati, jaz ne morem več...«

»Siromaček moj, te bom pa nesla.«

Žena je vzela otroka v naročje. Dete se je oklenilo okrog vratu in se stisnilo k toplemu materinemu telesu, ki je zdaj podvojilo svoje moči. Otrok je vzdržal nenavadno dolgo, sedaj pa so ga zapustile moči.

Nazadnje pa so le prišli iz gozda na plano. Pred popotniki se je razgrnil širok, zasnežen breg. Saninec je zavil poševno čez polje in hoja je postala lažja. Tu nekje morajo kmalu zagledati kmetijo, mimo katere drži pot čez greben.

Mati si je oddahnila in otrokovo breme ji je postalo lažje. Kdo ve koliko je že ura, je pomislila, obstala in se ozrla nazaj po pokrajini, nad katero se je pravkar dvignila. Kar pa se je pokazalo njenim izmučenim očem, ji je stisnilo srce. Oblačno nebo, ki se je spodaj v kotlinah zdelo tako nizko sklonjeno nad zasneženo zemljo, se je tukaj na višavi dvignilo, vse gorovje je bilo golo in prosto očem. Raztrgano hribovje je bilo zaradi snega in lesovja črno sivo, le tu in tam se je na njegovih pobočjih svetilo zasneženo polje kake samotne gorske domačije. Okrog te prostrane, črno sive gmote so stale bele podobe silnih gorá. Vso severno stran so zakrivala orjaška ramena plečate Pece, vse bele in mrtvaške. Na jugu sta moleli pod oblačno nebo temačna Olševa, malo dalje proti vzhodu pa pošastna Raduha s svojimi strmimi, belimi rogovi. Čisto zadaj je iz mračnega vzhoda strmela podoba Uršlje gore. Po koritih in globačah tega mrkega raztrganega sveta se je vlačila sivkasta megla in počasi lizala proti strminam pobočij.

Sredi te zimske polnočne strahote je postalo mater strah; mraz, ki ga doslej zaradi napora in živčne napetosti skoraj ni čutila, ji je zdaj zledenil ude. Dasi je bila hči planin, se je pred tem, kar je videla in kar jo je obdajalo, nehoté zgrozila. Koliko ur že hodi skozi noč in koliko ur neznanega sveta ima še pred seboj? Ali ne bo omagala? To črno misel pa je takoj pregnala. Saj ta noč ne bo večno trajala, spet bo vstalo jutro, spet bo svetel dan. In potem bodo rešeni, rešeni tega in vsega trpljenja. Premagati je treba le še teh nekaj ur, pohiteti dalje. Močnejše je začutila otroka v naročju in ga krepko pritisnila na srce.

Tedaj pa je deklíč v njenem naročju vzklínil :

»Mati, luč...!«

Orokavičena ročica je pokazala tja čez temno globačo. Mati še ni utegnila pogledati tja, ko se je že oglasila starejša deklica :

»Mati, zvoni...! Zvoni, zvoni...«

V tistem trenutku je tudi že sama zagledala migljajočo luč na nasprotnem hribu, takoj nato pa drugo na sosednem. Iz daljave, sem izpod Olševe je začula zvon. Tedaj je vedela, da mora biti blizu polnoči, kajti spomnila se je tega, na kar je že vso pot pozabljala — da je nocoj božična noč. Tam, kjer je zvonilo, je bila Koprivna. In tiste migljajoče lučke, ki so se zasvetile tu in tam po hribih in grebenih, so svetile ljudem, ki so šli k polnočnicam. Ker je kraj zelo slabo naseljen in je tod le kakih dvajset, trideset domačij, je bilo lučk zelo malo. Zato pa so bile tiste, ki so svetile, tem zapeljivejše. Človek bi šel za njimi, se jim pridružil, jih spremljal skozi razsvetljeno cerkev in se vrnil z njimi nazaj na toplo peč. Če bi družina ne bila razbita in bi bil mož doma, bi tako bilo. Starejšo deklico bi morda že vzela s seboj k polnočnicam, mlajšo pa zaradi prehudega mraza gotovo še ne. Tu pa se muči že ure in ure z otrokoma sama skozi noč. Po dolgotrajnem zvonjenju je sodila, da v Koprivni vabi, potemtakem je hodila že svojih dobrih pet ur. In še zmerom ni prestopila državne meje. Morala je dalje.

Pot se je vlekla čez valovito polje in trajalo je še precej časa, preden se je tam na koncu pokazala velika, črna domačija. V ozadju prostornega dvorišča, polnega visokih kupov snega, je stala mogočna enonadstropna hiša z razsvetljenim pritličjem. Obstala je v varni razdalji in premišljala, kaj naj stori, ali naj vstopi, da se odpočijejo, ali pa naj gredo dalje? Počitek bi jim bil zelo potreben in tudi kaka topla jed bi se jim prilegla, toda kaj če so v hiši graničarji? Vedno ta strah, da ji kaka nesreča ne prepreči priti na cilj.

Deklica v naročju je medtem zaspala, večja pa se je stisnila k njej. Mati je čutila, da njeno drobno telesce drgeče. Tu gori na višavi je bilo mnogo bolj mrzlo kakor spodaj v soteski. Tedaj je otrok ob njej zatarnal:

»Mati, mene zebe...«

Mati se je odločila. Počasi in previdno se je približala hiši in varno pogledala skozi eno razsvetljenih oken. Skozenj je videla prostorno družinsko sobo, v njej pa le dve osebi, žensko, ki je slonela ob peči, in starca, sedečega za mizo. V kotu za mizo je stalo preprosto smrekovo božično drevce, na katerem je viselo nekaj orehov. Sicer ni bilo zapaziti žive duše.

Stopila je k vratom in jih skušala odpreti, toda bila so zapahnjena. Zato je potrkala na okno. Starec se je zganil, se ozrl proti oknu, kjer je spet močneje potrkalo, potem pa je segel na klop po sekuro in šel odpirat. Po stari šegi so na božično noč v samotnih hišah oboroženi moški várovali, kajti svoje dni so ro-

parji radi izbirali sveto noč za svoje pohode. Odprl je previdno in s pripravljeno sekiro v desnici, ko pa je zagledal pred seboj mlado ženo z otrokoma, se mu je oborožena roka povесila.

Žena je zaprosila :

»Ali se smemo malo ogreti, oče, samotni popotniki smo...«

Starec, ki je bil tako iznenaden, da ni bil zmožen ene same besede, se je umaknil, ji napravil prostor, nato pa spet zaklenil vrata. Ob pogledu na mater z otrokoma se je dremajoča ženska pri peči mahoma izbistrila ter neverjetno zazijala.

»Dober večer, mati!« je pozdravila vstopivša žena osuplo kmetico.

Kmetica pa še vedno ni mogla priti k sebi, trajalo je precej časa, preden je vzkliknila :

»Za božjodelj, kaj pa se je zgodilo...?«

Kmeta sta vsa prepadena strmela v mater z otrokoma. Po njenem vedenju je mati spoznala, da nista slaba človeka, v kratkih besedah jima je zaupala, kaj je z njo in kam je namenjena. Po tej kratki zgodbi se je kmetica sesedla nazaj na klop, sklenila roké in vzdihnila :

»Oh nesrečna mati, pa v tej hudi noči...«

V njenem vzdihu je bilo polno groze in usmiljenja.

Kmet se je hitreje zavedel in po kratkem strmenju zamomljajal :

»Ah, vi ste tista ! O vašem možu pa smo že slišali. To je tisti, ki je pred leti ušel...«

Mati je spravila otroka k peči in ju sezula, mlajša deklica je takoj zaspala. Kmetica je skuhala kave ter jim postregla s pogačo in z mesom. Kmeta sta bila sama doma in várovala, drugi so odšli k polnočnicam. Ko so se okrepčali, je mati vprašala, če je meja močno zastražena.

Kmet je zamahnil z roko :

»Nocoj lahko greste po glavnem sanincu. Graničarji se grejejo v stražnici. Kdo pa bo v taki zimi oprezóval po meji?«

»In koliko je še do Železne Kaple?«

»Ob lepem vremenu in dobrem potu ima čvrst pešec še skoraj štiri ure...« je počasi dejal kmet, a se je takoj ustrašil svojih besedi.

»Še tako daleč...« Žena je vsa onemela obsedela na klopi.

»Poslušajte, kaj vam bi svétovala. Ostanite lepo pri nas do jutra, potem pa pri belem dnevu nadaljujte pot. Boste veliko laže in veliko hitreje hodili...«

Po kratkem premisleku pa je žena povabilo zavrnila :

»Ne morem, mati, ker moram že jutri dopoldne biti v Celovcu. Mož me čaka...«

Videč njeno odločnost, kmeta nista več silila vanjo. Čas je hitro tekel, in preden so se prav zavedeli, je minila ura. Žena se je dvignila:

»Iti moramo, ako hočemo pravočasno biti tam...«

Medtem sta deklici zaspali; starejšo je mati lahko prebudila, toda mlajše nikakor ni mogla spraviti k sebi, čeprav jo je močno stresala. Ni preostalo drugega, kakor da jo odnese spečo. Ta čas, ko se je mati bavila z otrokoma, pa je kmet nataknil škornje, oblekel debel bukov jopič in pristopil k materi:

»Spremil vas bom čez mejo — če že morate iti; varnost je varnost. Otroka pa lahko jaz nesem ta čas...«

»Tu imate pa za na pot...«

Kmetica je izročila materi zavitek kruha in mesnine, ki ga je skrivaj pripravila. Mati se je vsa ginjena zahvalila. Še nikoli ni tako močno občutila, kaj so dobri ljudje. Bila je spet krepka in pogumna. Kmet je vzel spečega otroka v naročje, potem so zapustili samotno domačijo in se obrnili proti meji. Pot je šla še vedno navkreber čez gole planjave in skozi nizko višavsko gozdovje. Po kaki polurni hoji je kmet zapustil saninec in krenil v ozko gaz, rekoč:

»Varnost je varnost. Vrag s svojim repom nikoli ne miruje...«

Hotel se je izogniti obmejne stražnice ob glavnem sanincu.

Gaz se je izgubljala po zasneženi planoti. Kmet je s spečim otrokom korakal spredaj, za njim je stopala deklica in zadaj je šla mati. Starcu je segal sneg do ramen, materi vrh glavé, dekletce pa se je izgubljalo na dnu gazi. Le počasi so se pomikali dalje, kajti navzlic globoki gazi je bilo na njenem dnu skoraj do kolien prščega snega, ki se je neprestano mlel pod nogami in oviral hojo. Oster mraz je starčevo brado kmalu pokrnil z belim, ledenim srežem. Na oblekah potnikov je sproti zmrzoval sneg, ki so ga odbrusili od visokih sten gazi.

Planota se je hudo vlekla. Minila je morda cela ura, preden so jo prehodili in spoznali, da se svet pred njimi začinja nagibati na nasprotno stran. Napravili so še nekaj ovinkov, dokler se nišo znašli na sanincu, ki so ga prvotno zapustili.

Kmet je obstal.

»Smo že čez mejo in zdaj ste na varnem,« je dejal z glasom, ki je komaj skrihal tiho zadovoljstvo.

Zdaj je mati šele zagledala nedaleč za seboj dve brleči lučki. Tam sta bili stražnici obeh sosednih držav, mimo katerih je vodil glavni saninec. Globoko si je

oddahnila, zakaj premagana je bila najhujša ovira dolge poti. Zdaj se ni več bala dolgih ur, ki jo še čakajo.

Nekaj trenutkov so popotniki neodločno stali na planjavi. Tu je bil zrak zelo mrzel, a miren. Redko, nizko in vse belo smrečje je obdajalo tiho planoto, ki se je počasi izgubljala v valovito zimo. Materine oči so zastrmele proti vzhodu, kjer se je zdaj odpiral tisti svet, kamor je bila namenjena. Pokrajina na tej strani razvodja je bila oni na koprivski strani popolnoma podobna. Iz mreže globokih lepenjskih, remšeniških, belanskih in obirskih korit so se dvigala strma, zvita pogorja; zdelo se je, ko da bi videl pred seboj zapuščeno prekleto deželo. Mračno nebo, medla svetloba snega in odsev neskončnih gozdov je zlilo nad to deželo grozotno, mrko barvo. Ozadje na zahodu je bilo zagrajeno z gorami, ki so bile grše in bolj divje kakor gore, obdajajoče koprivski kot.

Stali so na planoti, visoki mnogo nad tisoč metrov. Sedaj se je bilo treba spustiti navzdol v ta divji, razriti svet. Misleč, da se hoče kmet vrniti, je žena stopila k njemu in mu rekla:

»Dajte mi otroka, vam pa bog povrni, kar ste storili za nas...«

»Ne, otrok tako lepo spi, pustite mi, da ga še nekaj časa nesem,« je zamomljal kmet skozi zobé.

»Oče, ali ni prehudo za vas?«

Kmet se je z mehкими očmi ozrl vanjo, potem pa molčé zavil navzdol po sanincu. Pot je bila zdaj lažja, toda hoja je zaradi gladkega saninca kmalu postala utrudljiva, pod nogami je nevarno drselo in starejša deklica je večkrat padla. Mati je ni smela izpustiti iz rok. Naposled so popotniki prišli do samotne kajže ob cesti, ki pa ni bila razsvetljena. Tu je kmet obstal, se odhrkal in dejal:

»Mati, primite otroka.«

Žena je vzela otroka v naročje in se hotela še enkrat zahvaliti spremljevalcu, ta pa je že stopil k nizkemu okencu v bregu, potrkal nanj in zaklical:

»Martin, hej, ali spiš?«

Kmalu se je v bajti zasvetilo in od znotraj je zavreščal starikav ženski glas:
»Kdo pa je? Martina ni doma, odšel je v Kaplo k polnočnicam...«

Kmet se je vrnil k onim na cesti.

»Mislil sem, da bi Martin šel z vami, pa je le baba doma.«

Neodločno je stal pred ženo, ki je takoj uganila njegovo skrb.

»Oče, zdaj se pa le vrnite, zdaj se nič več ne bojimo. Dovolj daleč ste šli z nami.«

»To že, ali kdo bo nesel otroka...?« je zamrmral starec.

Zaradi prelaganja pa se je otrok prebudil, si pomencal z rokavičkami zaspane oči, potem pa pogumno zacepetal z nogami in zaklical:

»Mati, jaz bom sama šla...«

Mati ga je postavila na saninec.

Starec si je potegnili z roko prek zasreženih ust, nato je pogledal najprej proti globači, kamor se je pot izgubljala, potem pa proti nebu in dejal:

»Mimo najhujšega ste že, to je res. Snežilo pred jutrom tudi ne bo. Zaiti tudi nikamor ne morete, ker vodi v Kaplo le ta saninec, vedno dalje po globači. Star sem že, če bi bil mlajši, bi šel z vami do Kaple...«

Ženo je starčevo usmiljenje ganilo, začela mu je znova prigovarjati, naj se vrne, kar pa je zanjo storil, mu ne bo nikoli pozabila.

»Tudi možu bom povedala, ko ga vidim, gotovo vé za vas...« mu je obljubila.

»Pozdravite ga, čeprav ga ne poznam. In srečno hodite...«

Starec in mlada mati sta si stisnila roke in se ločila. Zamolkel šum potočka, ki je pod bajto pritekel iz stranskega korita, je udušil odmev škripajočih korakov, izginjajočih v breg in v dol.

Srečanje s starcem je mater navdalo z novim zaupanjem; pogumno se je pogrnala dalje. Tudi otroka sta kakor prerrojena in polna novih moči stopala ob njeni strani. Pot se je še vedno spuščala navzdol, toda odslej z veliko manjšo strmino. Globača, po kateri so šli, je bila pusta in neobljudena ter zasuta z visokim snegom. Sem in tja so prišli do kake jase, kjer so bili nakopičeni hlodi in drva. Ko so prišli še niže v dol, se je tu in tam v bregu pokazalo belo polje, tu in tam je bilo visoko gori v bregu mogoče zapaziti obrise kakega samotnega domovja.

Hoja navzdol jih je utrudila; materi so se jela šibiti kolena in deklici, ki sta se je držali za roke, sta postajali vedno težji. Starejša deklica se je obesila nanjo in bojzljivo pobarala:

»Mati, ali je še daleč...?«

»Ne, zdaj ni več daleč, zdaj bomo kmalu tam...« je tolažila mati sama sebe in otroka. Laž je pomagala in otroka sta nekaj časa spet krepko hodila. Ženi se je zdelo, da hodijo že neskončno dolgo, kar jih je kmet zapustil, morda uro, morda tudi dve. Upala je, da se bo globača kmalu začela širiti in da se bo naposled na njenem koncu prikazala Kapla. Toda pot se je neusmiljeno vlekla dalje po neusmiljeni, samotni soteski. Čez nekaj časa se je še bolj utesnila in postala še bolj črna. Pogled vanjo je ženi stiskal srce in mozeg; včasih se je ozrla proti oz-

kemu nebu nad njo, ali tudi tam gori ni bilo nobenega usmiljenja, njegova črna siva barva ni hotela obledeti.

Naenkrat je vzdihnilo mlajše dekletce:

»Mati, mene pa zebe...«

»Mene tudi, mati ...« je pritegnila starejša.

Sem iz ustja globače je res brusil oster mraz, ki je iz Podjune prodiral skozi belanska korita med gorovje. Med gorami je bila zima toplejša. Po drevju ob cesti se je pričelo kazati ivje.

»Otroka, zato pa stopimo malo hitreje, da se bomo ogreli,« ju je bodrila mati.

Spet je pomagalo in otroka sta začela krepkeje stopati. Kmalu pa sta pričela ponovno pešati. Mati se temu ni čudila, saj sta bili dekletci gotovo že več kakor deset ur na nogah in je bil pravi čudež, da sta se tako čvrsto držali pokonci. Zdaj pa so jele njune moči popuščati.

»Mati, počijmo si malo in se ogrejmo,« je čez čas svetovala starejša deklica.

Na materinih ustih je zaigral bridek, prestrašen smehlaj. Tudi sama je bila že hudo oslABLJENA. Ob cesti je pod zasneženim, do tal vejastim drevjem bilo vse polno temnih kotičkov, ki so jo kakor skrita zavetja vabili k sebi. Zdelo se ji je, da bi se tam počutila dobro, ako bi se z dekletci za nekaj minut stisnila vanje. Toda hitro se je otresla teh napadov slabosti. Spominjala se je, da se je tako godilo ljudem, ki so v zimah omagali, počenili v sneg in bili šele v zadnjem trenutku rešeni smrti. Strah pred belo smrtjo ji je vlil novega poguma. Krepko je stisnila otrokovi ročici in ju potegnila dalje.

»Ne, Vidica, nikakor ne! Ne izplača se več, ker smo že blizu Kaple...«

Otroka sta se potolažila, spet napela svoje mlade sile in šla dalje. Soteska se je spet pričela vleči, kakor bi je nikoli ne hotelo biti kraj. Edino znamenje, da se ne sučejo vedno na enem in istem mestu, je bila voda kraj saninca, ki je postajala vedno večja in vedno bolj šumeča. Potok je neslišno sprejemal nove pritoke in naraščal.

Kmalu so srečali skupino ljudi, moških in žensk, ki jim je po sanincu prisvetila s plamenicami nasproti. Ko je ugledala pred seboj ženo z dvema otrokoma, je skupina presenečeno obstala. Ljudje so bili tako osupli, da niti odzdravili niso na materin pozdrav:

»Dober večer, ljudje...«

Šele čez nekaj časa je rekel nekdo:

»Dobro jutro, mati, čigavi pa ste?« Strmeli so vanjo, ker je nihče ni poznal.
»Ali ste namenjeni k svitnicam?«

Najlepša muzika, ki jo je mati kdaj slišala, je bil ob tej uri pozdrav: dobro jutro, mati. Torej se vendar bliža konec te dolge neskončne noči. Vsa presrečna je vzklila:

»Da, k svitnicam gremo! Kako daleč pa je še do Kaple?«

»Skoraj dve uri še bo, ker tako melje pod nogami,« je dejal tisti, ki je svetil z baklo. Družba se je vračala od polnočnic.

»Jojmene, še dve uri...!« se je materi prestrašeno izvilo iz grla.

Družba se ni mogla načuditi; srečajo ženo z dvema otrokoma, ki pravi, da gre v Kaplo k svitnicam, pa ne pozna poti. Preden pa so utegnili potešiti svojo radovednost in jo izprašati, se je žena že poslovila od njih.

»Srečno, moramo hiteti, da ne zamudimo. Imamo kratke noge...«

Mati je odhitela dalje in kmalu so bili spet sami v soteski. Novica, da je še dve uri do trga, ki se ji je v prvem hipu zdela tako grozna, ji je zdaj dala novih moči. Zdaj vsaj vé, kako daleč še ima. Dve uri naposled nista tako huda stvar, ako imaš za seboj že deset ali več ur hoda. Te dve uri bodo že še premagali, pa naj jim tudi noge okrvave.

In tako so šli dalje.

Kmalu pa je Vidica, starejša deklica, vprašala:

»Mati, koliko pa je dve uri...?«

»Dve uri sta čisto kratki, je čisto malo hodá,« je odgovarjala mati.

»Ali je to res?« je silila deklica dalje.

»Res, res, boš že videla, samo stopimo...«

Spet je med njimi zavladal molk. Njihove moči so šle h koncu; deklici sta bili čisto izčrpani in sta pričeli težko sopsti, po malem pa sta pričeli tudi že zaostajati. Če bi žene ne krepila zavest, da so z vsakim korakom bliže rešitvi, bi morala obupati. Začela je otroka bodriti s pripovedovanjem, kake lepe reči ju čakajo v Celovcu pri očetu, kaj vse jima bo oče nakupil in kako lepo se bodo imeli. To je pomagalo, otroka sta se zamislila v naslikano, prelepo podobo svidenja in pozabila na vse drugo.

Micej, mlajša deklica, je vprašala, ko da bi se prebudila iz sanj:

»Ali bomo potem vedno ostali skupaj...?«

»Zmerom — nikoli več ne bomo šli narazen. Tako je oče pisal...«

In deklici sta z novimi močmi pobirali stopinje po sanincu. Ker pa poti le še ni hotelo biti konec, se je Micej znova oglasila:

»Mati, jaz ne morem več...«

Za njo je rekla Vidica :

»Mati, jaz tudi ne...«

»Moj bog, kaj pa bo ?« je vzdihnila mati sama pri sebi. Kakor vkopana je obstala sredi snega. Otroka sta žrtvovala svoje zadnje sile. Poslednji kos poti ju bo morala pač nesti. Ali tudi sama je bila že vsa izčrpana. Toda tudi to zadnjo težavo bo zmagala.

Deklici sta nemo stali pred zaskrbljeno materjo in strmeli v njeno upadlo lice. Vsi trije so bili prevzeti od velike, skupne usode, ki jih je do zdaj krepko držala pokonci, zdaj pa so pod njeno težo začeli omagovati. Ob pogledu na preplašeno mater sta se postavici pred njo na lahno zdrznili. Morda sta v njenih velikih očeh zagledali svetle solze, ki so se ji tedaj usule po licu. Glasne tožbe pa iz materinih ust ni bilo.

Preteklo je nekaj težkih trenutkov. Mati se je že odločila, da pobaše otroka in si ju naloži, enega v naročje, drugega pa na hrbet. Nenadoma pa se je starejša Vidica obrnila stran in rekla :

»Ne mati — jaz bom sama šla...«

Micej je storila ravno tako in rekla :

»Mati, jaz tudi...«

In že sta jo pričeli pobirati dalje. Mater je ta hrabrost globoko presunila, hitro se je sklonila in drugo za drugo poljubila na premrta ličeca. Postala je spet mirnejša in močnejša.

Prerajeni in navdahnjeni z novo, sveto močjo borbe, so odšli dalje in sneg pod njihovimi koraki je spet vztrajneje škripal. Bili so mimo zadnje postaje svoje križeve poti, kajti čez nekaj časa je mati zapazila, da postaja megla okrog njih svetlejša, a tudi ostrejša. Obcestno grmovje, ki se je tu in tam prikazovalo iz nje, se je pričelo izgubljati. Naenkrat se je tudi potok nekam izgubil. Globača, po kateri so toliko časa rili, se je neopaženo začela stekati v novo, širšo kotlino. Skozi meglo so od nekod zamežikale dremotne luči, nekje v meglenem ozadju je zvonilo počasi in veličastno.

V zasneženo kotlino je prodiral zimski svit.

»Otroci, prišli smo...« je rekla mati zmagoslavno, njen glas pa je bil bolj podoban dihu kakor vzkliku. S poslednjimi močmi so omahovali dalje. Kmalu so se prikazale prve obcestne hiše. In preden so se dobro zavedeli, so popotniki dospeli v Železno Kaplo.

Mati je zavila v prvo gostilno, ki jo je našla. Zaradi svitnic so bile ob tej uri že vse gostilne odprte. Ko je družina stopila v svetlo, toplo sobo, so jo zapustile

moči; zgrudila se je na klop ob peči. Mati je prva odprla oči in pogledala okrog sebe. Na steni je zagledala uro in tedaj se je iz njenih prsi izvil zagrljen, slaboten krik.

»Štirinajst ur...«

Od Črne do Železne Kaple so hodili štirinajst ur. —

Dopoldne istega dne sem sedel v nekem celovškem lokalu in čakal, da mi prijatelj pride naznaniti prihod moje družine. Čakal sem dolgo in nestrpno na tisti trenutek, ko bom spet zagledal svojece, od katerih sem se pred leti moral tako neprostoovoljno ločiti. Tuje goste, ki so prihajali in odhajali, sem komaj zapazil. Razpoloženje božičnega praznika, ki je vladalo po hiši, me je puščalo hladnega, kajti jaz sem sanjal o veliko lepšem, srečnejšem božiču svojega srca.

Naposled je prijatelj prišel in prisedel, njegov obraz je bil ves vesel:

»Ti — prišli so, ravnokar so prišli. Pri meni te čakajo. Ali kakšni so — štirinajst ur so hodili čez Karavanke v tej zimi, v tem snegu...«

»Greva, takoj greva k njim...«

Srce mi je drhtelo od same velike sreče.

Tedaj pa je pristopil k meni civilist, mi položil roko na ramo in rekel z mrzlim glasom:

»V imenu republike — aretirani ste...«

V imenu republike sem se koj nato preselil v policijske zapore na Novem trgu, ne da bi prej videl ženo in otroke. V imenu republike so mi pobrali ves denar, ki sem si ga bil za družino prihranil s pritrgovanjem od ust.

Že koj spočetka sem zaslutil, da bi se iz tega zavora dalo morda tudi pobegniti. Naša celica je bila v pritličju na koncu hodnika, iz katerega so bila vrata na majhno dvorišče. Hišni delavci so vstajali že ob petih zjutraj in se potem prosto gibali po hodnikih in po dvorišču. Da bi se bolje spoznal s položajem, sem hodil čez dan včasih na dvorišče in cepil drva. Spoznal sem, da možnost pobega ni bila ravno prevelika; dvorišče je bilo namreč v višini kakih šest metrov pokrito z gosto mrežo bodeče žice.

Navzlic tveganosti pa sem se odločil za pobeg.

In nekega januarskega jutra sem se splazil iz celice na dvorišče. Hišni delavci so delali spredaj v pisarnah, straža pa je kakor navadno bila pri njih. V zaporih so še spali, dvorišče je bilo tiho in zapuščeno, nad vsem pa je ležal mir zimskega mesta, ki se je ob tej zgodnji uri šele komaj začelo prebujati.

Takoj sem se lotil preišljenega načrta: v kot dvorišča sem postavil kozo za rezanje drv, nanjo pa dva velika, prazna balona za karbid. S tem sem si napravil podstavke, s katerega sem z rokami lahko dosegel mrežo. Nikoli nisem bil telovadec, in če bi mi bil pozneje kdo naložil, naj se s tega podstavka popnem do mreže in pridem čezno, bi si tega ne upal lotiti. V tej sili pa sem naenkrat zgrabil za mrežo, jo odtrgal od zidu in se z nadčloveško močjo pognal kvišku. V hipu sem se znašel vrhu bodičaste mreže, kjer sem obstal kakor okamnel. Pri odskoku s karbidnega balona se je podstava pod mojimi nogami zrušila in oba balona sta se z velikanskim ropotom zatrkjala po kamnitem dvorišču. Že sem bil pričnan, da je vse izgubljeno, ter s pridržano sapo čepel nad dvoriščem.

Toda stvar je po nekem čudežu ostala brez posledic. Povzpel sem se više in kmalu stal na strehi nizke policijske stavbe. Okrog mene je bila še temna zimska noč, redke svetilke na bližnjem trgu so komaj živo medlele skozi gosto jutranjo meglo. Od nekod so s trotoarja odmevali osamelimi koraki prvih jutranjih vstajalcev.

Sedaj sem bil torej na strehi. A do tal je bilo vendar precej metrov. Razen tega je okrog stavbe korakala nočna policijska straža. Prisluhnil sem. Straža se je počasi bližala od Novega trga sem. Povzpel sem se dalje po ploščati strehi, tako da sem videl tja na Novi trg. Iz megle nisem razločil drugega kakor obrise črnega lintverna. Tačas je straža počasi korakala nazaj proti trgu. Če sem hotel priti s strehe, sem moral hiteti. Spustil sem se na nižji prizidek, od koder sem skočil na trotoar. Padel sem morda kakih pet, šest metrov globoko; v kakem drugem primeru bi se bil najbrž sesedel, zdaj pa me je držal pokonci moj odpor. Preden sem se zavedel, sem že hitel skozi prazni park onstran zaporov. Za menoj se nič ni ganilo. Gospodje z Novega trga me bodo pomnili...

Zunaj je vladal vražji mrz, toda jaz ga nisem čutil, ko sem hitel skozi predmestne ulice proti skrivališču. Hiša, kamor sem se bil namenil, je še spala in moral sem jo buditi.

»Kakšen pa si, prijatelj,« je vzkliknila gospodinja, ko sva prišla v kuhinjo.

Bil sem ves raztrgan, ves krvav po rokah, po prsih in po kolenih. Bodeča žica, skozi katero sem se preril, mi je dala svoje, toda med begom vsega tega nisem zapazil in tudi čutil nisem nič.

Bil sem svoboden, rešen in krit. ..

Nekaj dni sem se skrival pod kuhinjskim podom in čakal, da se bo razburjenje celovške policije poleglo. Bati se je bilo, da bi me agenti naposled le iztaknili.

Sicer pa sem nekaj dni ležal kakor ubit, ker sem imel kosti od skokov in padcev nevarno razrahljane. Razen tega tudi mesta ni bilo mogoče kar tako zapustiti; prijatelji so me namreč sprti obveščali o namerah in pripravah Novega trga. Že na dan mojega pobega iz ječe so sprevodniki vseh vlakov in šoferji vseh avtobusnih prog prejeli mojo sliko. Torej se ni bilo mogoče nikamor giniti.

Tretji ali četrti dan sem naposled zapustil svojo skrev pod podom in se preselel v sobo. Čutil sem se že zdravega in močnega ter mirno čakal nadaljnjih dogodkov.

Policije ni bilo k nam, toda moje nadaljnje bivanje v skrivališču je postalo nemogoče. Moji prijatelji so pohiteli s pripravami za odhod. Že prihodnjo noč se je pokazala ta možnost. Neki naš prijatelj šofer je moral s svojim tovornim avtomobilom odpotovati na Dunaj. To je bilo kakor nalašč.

Zmenili smo se, da bom počakal na avto že prihodnjo noč na cesti, ki pelje iz Celovca proti Svatnam. Točno ob dogovorjeni uri sem bil z dvema spremljevalcema na določenem kraju. Večer je bil mrzel, da je kar pokalo. Bila je ravno polna luna in bledikasta luč je sijala na zemljo. Mraz je tako očistil zrak, da se je na nebu razločila vsaka zvezdica in da se je na zemlji poznala vsaka senca.

Pred nami je ležalo široko Gosposvetsko polje v tihem, nepremičnem zimskem spanju. Pokrival ga je čez kolena visok sneg. Iz te bele prostranosti so se dvigali gozdnati holmi s svojimi črnimi sencami, ki so si čez belo polje podajale svoje skrivnostne roke. Tu in tam po jamah se je snežna belina prerajala v komaj vidno, rahlo meglico. Iz ozadja na desni strani se je kazala podoba samih Svaten; mogočno sivo zidovje svatenske cerkve se je vijoličasto zrcalilo skozi tiho prosojnost, da se je iz daljave zdelo, ko da stoji osamel prestol na koprenastem polju. Ozadje tega pogleda je zastirala Šenturška gora pa otmanjski hribi. Vsa ta mala, zaokrožena deželica se je pogrezala v veličastno prostranost široke, svetle pokrajine, ki je oči skozi to zrcalo niso videle, a so jo tem močnejše slutile. To je bila celovška kotlina. Njeno nedrje je bilo v širokem krogu obdano z visokimi, v mesečini se topečimi belimi mejniki, na jugu z mejniki Karavank, na severu in na zapadu s predgorji Visokih Tur, na vzhodu z laboškimi gorami.

Vsi trije smo se tresli od hudega mraza, ki je ta večer dosegel morda trideset stopinj. Moja duša pa ga ni občutila, ker je bila vsa zatopljena v lepoto tega pogleda. Bil sem prepričan, da gre podoba tega zgodovinskega kraja le meni k srcu, toda naenkrat je eden izmed mojih spremljevalcev zamišljeno vzdihnil:

»Zlodej — je to prekrasen pogled...«

Drugič v svojem življenju sem stal na Gosposvetskem polju.

Kakor nekdanj pred dvajsetimi leti sem tudi zdaj prišel sem zbit, nebogljjen, osleparjen za najplemenitejše občutke človeške dostojnosti. Podoba tega kraja me je zbolela pri srcu. Zakaj neki me ta lepa dežela preganja, ko ji vendar nič slabega ne želim, ko nočem nič drugega kakor biti njen vredni sin? Pregarjala me je takrat, pred leti, ko je bila še vsa združena v enem velikem cesarstvu, pa mi ni marala dati niti skorje hlapčevskega kruha; preganja me tista, ki leži onstran belih mejnikov, Karavank, in ki se imenuje svobodna domovina; preganja me ta košček, ki se razprostira tukaj pod to zimsko kopreno in je del tako imenovane svobodne republike.

In kakor sem se ob prvem svidenju tega kraja nasrkal novih moči in sem ga zapustil z novim pogumom za poznejše življenje, tako je ob pogledu na to presvetlo krasoto tudi zdaj začel rasti moj odpor. Mraz me je kmalu nehal tresti in žilava, topla moč se je polastila mojih prezebljih udov.

Bela dežela je bila tiha kakor zimsko pokopališče, toda sredi nje nisem bil osamljen — pri meni sta bila dva moja tovariša, ki sta z enakimi očmi in enakim duhom, čeprav ne z enakimi občutki, strmela vanjo. Tudi nismo njene podobe vsi trije občudovali v istem jeziku, zakaj jaz sem bil sin tistega proletarskega naroda, ki se je na tem svetu naselil pred več ko tisoč leti in ga skušal ohraniti zase, medtem ko sta se moja prijatelja prištevala k onemu narodu, ki je s svojo kapitalistično močjo v preteklem stoletju zavladal nad tem krajem. Toda vsi trije smo strmeli nad to prečudno deželo z istim duhom odrešilnega človeškega spoznanja, ki bo nekoč oba naroda pobratilo in ki bo nekoč Gosposvetsko polje edino napravilo večno lepo...

Iz tega strmenja nas je predramil glas svatenskega zvona: ura je bila devet. Naš čas je prišel.

Naša organizacija je bila še mlada. Tudi še ni imela velikih preizkušenj. Sicer še nihče izmed njenih članov niti navadnega krsta ni imel za seboj, to se pravi, da še nihče ni bil zaprt. Bili smo podobni mladim živalim, ki so komaj spregledale.

Pa ti pride iz Ljubljane tisti, ki je z nami držal zvezo, in ti reče:

»Organizirati morate prostore za petdeset ljudi. Pripraviti morate zanesljivo mesto, pripraviti hrano, pripraviti prenočišče, organizirati dohod in odhod, organizirati stražo.«

Nam je zastala sapa. Kaj takega še res nismo delali dosihmal. Tu pa tam smo malo zaropotali po gostilnah, da smo komunisti, ker se je nam zdelo sila ime-nitno in kar takrat še ni bilo nevarno.

»Kaj pa bo pri nas? Namreč toliko ljudi in skoraj cel teden!« smo hoteli vedeti.

»Ne sprašujte in ne govorite preveč. Samo storite, kakor sem vam rekel, pa bo prav,« je mirno odgovoril tovariš.

Mi smo se praskali za ušesi.

»Če človek že kaj naredi, bi tudi rad vedel, kaj dela,« smo si mislili, rekli pa nismo nič.

»Ali si upate to izpeljati? Kaj pravite?« je začel znova naš tovariš.

Sedaj nas je zadel: mi, pa ne upati si! Kaj pa sploh misli ta človek o nas?

»Izpeljali bomo,« smo se pridružili vsi zaporedoma.

»Odgovornost, ki jo prevzamete, je zelo velika. Če niste popolnoma gotovi, rajši prej povejte. Saj to nič hudega ni. Če pa ga polomite, boste vsi od kraja izključeni. To je za vas nekaka generalna vaja!«

Spogledali smo se.

»Prevzamete?« je nadaljeval tovariš.

»Prevzamemo, jasna stvar!«

»Veliko reč ste prevzeli, junaki ste. Saj smo vedeli, da se ne boste ustrašili. In izpeljali jo tudi boste. Če jo bo kdo, jo boste vi.«

Tovariš si je mel roke kakor žid, ki napravi dobro kupčijo. Vendar so pri tem njegove oči bile dobre. Tudi nam je bilo dobro pri srcih, ko smo na stvar pristali. Bili smo kakor otroci.

Potem smo se začeli meniti o podrobnostih tega velikega načrta.

Najprej je hotel tovariš vedeti, kje bo tista reč.

»To je naša stvar,« smo mu zabrusili nazaj. Sedaj smo mu vrnili.

»Res je, to je vaša stvar!« je priznal.

Pravzaprav pa si še nismo bili na jasnem, kje bi to reč organizirali. Moralo je biti na takem mestu, ki je bilo za to pripravno. Vse drugo se napravi. Nato smo se še zmenili, kar je bilo potrebno, in je tovariš šel. Ostali smo sami s svojo skrbjo.

Potem smo šli na delo. V organizaciji nas tako ni bilo več, kakor smo imeli prstov na rokah. Za razmetavanje kakih letakov nas je bilo kmalu dovolj, to je bila zdaj druga stvar.

Imeli smo nekega simpatizerja, ki je imel mlin v samotnem grabnu. Velik mlin, kjer so ropotala tri kolesa noč in dan in kjer je šumela voda. Nad mlinom je bil gozd. Mimo mlina je šla samotna pot.

Dva sva šla v mlin, da se zmenimo. Bilo nama je tesno pri srcu. In mlinar je bil še tako nesramen, da se je režal:

»Mlin že dam, toda odgovarjate vi.«

Nad mlinom je bilo nekako prvo nadstropje, ki je bilo prazno. Dostopno je bilo tudi z brega. Bilo je vse kakor ustvarjeno za naš namen. Toda mlinar ni bil sam pri hiši. Imel je ženo, imel je kup otrok in pri hiši je bila tudi še stara preužitkarica, ki ni bila niti gluha niti slepa niti mutasta.

Toda mlinar je bil res človek na mestu.

»To stvar prevzamem jaz, žena bo za celo reč vedela, otroci in preužitkarica pa ne,« je odločil.

Tudi zaradi prehrane je bilo ugodno.

»Petdeset ljudi štiri, pet dni!« je vpil mlinar. »Ti požro nekaj, ne boste mi pripovedovali kakih storij. Malo kruha pa kake solate, seveda! Kruh in krompir bo doma, toda za meso morate skrbeti vi.«

»Saj ne bodo požrli celega vola,« je skušal ugovarjati moj tovariš.

»Seveda ne,« je mirno dodal mlinar.

Zaradi denarja se nazadnje nismo menili, to je bila že najmanjša stvar, toda huje je bilo nabaviti meso tako, da bi ne postali sumljivi. Saj smo bili vsi organi-

zatorji mladi, brez družin, ki smo jedli po tujih kuhinjah. Domenili smo se, da bomo nosili meso iz sosednjih krajev. Glavne stvari smo torej pripravili.

Nekega dne se je spet prikazal naš znanec iz Ljubljane in dejal: »V ponedeljek začno prihajati.«

Tudi oni so bili previdni. Če bi vsa drhal petdesetih ljudi izstopila na naši postaji, bi nas žandarmerija kmalu iztaknila. Centrala je določila za izstop vse postaje do razdalje trideset kilometrov od nas. Gostje bodo prihajali cela dva dneva z vsemi vlaki.

Sedaj smo imeli polne roke dela. Naš znanec, ki je ostal pri nas, nas je gonil kakor lovske pse. Vsi smo morali opraviti svoje vsakdanje delo, po delu pa smo hodili na postaje spremljat ljudi, ki smo jih spoznavali s pomočjo dogovorjenih znakov, in jih po samotnih, neopaznih poteh spravljali v mlin.

Vse je bilo tako silno skrivnostno in tako silno zanimivo. Mi iz organizacije pravzaprav nismo natančno vedeli, kaj bo, toda slutili smo, da se godi nekaj važnega, da se pripravlja nekaj velikega. Zato smo se sami sebi zdeli sila važni in smo se tega tudi zavedali.

Mene je zelo skrbelo, kakšni neki bodo tisti ljudje, ki jih bom sprejel na postaji. To morejo biti neki posebni ljudje, če je treba za njih tako skrivnostnih priprav. Izstopili so trije, vsak iz svojega vagona. Eden je bil oblečen v letni plašč, dva nista imela plaščev. Vsak je imel v rokah nekaj aktovki ali kovčku podobnega. Takoj sem spoznal tudi znake, ki so bili dogovorjeni.

Srce mi je začelo močno utripati. To so torej ti čudoviti ljudje, ki prihajajo kdo ve od kod sèm v naše črne planine. Ko sem strmel vanje, se mi je zdelo, da jih gledam skozi tančico. In nazadnje sem si moral priznati, da so čisto navadni ljudje, podobni meni in vsem drugim, ki so bili na postaji. Eden je bil zelo slabo oblečen, druga dva pa nekoliko boljše. Skoraj me je nekoliko zadelo. Dalje se mi je zdelo čudno, da so vsi trije potniki bili čisto mladi fantje, mlajši od mene. Jaz sem v resnici pričakoval zrele možakarje z važnimi obrazi in besedami. Pred menoj pa so stali čisto navadni, preprosti ljudje.

Na postaji je šlo popolnoma gladko. Potnikov ni bilo veliko. Žandar, ki je na postaji opravljal službo, ni zapazil ničesar sumljivega in se je hitro odstranil z nekim dekletom. Tudi čas je bil ugoden. Po dolinah so nastopale prve večerne sence in iz gozdov je prihajal jesenski mrak. Kmalu bo noč in vsak je hitel svojo pot.

Moji trije potniki so me koj opazili po znaku, ki sem ga nosil. Danes ne vem več, kakšno znamenje smo imeli dogovorjeno. Jaz sem prvi zapustil postajo,

tesno za menoj je stopal tisti mladenič s plaščem, ostala dva pa sta korakala za nama v dogovorjeni razdalji.

Meni je bilo nemalo vroče, da si ni bilo vzroka za živčnost. Še v vasi se mi je tisti s plaščem pridružil.

»Dober večer, tovariš.«

»Ha, dober večer, kam pa?« sem mu odzdravil kakor staremu znancu.

Človek je govoril hrvatsko. Šla sva skupaj po cesti, ki je vodila v dolini. Ona dva sta hitela za nama. Šele ko se je cesta spustila v samotno globačo, sva malo počakala, da sta naju dohitela.

Sedaj sem imel že vse tri skupaj.

»Vse v redu?« je vprašal tisti, ki je bil najslabše oblečen.

»Brez skrbi, tovariš!« sem ga pomiril.

»Ali je še daleč?« je izpraševal drugi.

»Še dve uri hoda. Počasi bomo prišli tja.«

»Še dve uri hoda. To je veliko. Že tri dni potujem.«

Fant je govoril s čudnim naglasom neko srbsko narečje.

In smo šli. Medtem je nastala noč. Jasno nebo je bilo skoraj brez zvezd.

To se je enemu čudno zdelo.

»Kaka noč!« se je čudil.

A drugi je dodal: »Lepa noč vseeno. To je torej Slovenija.«

Ko smo hodili skozi gozdove, sem čutil, da jim prihaja tesno. Desno in levo sence, neprodorne sence, za njimi temne stene.

Dospeli smo nemoteno do mlina, kjer sem jih predal našemu znancu iz Ljubljane. Nato sem šel spet na drugo postajo. Prihajali so tri dni in tri noči in je vse šlo gladko. Le naš tovariš Hren, ki je imel službo na neki zakotni postaji, je skoraj imel smolo. Pripeljal se je neki mlad človek, ki je imel dolge lase. Segali so mu do ramen. In obnašal se je zelo čudno, kar sumljivo. Gledal je skrivnostno okrog sebe in navzlic temu, da je toliko gledal, sirota ni videl ničesar. Namesto za mojim tovarišem, ki ga je prišel čakati, jo je urezal čisto v nasprotno smer, tako da je moral tovariš za njim in ga tako rekoč ulovil za suknjo, ki je bila čudnega kroja. Imela sta srečo in sta naposled le prišla v mlin.

»Kaka nesreča pa je to?« je vprašal Hren našega znanca, ki je sprejemal goste. Pripovedoval nam je, kake križe in težave je imel z njim.

»Ah, to je neki pesnik,« mu je odgovoril tovariš.

»Pesnik!«

Kakšni ljudje so neki to?

Skozi moje srce je šla čudna vročina. Ali pesniki tudi obiskujejo take tajne reči?

Kdor je prišel v mlin, ni smel več iz njega. Kmalu je bilo v mlinu okrog petdeset ljudi, ki jih je imel mlinar zaprte v prvem nadstropju, ki je bilo bolj podobno prazni parni kakor človeškemu bivališču.

Mi, ki smo bili iz organizacije, bi bili kaj radi pokukali v to parno, da bi videli, kaj tam počno, toda nismo smeli. Naša pravica se je nehala na hišnem pragu. Tudi od gostov nismo mogli ničesar zvedeti. Ti sploh niso veliko govorili z nami.

Nato se je začelo.

Nekega jutra pride mlinar k meni in mi reče:

»Prinesi petindvajset kil govejega mesa.«

Petindvajset kil govejega mesa!

Če grem k enemu od domačih mesarjev na trgu, se koj izdam. Zakaj bi jaz potreboval petindvajset kil mesa?

»Dôbi ga, kjer ga hočeš, toda meso mora biti danes v mlinu!«

Šel sem dve uri daleč v mesto in kupil meso.

»Pri vas se pa gotovo ženite, da potrebujete toliko mesa,« se je režal mesar.

»Ženimo se,« sem mu hitro pritrdil in izginil z mesom.

Zelo sem bil srečen, ko sem porinil tisto meso v mlinarjeve roke.

Tudi moji tovariši so hodili po meso, po suho slanino in klobase. Kazalo je, da imajo skrivači v mlinu dober apetit.

Mi smo mlin stražili, posebno ponoči. Takrat sva bila vedno dva na straži. Imela sva nalogo, da takoj obvestiva mlin, če bi zapazila kaj sumljivega. Vse dni se ni zgodilo nič takega, kar bi bilo vredno naznanjati.

Nekega popoldneva pa se je zgodilo nekaj strašnega. Takrat sta bila na straži dva naša mlada fanta, ki sta ležala na robu gozda, skrita v grmovju. Že od daleč sta videla, da prihajajo po poti, ki je vodila k mlinu, trije žandarji. Na puškah so se jim bliskali bajoneti.

Ali je izdaja ali kaj? Takoj sta javila v mlin, kaka nevarnost se bliža. Toda bilo je že prepozno kaj ukreniti, ker so žandarji že prišli na dvorišče. Tam so zadel na mlinarjevo ženo, ki je brez kake zle slutnje nesla na glavi veliko mevtro pomij v svinjski hlev.

»Dober dan, mati. Prišli smo malo pogledat, če imate v mlinu kakega komunisto skritega,« je pozdravil žandar, ki je imel glavno besedo.

»Križ božji, kaj pa govorite?« je skoraj zavpila mlinarica in vedro ji je od presečenja zdrknilo z glave ter padlo ravno pred orožnika, da je bil ves polit s pomijami.

Uboga žena je bila prepričana, da so izdani in da žandarji vedo, kaj se godi pri njih nad mlinom. S svojo razburjenostjo bi se bila res lahko izdala.

Žandarji pa niso imeli pojma o naši stvari in so prišli mimo mlina brez kakega hudega namena. Tudi mlinaričin preplah jih na našo veliko srečo ni spravil na druge misli.

»Pomirite se, mati, saj nisem tako hudo mislil,« se je žandar začel opravičevati. »Kje imate pa očeta?«

Medtem je prišel iz mlina mlinar, ki je takoj sprevidel ves položaj. Povabil je žandarje na klop pred mlin in jim prinesel vrč sadjevca. Postregel jim je tudi s kruhom in slanino, ki smo jo prinesli v mlin za naše skrivne goste v parni.

Žandarji so sedeli pred mlinom morda le pol ure, toda mlinarju se je te pol ure vleklo kakor celo popoldne, in ko so naposled nezaželeni obiskovalci zapustili sotesko, je bil mož čisto moker.

»Več sreče smo imeli kakor pameti,« je mrmral, ko je lezel po strmih stopnicah v prvo nadstropje.

Sestanek v mlinu je trajal štiri dni, nato smo goste spet odpeljali po skrivnih, stranskih poteh na razne postaje. Stvar se je končala odlično. Naš prijatelj iz centrale je kar žarel od veselja.

»To ste dobro izpeljali, fantje, čestitam vam in vaši organizaciji. Tako mlada organizacija! Dobro ste napravili, tega vam naša Partija ne bo nikdar pozabila.«

Nam je rastla mast, kajpada. Generalno vajo smo dobro prestali in napravili smo nekaj velikega, sodeč po tem, koliko je bilo ljudi in kako se je naš znanec veselil.

»Radi bi pa le vedeli, kaj smo organizirali,« smo ga zopet vprašali. »Zakaj nam ne poveš?«

»Sedaj vam že lahko povem, ko je vse že končano. Pri nas je tako, da se take stvari ne razglašajo vnaprej. To je previdnost, to je konspiracija. Veste, kaj ste organizirali? II. kongres SKOJ — Saveza Komunistične Omladine Jugoslavije — hi, ha, ha...«

Pred odhodom nam je vsem zaporedoma stisnil roko in mi smo mu ponosno odzdravili.

Takrat so me uradno izgnali iz Avstrije. To se pravi: nekega jesenskega jutra so me dvignili iz dunajskega aresta, kjer sem že štirinajst dni čakal na odgon, ali po domače »šup«, in me odgnali na češko mejo. Bili so celo tako pošteni, da so me vprašali, v katero državo hočem. Najbolj preprosto se mi je takrat zdelo izbrati Češko, torej smo se vozili proti češki meji. Spremljal me je detektiv, drug detektiv je gnal drugo skupino šupa, in sicer moškega pa žensko, ki je bila menda v Avstriji nezaželena prostitutka. Tako nas je bilo vsega pet oseb, dva detektiva in trije izgnanci.

Ko smo izstopili na zadnji avstrijski postaji, se nam je odprl pogled na lepo jesensko pokrajino. Bil je sončen dan in kamor je segalo oko, so gorele žive barve. Mnogo je bilo rumenega in rjavega, vmes pa tudi še mnogo zelenega. Na obronkih so se svetile zidanice, iz katerih je kar dišalo po vinu, saj je bila tudi trgatev že minila.

In smo se napotili.

»Tamle gori je državna meja,« je dejal moj detektiv in pokazal s prstom proti nizkemu gričevju na kraju prijazne doline, kjer je stalo majhno mestece.

Uradni izgoni so prav zanimivi. Tu vidiš, kako skuša prevarati ta država ono starokopitno državo in kako pravzaprav mislijo zastopniki oblasti o državni oblasti.

»Oni tamle so tiči,« mi je dopovedoval detektiv, »a tudi mi nismo od muh. Če greste z nami, se vam ni treba bati. Ob tej uri ni skoraj nikogar na meji. Jih bomo že napetnajstili.«

Proti vrhu so bili že sami vinogradi. Iz zidanic je dišalo opojno, najrajši bi se bil ulegel v travo in črepal iz zelene majolike, dokler ne bi kar na zemlji zaspal. Naj bi že potem tekle meje, koder hočejo. Tu in tam je visel na trti še osamel grozd, ki je ostal ticam. Taki ostanki so posebno sladki, ves dan bi stikal za njimi.

Hodili smo naprej. Tik pred vrhom smo obstali na malem sedlu, ki je bilo še na tej strani državne meje. Proti jugu se je širila prostrana pokrajina in se izgubljalá v pepelnatem obzorju. Komaj si spoznal, da je pokrajina pravzaprav plitva dolina, ki so ji le tu pri začetku ostale prave oblike. Proti severu je bila pokrajina še bolj odprta in še bolj rumena. Tam ni bilo vinogradov, ampak široka preorana polja, povsod tudi rumenkasti prostrani gozdovi, katerih obrisi so se izgubljali daleč proti severnemu obzorju. Prek nizkega sedla smo videli večjo naselbino.

Obstali smo za vinogradom. Na križpotju pred nami je bila zasilna utica.

»Od tukaj pridete zdaj čez,« mi je zašepetal detektiv, ki se je obnašal kakor tihotapec. »Ob tej uri ni nikogar na tem mestu. Straža je tu šele popoldne ob štirih. Čez vrh ni varno hoditi, tam jim padete naravnost v roke. To so barabe, obmejni organi sosednje države, a mi jih že uženemo. Kar tod jo uberite po levem pobočju in prišli boste naravnost v tistile trg tam doli.«

Pokazal je kraj, ki se je svetil na severni strani sedla.

Drugi detektiv, ki je gonil onega tujca in prostitutko, jima je prav tako dopovedoval. Vsi skupaj smo strmeli nekaj časa proti severu in premišljevali, kako bi prekoračili mejo. Vsak izmed nas je bil drugačnih misli, a vsi trije smo vsaj v enem občutku soglašali: tukaj smo še jetniki, ko pa prekoračimo mejo, bomo svobodni ljudje.

»Jaz pojdem na levo,« sem dejal, ker se mi je zares zdelo tam najbolj varno.

»Jaz grem rajši po desni strani,« je rekla prostitutka.

Kakor je stala vsa zamišljena med rumenimi trtami, je bila videti še kar lepa. Tudi desna stran pobočja je bila gosto zaraščena in se je zdela prav varna.

»Jaz pa pojdem naravnost po poti naprej,« je dejal tretji izgnanec. »Pridem, kamor pridem, in naj se zgodi kar koli. Nekam bom že prišel.«

»Zdaj pa izginite,« je ukazal moj detektiv in dal signal. Tako hitro, kakor smo izginili izgnanci, sta izginila tudi detektiva. V hipu sem bil že na tleh sosedne države. Sedaj me pa piši v uho, prekleta Avstrija! Dovolj te imam za nekaj časa.

Hoja po slovanski češki državi v lepem jesenskem vremenu je bila kar prijetna. Tudi tod je sijalo sonce, dasi z nekoliko pojemajočim sijem. Pokrajina je bila lahno valovita. Večer je bil še daleč in mikalo me je, da bi zlezel za kak grm, se ulegel in naspal, naužil svobodnega zraka, ki sem ga pogrešal poldrugo leto. Tako bi šele proti večeru prišel v mestó pod gričevjem. Toda preden sem se odločil, me je iz premišljevanja zdramil češki glas:

»Kam pa, človeče? Stoj!«

Ozrl sem se in videl dva češka obmejna stražnika, ki sta stopila izza grma. Po njunih širokih obrazih bi bil spoznal, da sem na Češkem, ako bi tega že drugače ne vedel. Pa sem obstal. V takih primerih ti ne kaže nič drugega.

»Aretirani ste, ker nimate papirjev; z nama pojdete,« je dejal starejši stražnik.

»Nisem prišel prostovoljno v vašo državo. Prignali so me sem in skrivaj spravili čez mejo.«

Toda to so bile prazne marnje.

»Že prav, pane, saj vemo, da so Avstrijci barabe, vedno počenjajo takšne nedovoljene stvari, ki so nam v škodo. Z nama pojdete na žandarmerijo, da vidimo, kako in kaj.«

Če gremo v tisto mesto, kamor sem tako in tako namenjen, še ni takšna izguba. Škoda, da nisem šel res počivat za prvi grm. To bi me bilo rešilo. Prekoračenje meje naposled še ni takšna reč, toda vsak teden zapora bi mi bil odveč, ker sem se že pošteno naveličal večnega sedenja. Nekaj tednov me pa le utegnejo pridržati ti preljudi Čehi!

Na žandarmerijski postaji je bilo kot navadno; papirjev nisem imel nobenih, ker me je seveda poslala avstrijska oblast čez mejo brez papirjev. Prvo noč sem prebil v zaporu postaje. Majhen arest, kjer je z menoj vred sedelo nekaj potepuhov, ki so jih prijeli na meji. Ko so me gnali po hodniku, sem srečal prostituko, ki je hkrati z menoj prekoračila mejo, le da je šla na desno stran.

»Zdaj sva spet skupaj, kaj, tovarišica?« Na smeh mi je šlo, ko sem jo zagledal.

»Kaj hočete, doma smo! Mislite, da bom spala pod smreko?« mi je smeje se odgovorila.

»Onega, ki jo je mahnil po srednji poti, ni?«

»Ni ga!«

Tistega, ki je tako malomarno krenil po najbližji in najširši poti, res niso ujeli. Midva pa sva oba padla v past. Na žandarmerijskih postajah in posebno na Češkem, kjer je nekakšna demokracija, aresti niso kdo ve kako huda reč, le škoda je časa. Že naslednjega dne so me odposlali na lojtrskem vozu v bližnje mesto Znojmo, kjer so me oddali v zapore okrajnega sodišča. Tam so me obsodili na štirinajst dni zapore zaradi nedovoljenega prekoračenja državne meje, po prestani kazni pa na izgon.

Ko sem odsedel štirinajst dni v Znojmu, so me vprašali na okrajni policiji, kam hočem, v katero državo. Odločitev seveda ni bila težka: v fašistično Nemčijo

ni bilo mogoče, na Poljsko tudi ne, v Romunijo prav tako ne, ker tam nisem imel kaj početi. Ostala je samo še Avstrija.

»Poslali vas bomo pač tja,« so rekli gospodje uslužno, kot bi se jim smilil.

»Na Dunaju imam vsaj nekaj znancev. Pa me pošljite.«

Naslednjega dne so me vrnili v lepi obmejni kraj, kjer sem preživel prvo noč. Čehi so imeli v teh rečeh drugačno prakso kot stari lisjaki Avstrijci. Z Dunaja je šel detektiv z mano do meje, tukaj pa so me predali za ta transport kar obmejnim orožnikom.

»Nimate papirjev, pan ?« so me izpraševali orožniki. Sedel sem na stolu pred njimi kot grešna duša.

»Kakšne papirje ? Kdo se dandanes meni za papirje ! Pustite me, da grem dalje, saj nočem nič drugega.«

»Če vas Avstrijci zalotijo, vas bodo zaprli. Poznamo te tiče ! Še dlje kot mi,« so se hvalili orožniki.

»Avstrijci niso tako neumni kakor vi Čehi. Poznam jih. Za take smešne prestopke ne zapirajo ljudi,« sem jih skušal braniti, ker sem imel svoj namen.

Ko smo se vozili od Znojma proti meji, sem videl ob cesti povsod mogočne utrdbe; cel sistem utrb. Preveč se nisem smel ozirati tja, ker me je spremljevalec grdo pogledal.

»To je prepovedano, tovariš,« me je nahrulil.

Ko sem ga vprašal, zoper koga gradijo utrdbe, se je mož prebrisano nasmehnil in dejal :

»Zoper nekoga že !«

Ob teh utrdbah bi si vsaka armada razbila glavo, če bi jih le kdo branil z modernim orožjem.

Čehi so me porinili na mejo kar zjutraj. Šli pa nismo ondod, koder so me gnali Avstrijci, ampak čez nekoliko višji hrib.

»Tu zgoraj dopoldne ni teh barab. Šele popoldne prihajajo.«

Tako so govorili češki organi o avstrijskih organih. Naj bo v božje ime, meni je bilo vseh zadosti in takšnim marnjam nisem verjel. Poldrugo leto sem zapravil v Avstriji, sedaj sem zopet že skoraj tri tedne na potu in nisem prišel še nikamor.

Ko so me prignali na vrh, smo se ustavili in si nekoliko ogledali teren. Bilo je mrtvaško tiho in celo policijski pes, ki sta ga češka obmejna organa vodila s seboj na vrvi, ni vohal nobene nevarnosti. Tedaj sta mi rekla, naj izginem. Gledala sta za menoj, dokler jima res nisem izginil izpred oči. Menda sta se bala, da bi jo pobrisal nazaj.

Pot v Avstrijo je bila lepa in mirna. Spustil sem se po položnem pobočju proti dolini, in preden sem se zavedel, sem naletel na kmeta. Kmetija je ležala sredi vinogradov in iz zidanice, ki je čepela v bregu, je opojno dišalo po moštu.

Kmet je delal zraven hleva. Da ne bi posumil, po kakšnih opravih hodim, sem ga mimogrede vprašal, kako daleč je do prve vasi. Imenoval sem vas tudi po imenu, da bi bil manj sumljiv. Toda kmet mi je odgovoril:

»Mene se ne bojte. Za take reči se nič ne menimo. Do vasi je pol ure hoda, in če se ne motim, boste brez težav prišli do nje. Hočete malo vina? Letos je bila dobra letina.«

Kmet je bil naravnost židane volje.

Ni mi kazalo odbiti. Stopila sva do kleti pod hišo in kmet je odšel po vino. Vrnil se je z lepo majoliko, ki sem jo takoj naveznil in pričel piti. A požirek mi je obtičal v grlu. Ko sem nagibal majoliko, sem za njo zagledal avstrijskega žandarja.

»Izvrstno vino, kaj?« me je ogovoril s smehom na obrazu.

»Dober dan, gospod!«

Kaj bi neki drugega rekel v takem položaju?

»Dober dan. Kako je z vašimi papirji, če smem vprašati, gospod?«

Smo bili že spet skupaj. Papirjev mu seveda nisem mogel pokazati, in ko sva to ugotovila, mi je dejal:

»Sedaj ste aretirani! Pravzaprav bi vas moral zvezati. Boste poskušali pobegniti?«

»Za zdaj ne, ker vem, da me boste na postaji izpustili. Nisem prišel namreč prostovoljno k vam, ampak so me Čehi porinili sem.«

Komaj sem odprl usta, že sem izdal brate Čehe, dasi sta me češka spremljevalca še na meji prosila, naj ne povem, ako bi me v Avstriji zalotili, da so me tiho-tapili čez mejo organi češke oblasti.

»O tem sem tudi jaz prepričan, zato nima smisla, da bi bežali,« je odgovoril avstrijski organ in mi stopil za hrbet. »Tam se bo vse pojasnilo.«

»Res je, vse se bo pojasnilo,« sem odvrnil, dasi sem že vedel, kaj me čaka pri tistem »tam«. Tisti »tam« je bil zares pol ure daleč. Hodila sva počasi, saj je bilo še vedno lepo vreme v deželi in jeseni se na sprehodih nikoli ne utrušiš. Hodila sva mimo čednih bajt, kjer je bilo za čuda mnogo žensk pri hiši. Vse je zijalo za nama. Domačini so orožnika seveda poznali in so ga ogovarjali kakor strica.

»Danes ste pa ujeli nekaj boljšega,« je izbarkovala ženska kozavega obraza.

»Vrag si ga vedi, to je naša služba,« je mehanično odgovoril avstrijski organ.

Ko me je prignal na avstrijsko postajo, se je komandant najprej zanimal, kaj pravzaprav delam na mejah...

»Tihotapce še nekako razumem, drugih pa nikakor ne.«

Ko sem mu razložil, da sem nedolžen in da se nisem prostovoljno vrnil v Avstrijo, je vsul takšen plaz psovka na češko državo, da niti dlaka ni ostala cela. Vsa država je bila gnezdo banditov, barab, tolovajev, ki drugega ne počno, kakor da preganjajo poštene ljudi. Ko sem slišal to zmerjanje, sem bil prepričan, da bom to pot imel v Avstriji srečo. Toda zmotil sem se. Prvo noč sem ostal v zaporih obmejne postaje, kjer sem se seznanil z družbo tihotapcev in potepuhov, ki so jih zalotili na meji. V arestu ni bilo hudo, pustili so nam denar in nekdo je nosil vino iz bližnje gostilne. Noč je minila, ne da bi kaj prida spali, pogovarjali smo se o vojni, ki bo skoraj izbruhnila, in o drugih rečeh. Eden izmed potepuhov je trdil, da je Rusija kriva vseh homatij na svetu, ker ne odpre svojih mej. Drug potepuh je menil, da bo Nemčija zmagala in da bo potem dobro na svetu. Tedaj se je tisti, ki je krivil Rusijo vsega zla, tako zakrohotal, da mu je postalo skoraj slabo. Mene so izpraševali, kdaj se bo začela vojna; ker jim nisem znal povedati dneva, so se mi čudili, čemu neki hodim po tem božjem svetu. Vendar je bila noč prav zanimiva; občutil sem, da smo blizu tretjega rajha.

Že naslednje jutro so me oddali okrajnemu sodišču, ki je tudi bilo v tistem gnezdu. Okrajno sodišče me je kar na hitro roko obsodilo na mesec dni zapora, ker sem ponovno prekoračil avstrijsko mejo; pri tem so baje pogledali skoz prste, ker bi moral dobiti veliko več.

Tisti mesec je minil neverjetno hitro. Ves čas je bilo lepo vreme; to veliko pomeni tudi v zaporih in vpliva na razpoloženje jetnika. Moja celica, kjer sem redko kdaj sedel sam, je gledala proti soncu, straža ni bila pusta, z njo si se mogel pogovarjati. Na jetniškem dvorišču smo za kratek čas rezali bukova drva za zimo. Kolikor časa smo rezali drva, toliko smo pilili žago. Nekega popoldneva sva rezala drva z dunajskim potepuhom. Paznik naju je zalotil pri počitku.

»Zakaj ne režeta?« se je zadril, ko naju je tretjič zasačil.

»Žaga se mora shladiti, gospod, sicer se vname,« je mirno odgovoril potepuh.

»Tako? Potem morata seveda počivati.« Podoba je bila, da mu je mož verjel, ker je takoj odšel in se ni več brigal za naju. Ali pa mu je bila vseh prisotnost duha mojega tovariša. Kakor koli, mesec je bil hitro naokoli. Ko sem kazen odsedel, so me spet izročili obmejni policiji.

Gospodje so se dolgo posvetovali, kaj naj store z menoj.

»Hudiča, kam naj vas damo, da bomo imeli mir pred vami! Kdo nam pa plača te penzionate, prosim vas! Na Češko vas vrnemo, naj vas tiste barabe pošljejo naprej,« so se jezili na policiji.

Predlagal sem jim, naj me odpravijo na švicarsko mejo.

»V Švico! To ne gre. Ako vas tam zalotijo, boste revež. Švica se s temi rečmi ne šali. Najmanj pol leta boste sedeli, če vas zasačijo.«

Govorili so, kot bi se jim smilil. Sklenili so, da me bodo vendarle zopet porinili na češko mejo. Naposled sem se tudi sam sprijaznil s tem načrtom kot z manjšim zlom. Vedno pa tudi ne bom imel smole, za zlomka!

Naslednjega dne so me gnali oziroma tihotapili čez mejo proti severu. Ker sem jim pripovedoval, da so me zalotili podnevi, me tokrat niso hoteli spraviti v sosedno državo čez dan, ampak smo počakali večera. Gnali so mene in še dva potepuha, ki sta pripadala češki državi. Hodili smo počasi. Vreme je bilo sila prijetno, ravno prav hladno, ko smo se navkreber ugreli, nam ni bilo treba počivati. Gospoda, ki sta šla z nami, sta bila dobrodušna dedca, in ko smo prišli do kmečke gostilne, sta šla z nami vred pit. Tik pred mejo smo se ustavili in eden spremljevalec je odšel patroljirat po meji. Ko se je vrnil, je dejal, da je meja varna in da odidemo brez skrbi.

»Hodite rajši skupaj. Manj sumljivo je, če si na meji v družbi. Straža misli, da so pač domačini. In več ljudi več vidi in sliši.«

Res bi se marsičesa naučil, če bi se dalj časa takole sprehajal po mejah. Ti tiči so z vsemi mažami namazani in drug drugega dobro poznajo.

Storili smo, kakor so nam svetovali, in smo vsi trije skupaj prekorčili češko mejo čisto drugje kot prvič. Zapore ni bilo nobene; hodili smo že dobro uro po češki zemlji. Bili smo dobre volje in kmalu bi bil pozabil, da potujem že dva meseca po odseku, ki ni bil daljši od štirih kilometrov. Naredila se je noč, nebo je bilo jasno in polno svetlih in živih zvezd.

»Dež bo,« je prerokoval starejši tovariš in gledal proti nebu kakor kmet.

»Če pridemo do Znojma, smo dobri,« je preudarno menil drugi tovariš, ki ni maral počivati kakor midva. »Še nocoj moram v Znojm.«

»Do tja je dvajset kilometrov. Ko bi kje dobil voz,« je dejal prvi tovariš, ki je imel po vsem videzu še denarja. Drugi je bil popolnoma suh.

Hodili smo v globokem kolovozu.

»Dober večer, panovi,« nas je pozdravil suh glas, in ko smo se ozrli tja, od koder je prihajal, smo ugledali žandarmerijsko patroljo treh mož, ki so nosili puške na hrbtu.

Saprabolt, to je pa smola. To so vendar isti žandarji, ki so me prvič aretirali.

»Listine, panovi!«

Toliko, da se nisem na ves glas zakrohotal. Kakšne listine! Moja tovariša nista črhnila niti besedice.

»Torej ni nič, gospodje? Morate pa z nami. Na postaji se bo vse lepo pojasnilo« — in že so nas obstopili.

Dasi je bilo precej temotno, me je spotoma eden orožnikov vendar spoznal.

»Spet je tukaj brat Jugoslovan. To je pa res smola. Kako, da ste spet tukaj? Porinili smo vas vendar v Avstrijo.«

»Oni so me nocoj pa nazaj.«

Orožnik je bil tako razkačen, da je debelo pljunil na kolovoz.

»Izpustite me, saj bom takoj izginil,« sem začel barantati. Spomnil sem se, kako so mi Čehi pred odhodom dejali, da dobim za prekoračenje meje dvojno kazen, če se še kdaj nelegalno vrnem.

»Če bi bil sam, vas bi izpustil, pa smo trije,« se je oprostil orožnik in sem mu tudi verjel.

»Torej gremo!«

Že vnaprej veš, kaj bo in kako: naprej so me zasliševali na orožniški postaji in zmerjali Avstrijce, češ da ne puste poštenega človeka potovati, potem so se izgovarjali, da me morajo oddati v postopek okrajni sodniji, ki pa ne bo tako stroga kakor v Avstriji; nato sodnija in kratka sodba, da se bom pokoril mesec dni zato, ker sem samovoljno prekoračil češko mejo. Hudoval sem se, zakaj me spet obsojajo in da me sploh obsojajo, pa so mi rekli še tole:

»Sploh imate srečo pri nas. Druge tiče čisto drugače zašijemo. Zadnjič ste dobili le štirinajst dni in danes, ko imate reverz, vas moramo po zakonu obsoditi na dvojno kazen, to je na mesec dni. Potem pojdete, kamor hočete.«

Grozni pojmi o pravičnosti zakonov! Reverz, kakšen zlodej je spet to? Nikdar se ne bom izkopal iz tega... Prav nejevoljen sem se spet utaboril v celici češke okrajne sodnije. Zaprli so me v isto, katero sem pred mesecem zapustil, le jetnikov nisem našel starih. Tam so sedeli novi fantje, seveda sami lahki primeri, ki so se le mimogrede ustavljali v tem kvartirju. Ker sem bil star znanec, mi je paznik odkazal staro, najboljšo mesto v celici, poseben pograd, kjer sem se laže

otepal golazni kakor med drugimi na glavnem ležišču. Dobro je bilo, da to češko sodišče ob meji ni poznalo slamnjač, ampak le pograde, kjer sicer nekoliko trdo ležiš, a uši le kako pometeš ali poplakneš z vodo.

Zapor je ostal, kakršen je bil, toda sedenje se je kmalu poslabšalo. Nastopilo je namreč dolgočasno jesensko deževje z meglami in vlago. Celica je bila temna in na dvorišče je neprestano pršilo. Dnevi so se vlekli ko jara kača, drug je bil daljši od drugega in vsi so si bili neznansko podobni. V takem zaporu nehote zbolíš, postaneš jezljiv in siten. Takšni smo postali jetniki in takšno je postalo o-sebje sodišč. Paznik in njegova žena, ki sta imela opraviti z nami, sta bila neznan-sko sitna in nervozna. Zato se je tudi hrana poslabšala. Jerniki smo neprestano igrali karte, toda samó duraka, ker nismo bili razpoloženi za bistrejše igre. Edini oddih v celici je bil prihod prirastka. Novinci so bili tiste tedne veliki reveži, ker smo jih stari jetniki izpraševali tako natančno o vseh podrobnostih, da se jim je kar mešalo. Včasih je bilo že naravnost bolešno.

Novinec je zvečer pripovedoval, kako je v gostilni ob meji jedel svinjsko pe-čenko. Pripovedovanje je vzbudilo tako živo zanimanje sojetnikov, ko da so že leta in leta za zidovi. Zunaj je glasno curljalo od streh.

»Ali je bila pečenka velika?« so ga izpraševali.

»Vélika kakor lemež,« je odgovoril novinec.

»Ali je bila svinjska ali prašičja?«

»Mislim, da je bila svinjska.« Tudi to je novinec vedel.

»Ali je bilo meso dobro?«

»Prav tako kakor svinjsko,« se je pokorno odrezal novinec.

Tako je šlo izpraševanje celo večnost. Deževja ni hotelo biti konec. Prej je bilo konec moje enomesečne kazni. Zopet so me izročili obmejnim žandarjem. Dva dni sem moral čakati na postaji, da so našli luknjo, skozi katero bi me varno potisnili. Moral sem, hočeš nočeš, nazaj v Avstrijo, ker se medtem politične razmere v Nemčiji in na Poljskem še vedno niso spremenile v korist demokraciji. Tokrat sem moral vstati še pred jutranjim svitom in ob prvi zori smo s češkimi žandarji že oprezovali na meji, kdaj bi jo prestopil. Čehi so mi dajali kup dobrih naukov za prekoračenje meje.

»Ne dajte se jim uloviti kakor slepa kura. Če vas kdo pokliče od zadaj, se na-redite gluhega in pojdite naprej, saj je v Avstriji tudi republika in ne smejo stre-ljati kar tako. Kar smo sosedi, še nismo slišali, da bi na meji koga ustrelili. Pa nikar ne opletajte okoli hiš. Izogibajte se bajt, kolikor le morete. Kar je tu pre-

bivalcev, so vsi vohuni, le verjemite nam, ki vam hočemo dobro.« Tako je šlo, dokler nisem rekel »zbogom!« in izginil skozi mokrotno grmovje.

Zdaj pa moram imeti srečo, ni hudiman! Zares, skoraj celo uro sem hodil popolnoma varno. Gnezdo, kjer sem bil na tej strani mesec dni zaprt, je gotovo bilo že za mano. Sedaj smem hoditi počasneje, sem domneval, in sem res udaril počasnejši korak. Ko sem mislil, da sem že davno iz nevarnega pasu, mi nena doma pride nasproti avstrijski žandar. Nesreča je hotela, da sem ga zagledal kakih petdeset korakov pred seboj, a še večja nesreča je bila, da je menda tudi on mene zagledal na tolikšno daljavo. V upanju, da me še ni videl, sem hitro krenil s ceste proti grmovju. Toda tudi mož postave se je takoj obrnil v isto smer. Nisem vedel, kaj bi drugega storil, kakor da počakam in se prepričam, kaj mi hoče.

»Kam pa greste, sodrug, če smem vprašati?« me je pobaral. V Avstriji je bila takrat še socialnodemokratska republika, zato smo bili včasih tudi sodrugi.

Imenoval sem mu obmejno gnezdo, kjer sem že sedel.

»Toda to je že za vami, vi hodite vendar iz njega ven,« se je čudil možakar.

»Vem, toda jaz hodim po ovinkih,« sem mu rekel.

»Po ovinkih, pa v takem vremenu! Počakajte, z vami pojdem, bova laže našla.«

Najrajši bi bil videl, da bi se mož pogreznil v pekel, a moral sem mu reči celo :

»Izvolite, gospod, nama bo krajši čas.«

Morda pa se mi le tako zdi. Za papirje me še ni vprašal. Ni bilo dvoma, da me je zelo pazljivo motril. Vso pot sem skušal vzbuditi videz nevednega in nedolžnega človeka ter sem govoril vseprek v upanju, da se bo mož gredoč spraval po svojih poteh. Toda na to ni niti mislil. Naposled sva prišla v vas ali trg ali kar je že tisto gnezdo. Tedaj je rekel mož :

»Pa stopiva na postajo, tako bo najbolj prav.«

»Zakaj na postajo? Tam nimam kaj opraviti.«

»Tako neumnega se pa le ne delajte. Saj vemo, kako je. Sicer pa ni nič takega. Poveste kako in kaj, potem pa greste svojo pot.«

Mož je imel samo deloma prav : na postajo sva prišla, iz postaje pa jaz nisem šel.

Sami stari znanci. Narednik in drugi podčastniki. Avstrija je imela v obmejni službi same podčastnike. Narednik je tlesknil z rokami po hlačah, ko me je zagledal.

»Že zopet tukaj, saprabort! To je pa rekord. Ali so vas Čehi zopet porinili sem, namesto da bi vas pustili po svetu?«

»Me pa vi zdaj pustite, saj je vseeno. Nočem vam delati kakih preglavic, to mi verujte!«

»To vam tudi prav rad verjamem. Ali ste sploh že zajtrkovali? Pri nas imamo tako šego, da zjutraj jemo. Tudi gostov ne puščamo radi brez jedi. Franc, ali je še kaj kave? Tu imamo gosta,« je zavpil narednik čez ramo.

»Ni mi ravno do kave,« sem se branil.

»Kar po domače,« je dejal narednik. »Zapisnik napravimo, ko boste pozajtrkovali.«

Zapisnik je bil kmalu gotov, ker so imeli moje podatke že vse zapisane. Novo je bilo samo to, kdaj so me iz Češke zopet potisnili na mejo. Po zapisniku sem moral v sobo za zapor, tam sem počakal do popoldne, ko so me oddali sodišču v nadaljnji postopek. Izjemoma sem bil tega dne sam v zaporu, kar je bilo neznosno. Dan je bil oblačen in deževen, soba pusta, in komaj sem stopil v ječo, že sem imel tudi uši. Povrhu sem se še jezil zaradi smole, ki me bo gotovo veljala zopet kakšen teden sodnijskega zapora. Tako bi vse življenje hodil ob meji, ker nastopajo povsod z reverzi, in kazen za prekoračenje meje je vedno dvojna od prvotne. Prav malo sem upal, da bi se me to pot na sodniji usmilili in me izpustili brez kazni.

Naslednjega dne sem že spet stal pred naglim sodiščem. Sodil me je golobučen sodnik, popoln brezdušnež, ki me ves čas niti v obraz ni pogledal. Dobil sem gladko zopet mesec dni, ker sem imel prvič štirinajst dni zapora. Mož je bil silno slabe volje, ker je postajalo že hladno, in deževno vreme ni ravno dvigalo njegovega razpoloženja. Tudi jaz nisem mogel obvladati živcev in sem se razburil. Zagrozil mi je, da me bo obsodil po najvišji taksi, ako bom nesramen. Moral sem obmolkniti, da nisem še več izkupil.

V celici je bil tovariš, ki je smrčal na glas. To je trpelo pozno v noč. Nisem mogel zaspati, čeprav sem bil utrujen od celodnevnega čakanja po hodnikih in predsobah in od poslušanja večnega čvekanja o postavah in paragrafih, ki je bilo mlatenje prazne slame. Kaj si hočeš, ako te zalezuje nesreča in si siromak! S sojetnikom sva sedela skupaj tri tedne, dokler ga niso izpustili. Bil je potepuh, trd Nemeč z Dunaja, a pristojen nekam na Češko; tja so ga pošiljali, on pa ni maral ostati tam. Nazadnje sva se privadila ječi in drug drugemu.

Zadnji teden sem bil sam. Ni ga hotelo biti konec, pa ga je nazadnje le bilo. Po treh mesecih sem naposled spet stal pred dobrodušnim narednikom in sva se menila, kako bi prišel čez mejo. O Švici ni maral slišati, spet je predlagal češko mejo. Ko sem to slišal, me je kar mrzav stresel. Obotavljal sem se dve uri, naposled sem uvidel, da ni drugega izhoda, ko da se tretjič podam na to pot. Toda brez papirjev zdaj nisem maral nikamor.

»Dajte mi vendar kake papirje! Kak interimni potni list. Zakaj neki so takšne stvari na svetu?«

Ker sem trdovratno vztrajal in izjavil, da ne grem živ z orožniške postaje, so se nazadnje vdali in so mi drugega dne prinesli prepustnico za namišljenega prebivalca obmejnega pasu, ki sme hoditi deset kilometrov to in onstran meje. Bil je sijajen papir, z njim si izhajal pri Avstrijcih in Čehih.

Drugega dne smo po kosilu lepo odšli na mejo. To se pravi, dva sva šla, ker se Avstrijci le niso zanesli, da je ne bi pobrisal nazaj. Vreme je bilo pusto, ves dan je po malem rosilo, toda slabe volje z orožnikom nisva bila, ko sva se bližala češki meji. Hodila sva po široki cesti, skrivala se nisva, saj sem imel papir, da se legitimiram pri prehodu. Toda čudna stvar: na meji ni bilo nobenega človeka, ne na avstrijski ne na češki strani.

Avstrijski orožnik je še dolgo gledal za mano, ko sem jo pogumno odnašal po češki zemlji in gledal, kje bi bil kak orožnik. Da me kateri češki orožnik ne bi spoznal, sem prekoračil mejo precej daleč od onih poti, kjer prejšnje krati nisem imel sreče. Če bi me Čehi zalotili s tem papirjem in bi me slučajno spoznali, bi me gotovo obsodili zaradi falzifikacije na pol leta zapora. Avstrijci so mi za bičevali:

»Če te dobijo Čehi, bog varuj povedati, kdo ti je dal papir. Reci, da si ga kje našel, ali kar koli, samo nas ne smeš izdati!«

To so lepe reči med državami! S papirji sem imel srečo. Celo uro sem že hodil po Češkem in še nikogar nisem srečal. Prišel sem do gozda, tam sem se usedel pod košato smreko in začel premišljevat, kam pravzaprav grem. Saj imam na Dunaju več znancev kot na Češkem. Zakaj bi neki hodil na Češko? Na Dunaj se vrnem, tam se skrivam pri dobrih ljudeh, da me sam vrag ne najde. Mejo pa tudi smem prekoračiti. Zares jo mahnem nazaj proti Avstriji. Na meji zopet ni ne tega ne onega državnega organa in vso pot do druge železniške postaje, kamor je bilo dve uri hoda, nisem srečal žive duše.

Sedaj, ko sem imel papirje v redu!

Na Dunaj sem se vrnil po skoraj štirimesečnem potovanju. Prijatelji mi niso verjeli, da sem zapravil te štiri mesece z romanjem iz enega obmejnega aresta v drugi obmejni arest.

Štiri mesece za štiri kilometre poti.

Vožnja po romunskih železnicah ni zanimiva le na poti v Bukarešto, ampak tudi, ko se voziš iz Bukarešte. Na kolodvoru vstopiš seveda navadno v poln voz in doživljaš spet isto prijaznost sopotnikov in sopotnic. Prostora je sicer malo, a v taki družbi je vendar prijetno. Zato vprašuješ, kam se družba pelje. Vsak ti prijazno odgovarja:

»V Arad, v Černovice, v Veliki Varadin, v Tigino, v Constanco,« prav tja, kamor si sam namenjen, in sicer se vozijo vsi do zadnje večje postaje. Lepa reč! Taka je pač dežela...

Vozim se v Veliki Varadin. Ob osmi uri zvečer dobim nalog povsem konspirativno. Ob devetih odpelje brzovlak, dobrih pet minut pred odhodom sem v kupeju. Komaj vstopim, pokukajo trije možje v kupe, in preden se zavem, kaj se godi, nažene eden teh gospodov vse potnike ven, edino meni izkaže čast, da smem ostati.

»Prosim, legitimacijo,« me ogovori eden iz trojice, in sicer najmlajši.

Takoj sem razumel.

Moj potni list je v redu. Trгоvec, prosim, in tako dalje, potujem v Veliki Varadin po opravkih. Poslovne zadeve. Imam tudi papirje od trгоvske zbornice tam in tako dalje. Zastopam to in to velefirmo. Za Romunijo posebno koristen in potreben artikel. Oblasti so naprošene, da mi gredo na roko. Tu je zapisano, prosim! —

»Vse je prav lepo, vendar nam izvolite pokazati še vaš kovček.« Nič ne pomaga; ko odklenem kovček, se gospodje poglobijo vanj. V kovčku pa je moj alibi. Niti Siguranza ni mogla ugotoviti nekaj drugega. Pol kovčka je bilo tistega artikla, ki sem ga zvesto prevažal po Romuniji.

»Vidite!« se oddahnem, ko zagledam dolge obraze.

»Torej res, oprostite!«

In gospodje kisló odidejo.

To niso šale. Znoj mi je oblival čelo. Vse se je imenitno izteklo, toda Siguranza nekaj ve. Kako more vedeti v teh okolnostih?

Nisem še prišel do zaključka, ko se vrata v kupe spet odpro; vstopi eden izmed znanih treh gospodov, in sicer tisti, ki prej ni spregovoril ves čas niti besedice. Vlak je že vozil. Mladi gospod detektiv je vstopil, mirno sedel na prazno klop in dejal:

»Dober večer, kolega, tudi jaz se peljem v Veliki Varadin.«

Družba mi je bila vse prej kot prijetna, a kaj si hočeš, družba je družba. Skušal sem se kazati kolikor mogoče ravnodušnega, brezskrbnega, ko da mi je do sopotnika kakor do predlanskega snega. Sezul sem si čevlje in se ulegel na klop, kakor bi hotel zaspati. Isto je storil moj sopotnik, ki je prej še zaklenil vrata kupeja od znotraj. Tako sva bila vsaj rešena tesnobe, hvala bogu. Peljala sva se in peljala, mimo Ploestija, mimo Brašova, mimo Blaja in dalje proti Cluju, skozi mrzlo transilvansko noč. Vlak je vozil imenitno. Nikjer naju niso nadlegovali. Kar prijetno je bilo za zamrznjenimi okni, le nekoliko presoparno je bilo v prostoru.

Kaj si hočeš! Mar naj skočim skozi okno drvečega vlaka? Bomo videli, kaj bo v Velikem Varadinu. Zaspal nisem niti za trenutek, toda mojemu spremljevalcu se je menda zdelo, da spim. Ali sem ga res preplahtal? No, potlej še nekaj zmorem.

Ko je mislil, da trdno spim, me je nenadoma prebudil in ogovoril po ruski. V čisti ruščini. Nemara je bil kje v Besarabiji doma. To je ponovil nekajkrat zapored. Imel me je torej za Rusa. Seveda je mož vedno pogorel, ker bi mu jaz ne bil mogel odgovoriti po ruski, tudi če bi hotel. Ko je mož Siguranze obupal nad svojimi poskusi, je nekaj časa miroval, in zdelo se mi je celo, da je za nekaj časa pošteno zadremal. Takrat bi jo bil morda lahko ucvrl iz vagona, toda premislil sem: zunaj je ostra zimska noč, menda celo sneži, vozimo se po transilvanskih gozdovih, kdo ve kod, in če izginem, jim potrdim sum, da iščejo pravega. Zato sem se rajši potajil v vagonu.

Ko sva se vozila proti Cluju, je začel agent Siguranze z menoj na dolgo in široko govoriti o svojih težavah in nadlogah. Zaupal mi je, da ima slabo plačo in preveč dela, da je oženjen in da ima preveč otrok. Potem se je zanimal, kako uspevajo moji trgovski posli v Romuniji. Posli z aparati za obsevanje. In ko pridem v Veliki Varadin, v katerem hotelu bom stanoval...

Izmazal sem se pač, kakor se izmaže trgovec, zaradi hotela mu pa nisem znal nič določenega povedati. Tedaj mi je uslužno priskočil na pomoč. Hotel »Kralj Ferdinand« je menda takšen, kakršnega si gotovo želim. Mir. Čistoča. Uglajeno strežno osebje in kar še zraven potrebujem. Seveda tudi zmerne cene. S to opombo mi je kajpada hotel nastaviti past.

Ko sva se pripeljala v Veliki Varadin, nikakor nisem mogel drugače, kakor da sem napravil zadovoljen obraz in šel z agentom Siguranze. Najel je na kolo-dvoru avtomobil, ki sem ga seveda plačal jaz, in me zapeljal v hotel »Kralj Ferdinand«.

Detektiv me je seveda spravil v hotel, kjer sem bil pod strogim nadzorstvom osebja in pod njegovim. Mož se ni več prikazal. Ostal sem tri dni v sobi kot namišljen bolnik, celo zdravnika sem dal poklicati v hišo, da je bolj držalo. Razume se tudi, da nisem obiskal človeka, h kateremu sem bil namenjen. Zane-maril sem vse zveze in preprečil tako še večjo nesrečo. Četrty dan sem se vrnil v Bukarešto, ne da bi bil kaj opravil.

Ko sem se vozil mimo staroveške trdnjave Abrud, sem se spomnil, da sedi tam na osem let obsojeni voditelj romunskih komunistov Stojanov. Morda ni mnogo manjkalo, pa bi mu šel za družčino.

Siguranza, smo te pa le potegnili!

Zjutraj sem šel spet na brod. Že tri dni sem čakal na prevoz iz Romunije na bolgarsko stran. Prevoz se je pretrgal, ker je začel dreti led po Donavi. Prevozna ladja si ni upala čez široko strugo, ker so po njej neprestano drle velike ledene plošče. Bila je še zima, toda nastopilo je južje, ob tem času še čisto nepričakovano. Oba bregova, romunski in bolgarski, sta bila še pusta in dolgočasna; golo drevje je brez življenja molelo kvišku, ravan, ki se je razprostirala na desno in levo, je bila žalostna. Na romunski strani so iz daljave gledali vrhovi Karpatov, brez sonca sicer, toda svetli od snega. Iznad njih je strmel čez pokrajino mogočni Bučeč. Vrhove Balkana pa je z bolgarske strani zakrivalo sivo, megleno obzorje.

V široki strugi je lomastil ledeni bes proti Črnemu morju. Nisem prvič videl Donave v teh krajih; kadar koli sem se prevažal čeznjo, je bila voda mogočna, a tiha in mirna. Ob njenih pohlevnih bregovih skoraj nisi slišal pljuskanja valovja, in šele ko si se zapeljal v strugo, si začul, kako bije srce tega mogočnega veletoka. Zdaj je pa že nekaj dni razsajal po njem ledeni orkan. Široka struga je noč in dan gmela in pokala. Voda je naraščala in najprej razbila ledeno odejo, ki je segala od obeh bregov daleč v sredino struge. Toda komaj je vodovje odplavilo ta led proti vzhodu, je začela voda rjaveti in nositi po toku nove ledene plošče. Najbrž je zajelo južje tudi Ogrsko in Alpe, povsod razbijalo led in ga gnalo po vodovju. Tri dni je že gmel ledeni plaz mimo brodišča. Borba zime s pomladjo se je začela, čeprav je narava tu ob bregovih še počivala. V strugi je neprestano pokalo in lomastilo, led se je zoperstavljal toku, se nagnetel, spet razrušil in lomastil dalje. Ozračje nad strugo je bilo polno odmeyov tega, kar se je godilo v vodi, polno pokanja, stokanja, rjojenja, prvih glasov pomladnega drhtenja.

Z vsakim vlakom so prihajali novi potniki, namenjeni prek Donave proti jugu. Maloštevilne gostilne so bile polne nestrpnih čakalcev na prevoz. Tretji

dan nas je čakalo že čez sto. Zjutraj smo bili vsi zbrani na klančnici pred carinskim poslopjem, pod katerim je bila zasidrana prevozna ladja. Strmeli smo v strugo, toda pogled nanjo nam je zmračil obraze: voda je valila led ko dan poprej, nekaterim se je zdelo celo, da ga vali še več.

Klančnica je bila poveznjena, carina ni delala. Na krovu prevozne ladje so postajali brodniki v lepih romunskih kučmah ter gledali po Donavi gor in dol.

»Danes nas prepeljete, kaj? Saj je manj ledu ko včeraj.« Potnik, ki je klical doli na ladjo, je čakal že tri dni.

Na ladji se je nekdo zakrohotal.

»Kje neki! Danes je huje ko včeraj. Poglejte, kakšne plošče nosi danes. Brod ne bo vozil.«

»Kdaj pa bo?«

»Morda jutri, morda šele čez tri, štiri dni.«

Kljub jasnemu odgovoru pa se gruča potnikov ni premaknila z brega. Večina je strmela v strugo z napetimi očmi, ko da čakajo kakega čudeža. A ta pogled je bil brezupen, po toku se je valil ledeni plaz naprej in naprej. Mnogi pa niso niti gledali v strugo, ampak prek nje na sivkasti, nedosegljivi bolgarski breg.

Vsem potnikom je bila zamuda neprijetna, mnogo pa je bilo med nami tudi takih, ki jim je bil položaj obupen. Med nami so bili delavci ter kmetje z one strani, ki niso imeli denarja, da bi ga tukaj tratili. Maloštevilne gostilne in beznice so bile naphane prenočevalcev. Pozno v noč se je iz njih razlegal krik pijancev in vlačug. Prevoz je sicer odpovedal, zato pa je organizacija gostinskega ugodja brezhibno poslovala. Iz Bukarešte je že drugi dan zamude priletelo krdelo počestnic in jelo potnikom krajšati dolgčas.

Ko smo se po malem že pričeli razhajati, se je pojavil naenkrat pred klančnico zdrav, močan Romun z visoko kučmo na glavi.

»Kdo se hoče s čolnom prepeljati na ono stran?«

Potniki so se takoj spet zbrali. Strmeče oči so se uprle v čudnega moža.

»Kako...?«

»S čolnom. Petsto lejev za osebo...«

Vsi potniki smo se menda hkrati zazrli v ledeno strugo. Drzna ponudba nas je priklenila na prizor pod nami, kjer so brez prestanka drle ledene plošče. Tedaj smo zapazili više pod našim bregom ozek, dolg čoln, ki se je zibal ob butanju struge. Spričo tega, kar se je godilo pred nami, se je zdel čoln strašno nebojgljen in reven. Nekaj minut je vse molčalo. Vse je pridrževalo sapo. Romun je še vedno stal pri klančnici.

»Kdor da petsto lejev, ga prepeljem.« Romunov obraz je pokrtil drzen smehljaj. Njegove oči so iskale po gruči.

Pojav Romuna se mi je videl zelo zanesljiv; še enkrat sem se bežno ozrl proti čolnu in tvegala odločitev. Preden pa sem utegnil spregovoriti, začujem iz gruč ženski glas:

»Prepeljite me...«

Ozrl sem se ves začuden; h klančnici je stopila mlada žena šibke rasti s kovčkom v roki. Bila je Bolgarka, ki se je pripeljala z menoj do brodišča in čakala tu kakor jaz. Čakala sva skupaj v isti beznici. Držala se je sama zase, vse tri dni sem jo komaj opazil. Ponoči je spala z nami na klopi. Skušal sem jo ogovoriti, toda zvedel sem od nje le to, da je Bolgarka in da se vrača iz tujine domov.

Prva izmed vseh se je priglasila. Vsi smo se zavzeti zastrmeli vanjo. Grozotni vtis ledene struge je ob njenem nastopu v naših srcih mahoma zamrl in videli smo le njo, neznatno Bolgarko z zelenkastim obrazom in ozkimi, stisnjenimi obrvmi. Šele ko se je prva osuplost polegla, sem se priglasil kot drugi. Za menoj se jih je priglasilo še nekaj.

»Osem — devet — deset...« je štel sprva tudi osupli Romun. »Še pet jih vzajem s seboj.«

Gruča se je živahno razgibala. Potniki so s tujimi očmi gledali strugo in borni čoln za bregom. Pogled ni bil mikaven in odločitev je bila nadvse tvegana. Morda nas ne bi bilo toliko, če bi se ne bila prva priglasila Bolgarka. A tu ni odločal samo pogum. Nekdo je zaklical:

»Jaz bi šel, toda nimam petsto lejev...«

»Sto lejev plačam,« se je oglasil drugi.

»Petsto lejev, niti banija manj. Kar poglejte strugo!«

Romunova kučma je mignila proti strugi.

»Ali jamčite za srečen prevoz?«

»Jamčim!« Romunov glas se je zdel bolj kupčevalski kakor zanesljiv.

Priglasili so se še trije in v zadnjem trenutku, ko je že bilo treba odriniti proti čolnu, se je priglasil petnajsti. Preden smo se vkrcali, je bil čoln že zaseden s čolnarji. Ob vsaki strani čolna je sedelo po osem brodarjev, zdravih, temnih Romunov; vsi so bili pokriti z lepimi črnimi kučmami. Oboroženi so bili ne le z vesli, temveč tudi z železnimi kavljji, sekirami in dolgimi porivalniki.

Vkrcavali smo se. Mrzel občutek mi je preletel srce, ko sem se znašel tesno ob vodi. Tako se je godilo tudi drugim, kajti vsi smo molče stopali v čoln. Zopet

je prva stopila na deske samosvoja Bolgarka in zavzela mesto na prednjem koncu čolna. Namestil sem se poleg nje.

Odvezali so čoln, brodarji so začeli delati. Nekaj časa so veslali ob bregu proti toku, da bi prišli v glavno strugo v poševnem loku. Blizu brega je bila voda sicer razburkana in se je odbijala od izpranega obrežja, toda ledu ob kraju ni bilo mnogo. Kljub naporu šestintridesetih rok se je čoln le počasi pomikal navzgor, škripal pod težo dvaintridesetih ljudi, ki so ga sumljivo napolnili do zadnjega kotička. Nasproti so plavali le posamezni kosi ledu, katerim se ni bilo pretežko izogniti.

Z brega so gledali za nami. Pogled na čoln, ki je ril v divji ledeni tok, je moral biti zelo razburljiv, kajti naenkrat so se z brega začeli svarilni klici:

»Nazaj, nazaj, ne boste prišli...«

»To je samomor, vse vas bo vrag vzel...«

Toda klici so sproti zamirali v vedno močnejšem bučanju ledenega toka. Čoln se je že precej oddaljil od brega in lezel vedno bolj v ravno smer. Bili smo še daleč od sredine struge. Plovba je postajala vedno težavnejša; led je bil vedno gostejši, vedno bolj grozeč. Brodniki so z vsemi močmi delali proti toku v strahu, da bi nas prehitro ne zajel in zanesel po strugi navzdol. Čoln se je le s trudom prerival skozi ledene vrzeli. Brodniki so delali z vesli, s sekirami, s porivalniki in kavljji, da jim je kljub ostri ledeni sapi curkoma tekel pot po obrazih. Lomast ledovja in vodovja je bil vedno bolj glušeč, vendar se je mojim živcem zdelo, da natanko slišim hreščanje čolna in pokanje napetih mišic.

Naš vodnik je stal kakor pribit na sprednjem koncu čolna in motril tok. Oči so mu venomer švigale sem in tja. Povelja je bruhal iz sebe tako glasno, kot bi njegovi brodarji bili oddaljeni nekaj kilometrov od njega. Ni bilo dolgo, ko se je tudi njegov obraz ves oznožil. Zamaknjen sem sledil vsakemu njegovemu gibu in pogledu; spoznal sem, da se bori z veletokom premišljeno in smotno. Tudi sopotniki ga niso izgubili iz oči. Vsi smo se čutili usodno povezani z njim in naše zaupanje vanj je raslo, čim dalje smo bili od bregov.

Naenkrat je začel tako divje rjoveti, ko da je znorel. Tedaj smo bili že v močnem toku, sredi vršičega, butajočega ledu. Vodnikove oči so bile uprte v gornji tok nad čolnom. Nehote sem pogledal tja, a kar sem videl, mi je zaprlo oči in me pretreslo: proti čolnu je voda plavila ogromno, široko ploskev leda. Pred njo je razburjeno pljuskalo vodovje in močni curki razdrobljenega ledu so se zaganjali v čoln ter ga nagibali na stran. Zdaj sem razumel vodnikovo vpitje: če nas zajame

ta gora ledu, nas bo s svojimi ledenimi krili neusmiljeno gonila dalje, dokler nas pred njo plavajoča sržena skorja ne bo pogoltnila.

Čoln je postal podoben plavajoči mrtvaški krsti. Onemeli potniki so čepeli na tleh. Po žilah nam je odmeval ropot ledu, vodnikovo vpitje pa se nam je zdelo, kot bi prihajalo iz velike daljave. Brodniki so se borili z nadčloveškim naporom, da bi spravili čoln iz objema kril grozečega ledenika nad nami.

Ne morem povedati, kako dolgo je trajala nevarnost, kateri sem se topo vdal. Moje oči so skušale objeti oba bregova, toda komaj so videle slabotne obrise, tako daleč sem bil v duhu že od tega sveta; nekje v globini mojih občutkov se je oglasilo hipno kesanje, zakaj sem se podal na pot in nisem rajši ostal na bregu. Z vročimi očmi sem uzrl skupino ljudi na bregu pri brodišču in zdelo se mi je, da mahajo z rokami in vpijejo. Toda ta podoba je takoj izginila. Potem sem se zastrmel v ledovje pred skoraj na mestu stoječim čolnom. Stresla me je misel na grozno, neumno smrt. Vendar je misel takoj ugasnila, zakaj takrat sem se spomnil, da vodovja, krila bližajočega se konca, vendar niso tako tuja, kakor se mi je sprva zdelo. Ali ne hrumi okrog mene in pred menoj tudi vodovje iz moje daljne domovine? Ali se v tem ledenem morju ne gibljejo tudi valovi moje Drave, moje Save...? Presunila me je otožnost, pomirila in napolnila s težko vdanostjo.

Tedaj sem se pa domislil, da sedim poleg Bolgarke, edine ženske v čolnu. Ves čas nevarnosti je nisem videl niti čutil poleg sebe. Pogledal sem ji v obraz in se zdrznil. Bil je hladno mrzel, skoraj mrtev, le oči so bile žive in so nepremično strmele tja v zibajoči se bolgarski breg. Bledi roki sta negibno počivali na skrčenih kolenih. V vsej njeni prikazni nisem mogel razbrati drugega kot mrtvaško hladnost in sij oči, uprtih v domovino. Vendar sem začutil veliko potrebo, da bi spregovoril z njo.

»Tovarišica, koga pa imate doma...?«

»Sina...« Njen glas je bil prav tako mrzel kot njena prikazen. Čez nekaj hipov me je vprašala:

»Kje ste doma...?«

»Tam, od koder prihajajo te vode.«

Njeno čelo se je dvignilo in njene zelenkaste oči so za hip obstale na meni. Zdelo se mi je, da se je okrog njih bliskoma zaiskril lep, a trpek smehljaj, takoj nato pa so ji oči zopet zbežale proti Bolgariji...

»Drakul (vrag), zaenkrat smo rešeni...«

Pred nama je zaklel vodnik. Brodniki so se z nadčloveškimi močmi prebili skozi ledeni oklep, čoln se je rešil smrtonosnih valovnih kril, grozeča ledena ploskev je ostala za nami. Čoln se je obrnil in zaplaval v glavni tok razgibane sredine. Z njim je šlo zdaj naglo navzdol.

Potniki smo se oddahnili in se spogledali. Ko da smo se nemo, a globoko objeli. Tudi brodniki, od katerih je kapal znoj, so postali bodrejši. Izven nevarnosti še tudi zdaj nismo bili, vendar je bila vožnja po srednjem toku lažja. Čoln je nosila voda sama, kakor se ji je zdelo, in na obeh straneh je led drvel z njim naprej. Brodniki so zdaj le odrivali plošče, ki so silile preblizu nas.

Drseli smo hitro po toku in kmalu smo bili vštric brodišča. Gledalci na bregu, ki so videli, da smo se rešili velike nevarnosti, so pozdravljali čoln z vzkliki in mahanjem. Razumeti pa ni bilo mogoče ničesar zaradi ledenega hruma.

Brodniki so poskušali zaveslati iz sredine toka proti bolgarski strani. Na tej strani pa je gnalo več ledu kot na romunski. Zato je bilo težavno zaviti na stran.

Vodnik je napeto iskal primerne vrzeli, skozi katero bi se čoln lahko preril iz glavnega toka. Iznenada pa je spet zarjul:

»Drakul!«

Njegov pogled, uprt proti toku, nam je takoj razjasnil njegov strah. Za nami je nosil tok dve ogromni ledeni plošči, ki jima konca sploh ni bilo mogoče dognati. Spredaj sta bili razkrceni v podobi ogromnih klešč, zadaj pa sta se stikali. Voda je v ritmu butala z njima, da je pokalo, kakor bi se lomilo gorovje. Zaradi ogromne teže sta plošči plavali hitreje kakor naš čoln in grozeče klešče so se nam vedno bolj bližale. Če bi nas ledena čeljust dosegla, nas bi zmečkalo ko polževo lupino.

Brodniki so takoj zagnali čoln iz toka proti bolgarski strani. Vodnik je vpil, brodnikom so pokale kosti in čoln je počasi hreščal skozi ledeno površino. Po mojem hrbtu je spet zagomazelo in znova sem se ozrl v Bolgarkin obraz. Videl sem srepo hladnost kakor pri prvi nevarnosti. Nova kletev našega vodnika je zadonela po vodi. Njegov glas je bil zdaj pomirjevalen; spet smo se rešili. Glavni tok je gnal razkrceno čeljust mimo nas, valovje nas je urno zagnalo daleč proti desni. Z brodišča na Romunskem so nas spet navdušeno pozdravljali: obvladali smo Donavo.

Bolgarska tla so se nam vedno bolj približevala. Tok nas je zagnal daleč mimo bolgarskega brodišča. Čoln se je počasi bližal nizkemu obrežju, dokler ni zaplaval na plitvino.

»Drakul!« je zaklel vodnik in prvi skočil na breg. Njegov glas je bil vesel, zmagoslaven, prav tak je bil tudi njegov obraz. Videti je bilo, da je na svojo zmago ponosen.

»Drakul!« je še enkrat zaklical s suhe zemlje.

Tudi brodnikom so od zmagoslavja žareli obrazi.

Pustil sem Bolgarko, da je prva skočila iz čolna. Čuteč pod nogami trdna tla, je za hip tiho obstala, nato se je s celo postavo obrnila proti ledeni strugi; potem pa je naglo pristopila k orjaškemu Romunu in ga poljubila na žareče, zmagoslavno lice.

»Drakul...« je presenečen vzkliknil Romun in jo oklenil z lopatastimi rokami.

Bilo je plačilo za njegov nadčloveški napor, ki ga cena petsto lejev ni mogla poravnati. Bilo je srčno, človeško plačilo. Potnikom so zadržela srca.

Preden smo se drugi izkrcali, je Bolgarka že izginila v bregu...

Kadar me prijatelji vidijo v Ljubljani, me zmerom napadajo :

»Ti, kaj pa ti? Nič ne delaš. Nikamor ne greš, zavlekel si se v tiste planine in čepiš tam kakor jazbec. Mi pa garamo, da se nam moti. Služba, propaganda, potem umetnost, ki je tudi — ne zanemarjamo. Tako ne sme več dalje.«

Nihče mi noče verjeti, da sem bolan.

»Kar siješ od zdravja, primojduši. Živiš kakor kulak. Kaj pa ljudska oblast, dragi prijatelj Voranc?«

Tem prijateljem bi iz srca privoščil, da bi prišli za en dan živet na Prežihov vrh, takrat, ko bi se jaz recimo preselil v Ljubljano. Prežihov vrh je lep kraj, gozdovi, črničavec, ki po sami smoli diši, razgledi na Jamnico, na Karavanke. Tu ni agitpropa, ni nobenih izvršnih odborov, ni prireditev, ki skrbе za vsakodnevno vključitev v delo in za to, da se človek pod ljudsko oblastjo ne usmrađi.

Vendar pa je tudi na Prežihovem vrhu neki dnevni red, ki se začne že ob prvi jutranji zarji in se končuje navadno šele pozno zvečer, ko se sonce že pogreza v podjunske nižave.

Dovolite mi, dragi prijatelji, da vam en tak dan popišem, en sam dan, ki je podoben vsem drugim.

Pri Prežihu vstajamo poletni čas navadno zgodaj. Vigredni čas je temu kriva setvena komisija na KLO, ki sitnari zaradi krompirja, koruze in žita. Uršlja gora je že vsa ožarjena od sončnih žarkov, medtem ko so globače še pokrite s sencami. Počasi se preliva jutro v lep, razkošen dan. Ko stopim pred hišo, zagledam na klopi pod lipo postarnega, a še krepkega moža. Torej se je že tako zgodaj pričelo.

»Dobro jutro,« vrešči mož in pride bliže. »Ali me še poznate?«

Mislím, da ga ne poznam več, toda v tem hipu se mi zabliska.

»Dobro jutro, Blatnik. Kaj pa vi tako zgodaj?«

Videl ga nisem več kakor dvajset let.

Možu se razširi obraz. Še ga poznajo ljudje, ki ga celo večnost niso videli. Sedaj je star skoraj osemdeset let in navzlic temu ga poznajo.

Blatnik je bil v svoji mladosti hlapec in najemnik kakor moj oče. Potem je kupil grunt v sosednji občini in smo izgubili stike. Pozneje sem ga le redkokdaj videl. Bajе je začel barantati z lesom in je obogatel. Kdo ve, kaj ga je prineslo tako zgodaj k meni. Kakor je podoba, vstajajo pri Blatniku še bolj zgodaj kakor pri Prežihu.

Sedla sva k mizi. Črničevец pijemo ob taki zgodnji uri, ker je pravzaprav medicina. Nato izsuje mož svoje težave.

»Veste, ta agrarna reforma na Prevaljah. Tri grunte imam, Blatnikovo, Sečnjakovo in Sternjakovo. Vsega skupaj menda okoli sto trideset hektarov. Tu je posestni list. Sedaj so mi pa nekaj vzeli; tisti svet, ki sem ga bil kupil od Lesnika.«

»Koliko so vam pa vzeli?«

»Šest oralov so mi odtrgali. To, kar sem mislil dati najmlajši hčerki za doto. Kaj je zdaj storiti?«

»Od sto trideset hektarov so vam vzeli šest oralov, to je štiri hektare. Oče, kar tiho bodite, jaz bi vam vzel gotovo veliko več. Saj imate mnogo preveč in gotovo ne boste mogli obdelati.«

Mož se skrči kakor jež in se brani dalje:

»Do zdaj smo vedno vse obdelali. In potem so otroci tukaj. Hčerka je že dvajset let gospodinja na Sečnjakovem, sin pa gospodari na Sternjakovem. Saj tisti svet, ki so mi ga vzeli, ni veliko vreden, ker je skoraj samo plazovje, toda vzeli so mi, meni... Otrokom bi rad izročil.«

»Zakaj pa jim že prej niste izročili, pa bi se že davno lahko izognili tem sitnostim z agrarno reformo. Sedaj ste pa še vi posestnik. In tistih šest oralov plazovja!«

Mož mi noče odgovoriti na vprašanje, zakaj ni že davno razdelil premoženja med otroke — sedaj ima že skoraj osemdeset let — temveč reče:

»Vi ste poslanec našega okraja. Ali bi se dala napraviti kakšna pritožba?«

Dopovedujem mu, da se pri tako velikem posestvu ne dá narediti pritožbe. Razlagam mu, kaj je agrarna reforma. Ko pridem do ljudske oblasti, skoči mož na noge.

»Tudi jaz sem za ljudsko oblast. Pri nas smo tri leta imeli partizane v hiši. Vozili smo tako dobro, da nas Nemci niso odkrili.«

Oči se mu svetijo kakor jazbecu, temu Blatniku. Pripoveduje mi razne zgodbe iz okupacijskih let in pri tem zaživi. Moj črničevец plačuje pri tem svoj dolg.

Zmeniva se, kakor je potrebno: pritožbe Blatnik ne bo delal. Posestva bo izročil svojim otrokom, naj se mladina ukvarja in bori s težavami sedanjega časa. Ko mož odhaja, pravi:

»Škoda, da nisem mlad. To bi se dalo živeti. V moji mladosti pa je bilo hudo. Pa zdravi ostanite!«

Vigredno sonce je medtem prodrlo s svojimi žarki skozi cvetoči sadovnjak. Bogata rosa se iskri na vejevju in po trati. Ptice pojo, kot da bi znorele.

Ena ura je sicer šla, toda če začnem zdaj pisati, bom že kaj napravil. Toda komaj se usedem, me že spet kličejo.

»Kaj pa je?«

»Ven pridi!«

Zunaj zagledam Potočnikovega bajtarja iz Dobrij. Kaj pa je le-tega prineslo tako zgodaj? Ko me mož zagleda, mi pravi:

»Ne zamerite, tovariš. Prišel sem tako zgodaj zato, da bi vas še našel doma.«
Možakarja tudi že dvajset let nisem videl.

»Kaj pa se je zgodilo, prijatelj?«

»Posojilo bi rad in sem prišel k vam po nasvet.« Potem mi začne razlagati zadevo s posojilom. To traja četrť ure, dasi mi je takoj jasno, za kaj gre. Poznam njegovo bajto in njegove težave.

»Počakajte, prišli ste daleč. Tukaj imam ravno neko žegnano vodo pri rokah,« ga skušam prekiniti. To se mi tudi posreči.

Mož mora izplačati neko dediščino. Razen tega se mu je pozimi podrl hlev. Mora se zadolžiti. Bajta je zanič, strmina prava kazen božja.

»Jaz bi vse to na kol obesil. Saj se ne izplača živeti v tistem bregu,« mu pravim.

»Tudi jaz bi to storil, če bi bil mlajši. Enkrat so me vrgli iz tovarne, potem sem ostal bajtar. Sedaj sem prestar.«

»Kaj pa obnovitvena zadruga? Tja pristopite, pa bo laže šlo.«

Potem razpravlja o obnovitveni zadrugi. O teh stvareh moj znanec ni dobro poučen.

Zopet je ena ura pri vragu, ko se mož posloví. Sedaj je zadnji čas, da se lotim dela, zakaj dopoldansko delo veliko več izda kakor popoldansko. Ne sedim niti četrť ure pri mizi, ko me zunaj spet kličejo. Toda zdaj s čisto spremenjenim glasom. Kaj je neki zopet zdaj?

Pred hišo zagledam kakih trideset deklet, ki stojijo in me gledajo. Komaj odkrijem med njimi bradatega moža, ki mi razlaga :

»Gospodarska šola smo iz Maribora. Napravili smo izlet v Kotlje in hočemo videti tudi Prežihov vrh. Oprostite, tovariš.«

Kakšne šole neki vse imamo v naši novi Jugoslaviji ? Ko bi šlo za gospodinjsko šolo, bi človek razumel, toda dekleta in gospodarska šola, ta je prehuda.

Dekleta so brhka, jutro okrog hiše je dobilo nov, svetel obraz. Treba je z njimi govoriti. Vse hoče vedeti ta mladina, ki je vstala že ob treh, ob štirih zjutraj. Kje so se godili »Samorastniki«, kje »Jamnica«, kje »Stari grad«. S črničevcem tukaj ne moremo nič opraviti, zato je treba iti po mošt. Tudi moštu sadjevcu ni kaj reči. Nekaj grč izgine, ko da bi trenil. Dekleta zapojo, potem se pa love — vse je tako prisrčno.

»Junija gremo v Šamac,« mi kličejo dekleta med odhodom.

In spet ostanem sam.

Zopet je šla ena ura, toda te ure mi ni žal. Bilo je, ko da bi kdo pri nas luč vžgal. Pes že zopet laja. Že spet nosi hudir nekoga k hiši. In res, v veži že sprašuje nekdo :

»Ali je poslanec doma ?«

To je ženski glas.

Žena me takoj izda :

»Je doma, kar naprej,« namesto da bi rekla, da me ni doma in da me nikoli ne bo.

Zagledam žensko, ki še ni stara ; ko prihaja bliže, vidim, da šepa. Ne poznam je.

»Noge nimam že deset let. Sedaj se mi je pokvarila proteza in skoraj ne morem hoditi. Hudo je, ker sem za deklo. Prišla sem k vam, da bi mi pomagali do nove proteze.«

Ubogi ženski se pozna, da je že veliko stala, preden je prišla do nas. To so vendar tako preproste stvari v naši ljudski državi. Zakaj so potem socialni odseki pri vsakem upravnem odboru ? Ljudje tega ne vedo, če pa vedo, še nimajo zaupanja v te reči.

Zato se je z žensko treba pogovoriti še o raznih drugih rečeh, ki so koristne, ki ti pa vzamejo skoraj uro časa. Je že tako.

Ura je pretekla, ali ta urica gotovo ni bila stran vržena. Poldne je. Ko smo ravno pri mizi, je že spet nekdo tu. Vstopi postaren možiček z okroglim klobučkom in s hodno srajco.

»Ali sem prav prišel?« izprašuje in mežika z očmi.

»Prav, prav!« Kaj bi hodil po ovinkih, dasiravno moža ne poznam. Gotovo želi govoriti s poslancem. Prav ti je, zakaj pa živiš v okraju...

Stari mož se usede, nato pa iztrese svojo bolečino:

»Star invalid sem iz prve svetovne vojne. Invalidnine pa ne dobivam nobene. V stari Jugoslaviji sem dobival petdeset odstotkov. Sedaj sem prišel k vam, da mi pomagate, zakaj sam se nimam kam obrniti.«

Najprej je moral mož sesti in pojesti z nami skledo juhe. Potem sva se pogovorila.

»Ali ste že bili na okraju v Prevaljah?«

»Še nisem bil,« mi zaupa mož.

Kaj bi se človek jezil. Ljudstvo še ne pozna našega upravnega ustroja. Poti so še premalo shojene.

»Stanujem v samotnem mlinu v Reki pod Belšakom. Med okupacijo ni bilo tako samotno pri meni. Takrat so bili pri meni partizani redni gostje. Enega sem imel tri mesece pod streho, ker je bil ranjen. Tudi Nemci so vedno stikali pri meni, a me niso odkrili, ha, ha.«

Možu se smeji izmučeni obraz.

Končno sva se zmenila. Ljudje prihajajo k svojemu poslancu največ zato, ker se sami ne spoznajo na uradni postopek. Na gre toliko za intervencijo kakor za nasvete. Kam pa naj gredo, če ne k človeku, ki ga poznajo in ki so ga volili. Zato smo prijatelji.

Sonjek Miha iz Št. Danijela se poslovi, ko se je sonce že nagnilo.

Vsi pa niso tako skromni. Ko sem mislil, da bo že mir pri hiši, nenadoma zaslišim v veži ropotati kmetico iz Kotelj:

»Kje pa je ded?«

»Kaj pa je?« hoče posredovati žena.

»Deda hočem imeti. Zakaj so električarji kar naenkrat odšli iz naše hiše?« S kmetico se pozna že iz šolskih klopi.

»Ti si predsednik odbora za elektrifikacijo. Kakšen red pa je to? Do nas so potegnili žico, potem so pa odšli na Sela. Kot da bi jim tam bolj stregli kakor mi. Ali nismo mi tudi plačali?«

Poslanec gor ali dol, ti si za to odgovoren pa konec. Red in pravica morata biti v novi, ljudski Jugoslaviji.

Navsezadnje se le pomeniva, kakor se spodobi. Posledica teh razgovorov pa je seveda, da se je sonce že zelo približalo Peci.

In jaz še nisem nič napisal. Medtem je prišla pošta. Od *Ljudske pravice* dobim telegram: »Pošlji rokopis takoj.«

Sedaj bi bilo potrebno, da bi bral tudi časopise. Zvečer je seja živinorejske zadruge doli v vasi. Jutri moram na okraj, kjer je ravno okrajna skupščina. Pojutrišnjem je seja lesne zadruge. Za danes pa še ni konec, čeprav sefn nad delom že obupal in se spravil pred hišo. A na vrsti so še hujše stvari. Kakšne težave vse ima naše ljudstvo!

Dva Črnjena sta prišla k hiši. Enega poznam, ker sva bila skupaj v Mauthausenu. Bil je odličan fant. Sedaj je on legitimacija za onega drugega, ki ga ne poznam. In ta govori:

»Iveka so mi zaprli zadelj črne borze, oziroma zaradi tega, ker ni prijavil blaga. Mogoče bi se dalo kaj narediti. Ni bil slab med okupacijo. Je pač smola.«

»Gotovo sta žejna, ker Črna je daleč. Mošt še kar gre.«

Ko smo se vsi trije okrepcali, smo se lotili zadeve.

»Veste kaj, za črnoborzijance se pa ne potegujem. Naša oblast še premalo postopa z njimi. Kakšen poslanec pa bi potem bil? Konec in mir besedi. Kako pa vama drugače gre?«

»Dobro, ne moremo kaj reči,« se pohvalita oba. Tisti, ki ga ne poznam, še nekaj stiska:

»Mislil sem, če bi se dalo kaj napraviti. Mi bi tudi ne gledali na kako stvar.« Pri tem me mož pomenljivo pogleda.

Kajpada, ljudje še po starem mislijo in po starem sodijo probleme. To mu moram odločno pojasniti. Potem ga je sram.

»Ne zamerite,« mi pravi. »Jaz sem samo tako mislil. Jaz vam ne zamerim, imate prav.«

Potem se smejimo vsi trije. Podoba je, da sta me razumela in da sta istih misli kakor jaz, čeprav je bila njuna dolga pot brez uspeha. Nato se spet obrnemo k vrču.

Ko sta odšla, je sonce že začelo zahajati. Zahod je zažarel visoko pod nebo in drobni, okrogli oblački, ki jim pri nas pravijo »hlebkici«, so postali kakor koralni. Sredi te luči je stala Peca kakor nemi stražar na pragu novega sveta. Ta podoba je prerokovala lepo vreme še naprej. Okrog nas je cvetelo sadje neutrudljivo ves dan. Zvečer je močan duh po cvetju ležal okrog hiše. S hriba dol je silil vanj duh po smoli, ki je že začela kipeti. Za en tak večer se že izplača prestati kak dan, ki se ravno poslavlja. Sedaj bo mir tudi pri nas.

Življenjepisi pisateljev so zanimivo in poučno branje, nenadkriljiv čar mikavnosti pa zadobijo, kadar so ustvarjalni plod njihovega lastnega peresa. Med takšna dela avtobiografskega značaja se uvrščajo Prežihove *Solzice*, venček živih in odkritosrčnih podob iz pisateljevega otroštva. Več hvaležnih bralcev gotovo nima nobena druga njegova knjiga in po pravici je bila zbirka lani razglašena za zlato knjigo ter s tem prva dobila najvišje častno priznanje mladinskemu delu. Pisateljev namen, da bi nam natrgal še nov šopek mladostnih spominov, je žal prekrižala prezgodnja smrt in tako so Solzice ostale edina njegova mladini namenjena knjiga in njegova zadnja sploh.

Vendar je Prežihov Voranc vzel za pripovedno snov dogodke iz svojega življenja še v nekaterih drugih delih in nekaj takšnih spisov smo izbrali ter priredili za tale zvezek Moje knjižnice. V njih srečamo Voranca, kako že majhen otrok z bridkostjo doživlja domačo revščino in večno kruto pehanje za kos kruha ter svojo streho nad glavo, priča smo prebujanju zavesti o socialnih in narodnostnih krivicah pa njegovemu rastočemu odporu zoper tak red, potem ga vidimo že kot bojvnika v vrstah komunistov za pravice zapostavljenih delovnih ljudi, zaradi česar mora pred staro jugoslovansko oblastjo zbežati in v desetletju pred drugo svetovno vojno v nič manj nevarnih okoliščinah nadaljevati »borbo na tujih tleh«, dokler se nazadnje v osvobojeni domovini ne začnejo kazati sadovi tudi vsega tega njegovega prizadevanja. Čisto zgodaj že začuti v sebi trdno voljo, da se usodi odrinjenca zoperstavi še z močjo pisateljskega peresa.

Časovno zajemajo torej izbrani spisi skoraj celo Prežihovo življenje in temu ustrezno smo jih tudi razvrstili. Seveda pa so prikazani doživljaji in dožitvja le nekaki otoki v pisateljevem širnem in velikokrat hudo razburkanem življenjskem morju. Dveh pomembnih v našem izboru ni — obeh svetovnih vojn, ki sta za Prežiha trajali skoraj devet let. Med prvo je bil avstrijski vojak in nato kot prebežnik, ki se je hotel bojevati proti Avstriji za svobodo svojega naroda, italijanski vojni ujetnik; drugo je prebil kot sodelavec Osvobodilne fronte v ljubljanski ilegali in potem v nemških koncentracijskih taboriščih.

V našo izdajo sprejeti Prežihovi avtobiografski spisi bodo večini od vas novi z izjemo čudovitega in presunljivega opisa križeve poti žene z otrokoma čez zasneženo goro k očetu, ki je zares, kakor ga je označil pisatelj Ksaver Meško, eno najlepših

poglavij v naši besedi. Skupni naslov *Tisoč in en dan* smo jim dali po zadnjem spisu v knjižici, ker po svoje in lepo izraža celotno vsebino (tako je storil tudi pisatelj sam v zbirkah *Samorastniki* in *Od Kotelj do Belih vod*). Enako upravičeno pa bi bili izbor lahko poimenovali po prvem spisu *Borba*, saj je bilo življenje Prežihovega Voranca v resnici en sam boj od otroških dni pa do prezgodnjega konca, trd, a vztrajen boj za človeka vredno življenje, ki ne bo posebna pravica le nekaterih. Kakor se mu je širilo spoznanje o svetu in življenju, tako se je širil in večal njegov neizprosni boj in ni pojenjal niti v svobodni domovini, ko je bilo treba urediti ali razjasniti še toliko pomembnih ali na videz tudi neznatnih stvari.

In to je pravzaprav vélika oporoka revolucionarja in umetnika Prežihovega Voranca — Lovra Kuharja nam vsem: pošteno, nesebično in žilavo nadaljevati ta boj za boljše življenje, za pravičnejše in lepše odnose v družbi in med ljudmi pri nas ter v svetu, med narodi in državami. Zaverovanost v ta prihodnji človeški svet je posebno zanosno izpovedoval v trenutkih globoke prevzetosti ob veličastvu narave.

Tako tedaj, ko se je preganjan v strupeni zimski noči zatopil v bajno lepoto z mesečino oblitega Gosposvetskega polja v družini tovarišev različnega jezika, a ene čiste govornice razuma in srca: »Toda vsi trije smo strmeli nad to prečudno deželo z istim duhom odrešilnega človeškega spoznanja, ki bo nekoč oba naroda pobratilo in ki bo nekoč Gosposvetsko polje edino napravilo večno lepo...«

Ali pa na že svobodnem domačem Preškem vrhu ob prelepem sončnem zahodu po dnevu, ki ga je vsega razdal drugim kot pravi ljudski poslanec v zvesti službi novi domovini: »Sredi te luči je stala Peca kakor nemi stražar na pragu novega sveta.«

Kaj naj bi še povedali o Prežihu, ko se nam je vendar najbolj značilno in najlepše predstavil sam? Kdor je z odprtim srcem in razumom prebral tole knjižico, je zatrdno spoznal več, kot bi iz še tolikšne kopice suho naštetih podatkov. Zato vam toplo priporočam, da poskusite sestaviti zgoščen pisateljev življenjepis po zgodbah, ki ste jih pravkar prebrali. Manjkajoče boste zlahka dopolnili iz spremne besede h kaki izdaji Solzic. Ob takšnem samostojnem delu boste začutili posebno zadovoljstvo in ob tem boste tudi sami rastle.

OPOMBE

- áboten* — smešen, neumen
agitprop — oddelek za agitacijo in propagando (glej propaganda)
agrarna reforma na Prevaljah — tu je bil sedež okrajne oblasti, ki je izvajala tudi agrarno reformo
álibi — tu dokaz, da ni sumljiv
ambicioznost — velika želja, da bi nekaj dosegel
antipatija — odpor, nenaklonjenost
artikel — predmet, potrebščina
baraba — tu slabo plačan priložnostni delavec
beznica — zakotna, slaba krčma
ceha — zapitek, tu tudi račun za jed
centrala — glavno vodstvo organizacije
čása uva — čása piva (ola, kor. izgovor)
črna borza — nezakonito preprodavanje blaga po visokih cenah, verižništvo
črničevec — vrsta žganja
falzifikacija — ponaredba
financar — tu obmejni carinski uslužbenec
generalna vaja — glavna vaja, odločilna preizkušnja
gniloba — skrajna prepotenost, preznojenost
goldinar — dve kroni
grča — vrč
hodna srajca — iz grobega domačega, hodnega platna
horizont — obzorje
interimen — začasen
intervencija — posredovanje, zavzemanje za koga (pomoč)
KLO — krajevni ljudsko odbor
konspiracija — previdno, skrivno delovanje
konspirativno — skrivaj, zaupno
kulák — bogat kmet, vaški mogotec (nasproten socialističnemu redu)
kupé — oddelek v vagonu
kvartir — stanovanje, prebivališče
legitimacija — tu poroštvo
lemež — del pluga
lesa — tu vrata v kmečkem plotu

lintvern (iz nem.) — zmaj
Ljudska pravica — časnik
marnje — govoričenje
mast nam je rastla — od hvale smo se prevzeli, dobro se nam je zdelo
Mauthausen — nacionalistično uničevalno taborišče (v Avstriji)
medicina — zdravniška veda, tu zdravilo
monsignor — duhovniški višji naziv
nelegalno — nezakonito, brez dovoljenja, skrivaj
nrv(i) — značaj
oportunizem — preračunljivost, prilagodljivost
organizacija — komunistična v Guštanju (sed. Ravne na Koroškem)
osje — rese
otava — trava druge košnje
pan — gospod
paragraf — člen zakona, uredbe
parna — prostor za seno in slamo, svisli
penzi(j)onat — zavod z oskrbo (tu posmehljivo)
polcilinder — gosposki klobuk
porcija — obrok jedi
problemi — življenjska vprašanja, zadeve
propaganda — razširjanje naukov, idej; pridobivanje privrženecv
rajža (iz nem.) — (po)potovanje
razpelo — križ
reverz — tu povratek, ponovni prekršek
Siguranza — varnostna služba (tajna policija), prim. »sigurno«
simpatizer — kdor je komu (čemu) naklonjen
Strojna — mejno pogorje nad Ravnami na Koroškem
suščev — marčev
Šamac — leta 1947 je mladina gradilo progo od Šamca ob Savi do Sarajeva (242 km)
šesti januar — označitev za obdobje diktature v stari Jugoslaviji, ki se je začelo 6. januarja 1929
taberkovati (iz nem.) — hoditi na dnino
tretji rajh — Nemčija pod nacistično oblastjo
trottoar — pločnik, hodnik
versajski plot — meja med Jugoslavijo in Avstrijo, določena po prvi svetovni vojni v francoskem mestu Versailles (izg. Versaj)
zagarjati — zahajati, »zagorevati«
zagoneten — skrivnosten
žegnana voda — blagoslovljena, tu žganje (ljudsko)
živelj — ljudje

KAZALO

V oklepajih so navedene zbirke, v katere je pisatelj uvrstil posamezne spise. Z zvezdico zaznamovana dela so v našem izboru bolj ali manj skrajšana.

Borba* (<i>Povesti</i>)	5
Listnica uredništva*	14
Gospovetsko polje* (<i>Od Kotelj do Belih vod</i>)	20
Generalna vaja v mlinu	48
Na mrtvi točki (<i>Borba na tujih tleh</i>)	54
V deželi modernih čudežev* (<i>Borba na tujih tleh</i>)	66
Bolgarka (<i>Borba na tujih tleh</i>)	69
Tisoč in en dan*	76
<i>Stanko Kotnik</i> : Tisoč in en dan Prežihovega Voranca	83
Opombe	85

00000436502

MOJA KNJIŽNICA

Urednik Bogomil Gerlanc

Tretji letnik — Razred VI — Knjiga 4

Prežihov Voranc

TISOČ IN EN DAN

Izbral, uredil in spremno besedo napisal Stanko Kotnik

Opremil Milan Bizovičar

Tehnično uredila Edita Kobe

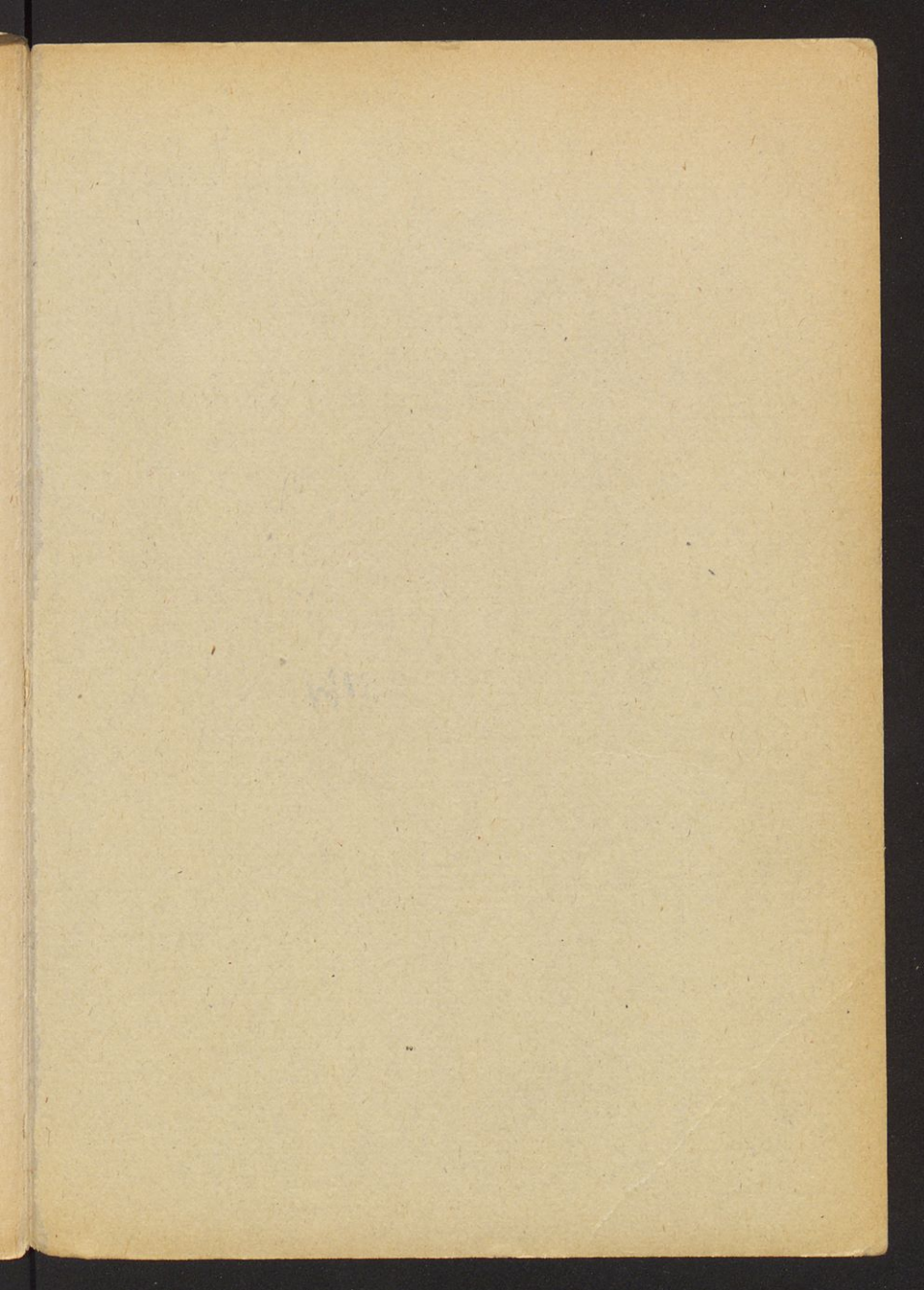
Založilo ZGP Mladinska knjiga

Za založbo Zorka Peršič

Tiskala tiskarna ZGP Mladinska knjiga

V Ljubljani 1969

ZGODOVINA UMETNOSTI

Ko uživamo ob lepi knjigi, dobremu filmu, gledališki igri, televizijski oddaji in lepi skladbi, že stopamo v kraljestvo umetnosti. Treba nam je stopiti le še korak dalje, pa bomo odkrili še upodabljajočo umetnost. Poznavanje umetniških stvaritev iz slikarstva, kiparstva in stavbarstva je za življenje prav tako potrebno kot znanje matematike, zemljepisa ali zgodovine. Poleg strokovne izobrazbe je vsakomur potrebna splošna omika, saj odpira človeku pogled v tisti svet, ki bi mu sicer ostal zaprt. Taka omika je tudi jamstvo za večji življenjski uspeh. Vendar ne gre samo za to, da umetniške stvaritve poznamo: umetnost nam odpira najintimnejši pogled v človekovo življenje in snovanje, daje nam poseben estetski užitek in nam pomaga, da se otresemo enolčnosti naše mehanizirane civilizacije.

Založba MLADINSKA KNJIGA je izdala v slovenskem jeziku prvo bogato ilustrirano svetovno ZGODOVINO UMETNOSTI, ki je namenjena sleherni naši družini in je edinstvena v svoji zvrsti, saj izpolnjuje trojni namen: predstavlja eno temeljnih del družinske knjižnice; napisana v preprostem jeziku; na vsaki strani prinaša sliko v barvnem tisku. Vseh slik je čez 1500. Delo obsega tri knjige s po 240 strani v formatu 24,5 x 29 cm in zajema likovno umetnostno ustvarjanje od prvih začetkov do danes.